

KNJIGU I ČITANJE SANDRE CENTENT **JADRANKA NEMETH-JAJIĆ** STJEPKO TEŽAK – AUTOR (OSNOVNO)ŠKOLSKIH UDŽBENIKA **ANA PINTARIĆ** NOVELE „ZLATOOKIN OSMIJEH“ STJEPKA TEŽAKA **VESNA BJEDOV** PRINOS STJEPKA TEŽAKA METODICI HRVATSKOGA JEZIKA **DRAGICA DRAGUN** HRVATSKI NAŠ... STJEPKA TEŽAKA **MIRTA MIHALJEVIĆ** RIJEČI – ZRCALO JEZIKA S. TEŽAK, Z. KLINŽIĆ, M. BACAN, MOJ HRVATSKI 8, ŠKOLSKA KNJIGA, ZAGREB, 2007.

Marija Grginčić ŽTO PETOGODIŠNACI ZNAJU O PISMENOSTI? Dopravka Kuna GLEDIŠTA STUDENATA FILOZOFSKOGA FAKULTETA U OSIJEKU O NASTAVI ENGLESKOGA KAO STRANOGA JEZIKA Zbenko Kozinač, Ivo Banović POVEZANOST IZMEĐU NEKIH POKAZATELJA NEPRAVILNOGA TLJEŠNOGA DRŽANJA I SKOLOZE U DJECE JUVENILNE DOBI Renata Ružić STAVOVI GIMNAZIJSKIH UČENIKA PREMA GRUPOM RADA U NASTAVI KEMIE Željko Senković ANTROPOLOŠKI TEMELJI ODGOJA Višnja Pavlič-Takač, Mima Rabičić ISTRŽIVANJE STRATEGIJA ČITANJA MLADIH UČENIKA ENGLESKOGA KAO STRANOG JEZIKA: IZRADA INSTRUMENTA Ksenija Gal, Ivana Živić POUČAVANJE IZGOVORA ENGLESKOG JEZIKA 2 UČENICIMA 1. RAZREDNA OSNOVNE ŠKOLE Ivana Slačanac, Emrić Munjiza PROGRAMSKI SADRŽAJI RAZREDNE NASTAVE I MOGUĆNOSTI NJIHOVE REALIZACIJE U ŠKOLSKIM VRTOVIMA Vesna Vujić VRJEDNOVANJE KRAJNOSLOVA U VIŠIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE Vlatka Ivčić, Aleksandra Pavličević KAKO PODIJELITI KRIVICU Ili SURADNIČKO OCJENIIVAGANJE GRUPOGA RADA Ksenija Gal, UPORABA POWERPOINT PREZENTACIJA ZA POSTIZANJE BOLJE MOTIVACIJE NA SATU ENGLESKOGA JEZIKA 2 UČENICIMA 2. RAZREDA GIMNAZIJE Pijlana Kolenić LUDMILA VASILJEVA, DAMIR PEĐORDA

časopis
za teoriju
i praksu
odgoja
i obrazovanja

ŽIVOT i ŠKOLA

DRAGICA HARAMIJA VRSTE SLOVENSKOGA OMLADINSKOGA REALISTIČKOGA ROMANA **BOŽICA ŠUVELJAK-ŽULJEVIĆ** IVANA ŠIPEK LAVOSLAV RUŽIČKA, VLADIMIR PRELOG SCENARIJ ZA NASTAVNI SAT **ANA PINTARIĆ** BAJKOVITI SVIJET BOŽENE NĚMCOVE **SINIŠA BRLAS** MOTIVACIJA ZA ŠKOLOVANJEM U SREDNJOJ ŠKOLI (REZULTATI ISTRAŽIVANJA) **VESNA CRNKOVIĆ-NOSIĆ** PROJEKT U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA **ANDRIJANA SILI** PISMENE VJEŽBE U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE **MAGDALENA DELAŠ** **DRAGICA DRAGUN** RECEPCIJA ANDERSENOVIH BAJKI I METODIČKA INTERPRETACIJA BAJKE RUŽNO PAČE U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE **ANA PINTARIĆ** PRIKAZ KNJIGE ZDRAVA I NEZDRAVA RELIGIOZNOST PSIHOLGIJSKORELIGIJSKI PRISTUP DR. FRA ŠIMUNA ŠITE ĆORIĆA (FRAM – ZIRAL GLAS KONCILA, MOSTAR - ZAGREB, 2006.) **ANA PINTARIĆ** O KNJIZI KAKO ZAVOLJETI

ŽIVOT i ŠKOLA 18(2/2007.)

(.2007/2)/81

ISSN 0044-4855
UDK 37

ŽIVOT i ŠKOLA

časopis za teoriju i praksu
odgoja i obrazovanja

Izdavači

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Učiteljski fakultet

Za izdavača

Ana Pintarić
Anđelka Peko

Uredništvo

Ladislav Bognar
Anđelka Peko
Ana Pintarić
Irena Vodopija

Uređivački odbor

Vesna Bagarić (Osijek), Lidija Bakota (Osijek), Ivan Balta (Osijek), Ernest Barić (Republika Mađarska), Vesna Bjedov (Osijek), Ladislav Bognar (Osijek), Dragica Dragun (Osijek), Stjepan Hranjec (Čakovec), Olga Kravec (Lvov), Lidija Matota (Osijek), Marko Mušanović (Rijeka), Milorad Nikčević (Osijek), Vlado Pandžić (Zagreb), Višnja Pavičić-Takač (Osijek), Margita Pavleković (Osijek), Anđelka Peko (Osijek), Ana Pintarić (Osijek), Jože Slana (Maribor), Ljudmila Vasiljeva (Lvov), Karol Visinko (Rijeka), Irena Vodopija (Osijek)

Glavni i odgovorni urednik

Ana Pintarić

Tajnik

Gordana Šoštarko

Lektor

Ivana Ivančić
Anica Kovačević

Lektor za engleski jezik

Marija Omazić

Adresa uredništva

Filozofski fakultet, 31000 Osijek, L. Jägera 9
tel. 031 / 211 -400, fax. 031 / 212-514

Naklada

500 primjeraka

Časopis izlazi 2 puta godišnje

Tisak

Filozofski fakultet Osijek

ISSN 0044-4855
UDK 37

NAPUTAK SURADNICIMA

Časopis objavljuje radove koji se recenziraju i koji ne podliježu recenzentskom postupku. Recenzirani radovi kategoriziraju se u ove kategorije:

- izvorni znanstveni članak
- prethodno priopćenje
- pregledni članak
- stručni članak.

Radovi predloženi za objavljivanje moraju zadovoljiti sljedeće:

1. Rukopis ne smije biti već objavljen ili u tom cilju upućen drugom časopisu;
2. Naslov mora biti koncizan i istovremeno informativan;
3. U lijevom kutu naslovne stranice rukopisa treba stajati ime i prezime autora te naziv i adresa ustanove u kojoj radi;
4. Sažetak je obvezatan na hrvatskom i jednom od svjetskih jezika (do pola kartice);
5. Bilješke se pišu na dnu stranice, a literatura na kraju članka.

Rukopisi se predaju u dva primjerka i na disketi (s naznakom programa u kojem je rad pisan) do 10 autorskih kartica.

Rukopisi se ne vraćaju.

Rukopisi se šalju na adresu

Filozofski fakultet

31000 Osijek

L. Jägera 9

(za uredništvo ŽIVOTA I ŠKOLE)

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u MLA International Bibliography

Tiskanje časopisa pomaže Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

ŽIVOT I ŠKOLA

LIFE AND SCHOOL

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

Journal for the Theory and Practice of Education

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u MLA International Bibliography

Tiskanje časopisa pomaže Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Osijek, 2007.

KAZALO
TABLE OF CONTENTS

TEORIJSKI PROBLEMI I RASPRAVE
THEORETICAL PROBLEMS AND DISCUSSIONS

DRAGICA HARAMIJA VRSTE SLOVENSKOGA OMLADINSKOGA REALISTIČKOGA ROMANA	7
<i>TYPES OF SLOVENE REALISTIC TEENAGE NOVELS</i>	
BOŽICA ŠUVELJAK-ŽULJEVIĆ IVANA ŠIPEK LAVOSLAV RUŽIČKA, VLADIMIR PRELOG SCENARIJ ZA NASTAVNI SAT	19
<i>LAVOSLAV RUŽIČKA, VLADIMIR PRELOG SCENARIO FOR THE CLASS LECTURE</i>	
ANA PINTARIĆ BAJKOVITI SVIJET BOŽENE NĚMCOVE	30
<i>THE FAIRY-TALE WORLD OF BOŽENA NĚMCOVÁ</i>	
SINIŠA BRLAS MOTIVACIJA ZA ŠKOLOVANJEM U SREDNJOJ ŠKOLI (rezultati istraživanja)	48
<i>MOTIVATION FOR HIGH-SCHOOL EDUCATION (research results)</i>	
IZ PRAKSE FROM PRACTICE	
VESNA CRNKOVIĆ-NOSIĆ PROJEKT U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA	57
<i>PROJECTS IN TEACHING CROATIAN</i>	
ANDRIJANA SILI PISMENE VJEŽBE U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE	64
<i>WRITING EXERCISES IN PRIMARY SCHOOL</i>	
MAGDALENA DELAŠ DRAGICA DRAGUN RECEPCIJA ANDERSENOVIH BAJKI I METODIČKA INTERPRETACIJA BAJKE <i>RUŽNO PAČE</i> U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE	71
<i>RECEPTION OF ANDERSEN'S FAIRY TALES AND THE INTERPRETATION OF THE UGLY DUCKLING FAIRY TALE IN LOWER GRADES OF PRIMARY SCHOOL</i>	

PRIKAZI REVIEWS

ANA PINTARIĆ

Prikaz knjige ZDRAVA I NEZDRAVA RELIGIOZNOST
Psihologijskoreligijski pristup dr. fra Šimuna Šite Ćorića
(FRAM – ZIRAL GLAS KONCILA, Mostar - Zagreb, 2006.) 85

*Review of ZDRAVA I NEZDRAVA RELIGIOZNOST
Psihologijskoreligijski pristup by Dr. Šimun Šito Ćorić
(FRAM – ZIRAL GLAS KONCILA, Mostar - Zagreb, 2006.)*

ANA PINTARIĆ

O knjizi KAKO ZAVOLJETI KNJIGU I ČITANJE Sandre Centner 91

ON THE BOOK KAKO ZAVOLJETI KNJIGU I ČITANJE by Sandra Centner

U SPOMEN prof. dr. sc. Stjepku Težaku

AUTOBIOGRAFSKI ZAPIS, Zlatookin osmjeħ, Školska knjiga, Zagreb, 1996. 95

JADRANKA NEMETH-JAJIĆ

STJEPKO TEŽAK – AUTOR (OSNOVNO)ŠKOLSKIH UDŽBENIKA 97

STJEPKO TEŽAK – AUTHOR OF PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS

ANA PINTARIĆ

NOVELE „ZLATOOKIN OSMIJEH“ STJEPKA TEŽAKA 110

SHORT STORIES ZLATOOKIN OSMIJEH BY STJEPKO TEŽAK

VESNA BJEDOV

PRINOS STJEPKA TEŽAKA METODICI HRVATSKOGA JEZIKA 122

*STJEPKO TEŽAK'S CONTRIBUTION TO THE CROATIAN
TEACHING METHODOLOGY*

DRAGICA DRAGUN

HRVATSKI NAŠ... STJEPKA TEŽAKA 128

OUR ... CROATIAN LANGUAGE BY STJEPKO TEŽAK

MIRTA MIHALJEVIĆ

RIJEČI – ZRCALO JEZIKA 135

S. Težak, Z. Klinžić, M. Bacan, Moj hrvatski 8, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

WORD – A MIRROR OF THE LANGUAGE

S. Težak, Z. Klinžić, M. Bacan, Moj hrvatski 8, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

TEORIJSKI PROBLEMI

I

RASPRAVE

DRAGICA HARAMIJA*

VRSTE SLOVENSKEGA OMLADINSKOGA REALISTIČKOGA ROMANA

U članku otvaramo problematiku omladinskog realističkog romana zato što prema europskim teorijama romana, te vrste u omladinskoj književnosti nema. Teme, motivi, karakterizacija likova i druge književnoteorijske kategorije koje određuju ustroj romana u omladinskoj su duljoj prozi, zbog ograničene recepcijske mogućnosti mladoga čitatelja, sužene. Neka omladinska djela imaju dovoljno tipičnih romaneskkih elemenata da bi ih mogli uvrstiti u romane, a namijenjena su čitateljima nakon 12. odnosno 13. godine života (razdoblje tinejdžerske književnosti).

Slovenski omladinski realistički roman pojavljuje se u četiri žanra: avanturistički omladinski roman, ljubavni omladinski roman, socijalno – psihološki omladinski roman, roman „u trapericama“ ili jeans roman. Romanesknji žanrovi često se međusobno isprepliću pa tako pojedino djelo pripada određenom žanru, a u samom djelu često se pojavljuju karakteristike drugoga (ili drugih) žanra, što smatramo žanrovskim sinkretizmom.

Ključne riječi: slovenski roman, slovenska književnost

1 UVOD

Na prostoru Slovenije ne postoji cjelovita teorija o književnim rodovima, vrstama i žanrovima književnosti za mlade. Tek 2001. godine, u knjizi *Slovenska književnost III*, po prvi puta uvršteno je poglavlje *Mladinska književnost*, autora Igora Saksida, u kojemu se omladinska književnost obrađuje zajedno s ne-omladinskom književnošću kao jednakovrijednom cjelinom. Zatim, npr. Slobodan Ž. Marković, u djelu *Zapiski o književnosti za otroke*, omladinsku književnost smatra posebnom književnom vrstom (Marković 1975., 49.), gdje prilikom obrađivanja pojedinih autora (npr. Jovan Jovanović – Zmaj, Fran Levstik, Josip Stritar...), također, govori o poeziji, prozi i dramatici. Na isti način izgrađen je i pregled *Otroška in mladinska književnost v Jugoslaviji* u kojem Muris Idrizović u posebnom poglavlju predstavlja slovenske omladinske autore. Jože Pogačnik u prilično opširnom uvodu knjige *Slovenačka dečja književnost* kronološkim je redoslijedom obradio dvadeset slovenskih omladinskih pjesnika i pisaca te načeo temu o rodovima i vrstama u omladinskoj književnosti. Nabrojao je niz problema povezanih s omladinskom književnošću i djecom kao slušateljima, odnosno čitateljima ove vrste književnosti.

* Izv. prof. dr. sc. Dragica Haramija, Pedagoški fakultet, Maribor

Marjana Kobe je u djelu *Pogledi na mladinsko književnost* obrađivala i realističnu omladinsku prozu, koju nije razvrstala prema književnim rodovima i žanrovima, već s obzirom na starost čitatelja kojem je književno djelo namijenjeno. Njezin koncept realističke omladinske proze sadrži 3 modela (ugledala se na Klingbergovu književnu kategoriju realističnoga prikaza / realistične slike djeteta): prvi model namijenjen je djeci do osme ili devete godine, drugi djeci između desete i četrnaeste godine, a treći adolescentima između petnaeste i osamnaeste godine života. Prema Kobe u treći model ubraja se realistična proza, „opsežniji, ponekad romaneskno zasnovani, tekstovi u kojima glavni junak prerasta svoje osnovnoškolsko razdoblje i stupa u „novi“ svijet, svijet odraslih ili je u isti „bačen“ te kao dozrijevajući adolescent između 15. i 18. godine života više ili manje bolno otkriva njegove koordinate, a istovremeno naglo, i u pravilu osamljeno, traži svoju vlastitu sliku.“ (Kobe 1987., 176.). Suprotno od Marjane Kobe, u *Slovenskoj književnosti III*, Saksida u okviru realističke, odnosno istinite proze, spominje četiri vrste: pripovijesti s ljudskim likovima, životinjske priče, autobiografske pripovijesti i zabavne, odnosno trivijalne pripovijesti (Saksida 2001., 426). Saksida dakle, ne spominje roman za mlade kao književnu vrstu, no pojedina književna djela naziva romanima npr. *V sedemnajstem letu* (Ivo Zorman), *Leteći mački* (Dim Zupan), *Princeska z napako* (Janja Vidmar).

Kada se govori o postojanju omladinskoga romana, slovenska književna povijest i književna teorija nisu iznimke jer se u posljednjih petnaest godina i u drugim nacionalnim književnostima postavljaju pitanja o omladinskim književnim vrstama i žanrovima.

2. OMLADINSKI ROMAN

Prilično opsežnu definiciju romana za mlade naći ćemo u *Lexikonu der Kinder – und Jugendliteratur*, koja priznavajući omladinski roman istovremeno sadrži i zadržke o njemu. „Roman je uobičajena oznaka za veliki pripovjedni epski oblik u prozi. U pravilu, roman prikazuje isprepletene vanjske radnje te opisuje unutarnja stanja i razvoje koji predstavljaju individualne sudbine i subjektivnu projekciju uvjeta istinitosti. Širina prikazivanja, a prije svega zahtjevi čitateljeve sposobnosti recepcije, vodili su k tome da se terminu romana na području dječje i književnosti za mlade pridavala važnost samo u vrlo skromnoj mjeri.“ (*Lexikon der Kinder – und Jugendliteratur* 1977.,201). Neomladinske teorije romana, koje nalazimo npr. u djelima Georga Lukacsa *Teorija romana*, Welleka i Warena *Teorija književnosti*, Viktora Žmegača *Povijesna poetika romana* i drugih, zapravo ne ukazuju na mogućnost postojanja omladinskoga romana. Isto možemo utvrditi i prilikom proučavanja terminoloških definicija o romanu u različitim rječnicima književnoteorijskih termina. Janko Kos u *Literarni teoriji* govori da se pripovijest „bitno ne razlikuje od romana i duge novele te ju stoga uzima kao nadomjestak za te književne vrste, odnosno za njihove manje dovršenije i zahtjevnije različite/.../ U novijoj književnosti naziv

priповijest upotrebljava se samo za neka omladinska pripovjedna djela.“ (Kos, 2001., 157. – 158.). Naravno, nije odveć naglasiti da kod romana, omladinska proza nije spomenuta. S druge strane, čini se da problemi definiranja romana nastaju upravo u državama koje slijede njemačku književnoteorijsku tradiciju jer u književnim teorijama o omladinskoj književnosti koje dolaze s engleskoga govornoga područja, roman je terminološka oznaka za sva duža djela omladinskih proznih tekstova.

Sa stajališta omladinske književnosti mogli bismo govoriti o omladinskom romanu kao o posebnoj književnoj vrsti u području prijelazne književnosti, čime mislimo na razdoblje nakon 12., odnosno 13. godine djetetova života pa do kraja čitanja književnosti za mlade. Milan Crnković čak naglašava potrebu za posebnim proučavanjem književnosti za „mlade odrasle“ i predlaže naziv tinejdžerska književnost (literature for young adults; estovačka književnost¹). Naime, tinejdžerska književnost prihvaća „drugačije teme nego dječja književnost (pubertet, tjeskoba odrastanja, teškoće kod prihvaćanja u društvo), drugačiji su književni likovi te pristupi tematici književnih djela.“ (Crnković, 1997., 13). U romanu za mlade ne radi se više o bezbrižnosti djetinjstva, igri, prijateljstvu i sretnom završetku, govori Crnković.

U Sloveniji se javljaju problemi oko značenja termina roman i u neomladinskoj književnosti jer različite studije upućuju na vrlo razvijene, prije svega nedorečene, u slovenskoj književnosti nedosljedno izvedene, romaneskne preglede. Dušan Pirjevec je u članku *Roman: Problem slovenskega romana* ukazao da „problematičnost slovenskog romana prije svega znači da roman ne odgovara onim književnoestetskim normama, modelima i primjerima koji su se, kao znak i mjerilo umjetničke kakvoće i umjetničke biti, oblikovali i potvrđivali u vidiku europskog romana“ (Pirjevec 1997., 63). Oslanjajući se na *Teoriju romana* Goerga Lukacsa, Pirjevec upućuje na nedostatak četiriju temeljnih sastavnica romana u Sloveniji (pravi romaneskni junak u načelu predstavlja nesretnu sudbinu; roman ima tipičnu metafizičku strukturu; roman može biti prostor događanja istine; akcija). U članku *Možnosti in nemožnosti Pirjevčeve teorije romana* Tomo Virk upozorava na to da je Pirjevec svoje teze „utemeljio prije svega na realističko – naturalističkim romanima 19. stoljeća“. (Virk 1997., 1). Zanimljivo je da je u suprotnosti s Pirjevcom, Janko Kos utemeljio roman na temelju „klasične“ teorije romana kako su je oblikovali Huet, Blankenburg, Schelling, Hegel i Vischer. /.../. Za analizu slovenskoga romanopisanja nije primjereno ni Lukacsevo tumačenje romana jer je preusko, a ni Bahtinovo jer je preširoko.“ (Kos, 1997., 47). Kos tvrdi da je „pojam romana sintetičan pojam koji u sebi spaja raznorodne sadržajne i formalne oznake. Formalni (duži opseg, epska unutarinja forma, prozni jezični oblik) romani su relativni i time promjenjivi, a sadržajna sfera posebnosti je njihova

¹ „Čak sam predlagao naziv za takvu tinejdžersku književnost „estovačka književnost“, prema nastavku –est brojeva od jedanaest do devetnaest što bi odgovaralo nastavku –teen za brojeve od trinaest do devetnaest u engleskom jeziku, ali naziv , čini se, nije prihvaćen., (Crnković, 1997., 13)

prava konstanta.“ (Kos 1991., 47). Nadalje, autor navodi tipologiju romana koja predstavlja posebnost slovenskoga romana u kontekstu europskoga i svjetskoga romana. Iako se Janko Kos niti u jednoj teoretskoj raspravi, čiji je predmet slovenski roman, neposredno ne nadovezuje na roman za mlade, ipak je moguće u kontekstu njegovoga poimanja romana prepoznati i prozu za mlade (dugu pripovjednu). France Zadavec također naginje tezi da je „roman od samoga početka pripovijest prije svega o osobnom, jedinstvenom“ (Zadavec, 1991., 51), što prije svega dokazuje brojnošću pripovjedača u prvom licu, koja predstavlja odmak od objektivizma k subjektivizmu i autobiografskom. Sa stajališta proučavanja postojanja romana za mlade valja uzeti u obzir i studiju Alojzije Zupan Sošič *Poti k romanu* u kojoj autorica utvrđuje da „neopredjeljiv redosljed identiteta romana i njegova šarena tipologija upućuju na samo jednu čvrstu, ustaljenu i razvojnu neproblematičnu romanesknu osobinu: sinkretizam./.../ Romaneskní sinkretizam (roda, vrste, žanra) najstarija je i istovremeno jedina ustaljena značajka pomoću koje roman možemo prepoznavati još i danas.“ (Zupan Sosič, 2001., 71)²

Usprkos navedenim zamislima u književnoteorijskim raspravama o književnosti za mlade, javlja se termin omladinski roman koji nije potpuno identičan romanu u neomladinskoj književnosti. Npr. Miroslava Genčiova u djelu *Literatura pro dĕte a mládež* (1984.) navodi mnoštvo žanrova omladinskog realističkog romana (robinzijada, pomorski roman, piratski roman, roman o obavještajcima, špijunski roman, indijanski roman i roman o izviđačima, krimi roman, senzacionalni roman, dječji detektivski, roman o djetinjstvu, djevojački roman, autobiografije djetinjstva, povijesni roman) iako nigdje ne utvrđuje što omladinski roman terminološki, zapravo, znači.

U teoriji omladinske književnosti, u djelu *Primjeri iz dječje književnosti* (1996.) autora Zvonimira Diklića, Dubravke Težak i Ive Zalara, realistički omladinski romani zastupljeni su u pet poglavlja: (1) roman i pripovijest o djetinjstvu, (2) pustolovna književnost, (3) roman i pripovijest o životinjama, (4) povijesni roman i pripovijest, (5) putopisi, biografije i dnevници. Autori, kao bitne sastavnice omladinskog romana, navode funkciju djetetova društva (prijatelja), avanturizam, akciju, igru i jasnoću prikazivanja priče.

Podrobniju žanrovsku podjelu omladinskog romana predlaže Stjepan Hranjec u knjizi *Hrvatski dječji roman* (1988.). Naime, kod fantastičnih romanesknih žanrova, realističke romane dijeli u sljedeće žanrove: (1) povijesni roman, (2) vojni roman, (3) omladinski „roman u trapericama“, (4) socijalno-psihološki roman, (5) akcijski roman, (6) kriminalistički roman, (7) autobiografski roman, (8) ljubavni roman, (9) humoristični roman. Hranjec je, u tome vidimo posebnu

² Autorica navodi tri razine sinkretizma: rod, vrstu i žanr sinkretizma. „Prvi rahli, prekida i preoblikuje pripovijest u smjeru lirizacije, dramatizacije i eseizacije romana dok druga dva spajaju različite književne vrste ili žanrove tako da čuvaju romanesknu pripovijednost.“ (Zupan Sošič, 2001., 72)

kvalitetu njegove znanstvene knjige, utemeljio omladinski roman kao posebnu književnu vrstu te ju je žanrovski podijelio. Zbog specifičnosti djece, pri čemu mislimo na njihov čitalački razvoj, dakle, na njihovu mogućnost razumijevanja nekog književnog djela, fabula je najvažniji element omladinskog romana. „Roman je slojevita pripovjedna vrsta omladinske književnosti u kojoj su glavni likovi djeca /adolescenti sa svojim doživljajima, nevoljama i nadanjima.,, (Hranjec 1998., 9).

Milan Crnković i Dubravka Težak izdali su knjigu *Povijest hrvatske dječje književnosti* (2002.) u koju je uvršteno i poglavlje o književnim vrstama. Realistički omladinski roman podijelili su na sljedeće žanrove: (1) roman o djetinjstvu, (2) roman o životinjama, (3) avanturistički roman, (4) povijesni roman. Autori utvrđuju postojanje omladinskog romana na temelju pojedinih žanrova, a ne kao kompaktnu i posebnu književnu vrstu u okviru rodova u omladinskoj književnosti.

3. ŽANROVI SLOVENSKOG OMLADINSKOG ROMANA

Navedene rasprave očekivano nisu jedinstvene s obzirom na pojedino imenovanje žanrova, ali ukazuju na to da teoretičari u različitim državama potvrđuju činjenicu o postojanju omladinskog romana. U slovenskoj omladinskoj realističkoj pripovjednoj prozi postoje tekstovi koji prihvaćaju pripovijetku (pripovijest) kao književnu vrstu. U omladinske realistične romane dopušteno nam je ubrajati duge prozne tekstove koji imaju unutarnju epsku formu, što odgovara Kosovim formalnim značajkama romana te zadiru u život tinejdžera. Čini se da je omladinski roman ona forma za kojom mogu posezati tinejdžeri (adolescenti) u posljednjoj trijadi osnovne škole te u srednjoj školi, u četvrtom razdoblju čitalačkog razvoja, u razdoblju apstraktne inteligencije, (od 12. do 16./17. godine života) jer njihov psihički razvoj i količina iskustva dosežu nivo mogućnosti razumijevanja duljih i zapletenijih književnih djela. Odmah je potrebno upozoriti da ne ulaze sva književna djela namijenjena tinejdžerima u omladinske romane, već je to oznaka za manji dio omladinske književnosti. Omladinski roman, naime, ima jasno opisanog glavnog junaka, adolescenta koji je u problematičnom pubertetskom razdoblju, književni prostor i vrijeme precizno su i točno određeni, nema pretjerane višeslojnosti i mladi čitatelj, prije svega, prihvaća (zanimljivu) priču. Pripovjedač je najčešće u prvom licu, to je glavni junak koji je često i naslovni lik omladinskog romana te pripovijeda o svom životu, što u potpunosti odgovara težnji romana da sfera posebnog bude njegova konstanta. Građa i motiv omladinskog romana u Sloveniji javljaju se u četiri žanra i potrebno je naglasiti da je u omladinskoj književnosti prisutan žanrovski sinkretizam kakvog za neomladinski suvremeni roman utemeljuje Alojzija Zupan Sosič. Temeljni su žanrovi slovenskog realističnog romana: avanturistički omladinski roman, ljubavni omladinski roman, socijalno-psihološki omladinski roman i roman „u trapericama“ ili jeans roman.

3.1 Avanturistički omladinski roman

U središtu je omladinskog romana te vrste (nenamjerna) avantura u kojoj sudjeluju glavni junaci. Scenska perspektiva omogućuje preglednost i jasnoću događaja te je često slikana bipolarno pri čemu mislimo na izrazito pozitivne osobine glavnog junaka i izrazito negativne karakteristike drugih likova u romanu. Najvažniji element avanturističke priče u romanu je nerješivo - rješiv problem koji ima sretan završetak.

Tipičan primjer slovenske omladinske robinzijade je književno djelo *Golo morje* (1998.) autora Mate Dolenca, u kojem, prije svega, opisuje bitku za preživljavanje na otvorenom moru gdje obala ostaje izvan vidokruga. U avanturističke romane ubrajaju se još i *Pod milim nebom* (1993.) Dese Muck i *Ne bom več pobegnila* (1997.) Špele Kuclar, romani koji se bave problematikom bijega od kuće. Poseban tip avanturističkog omladinskog romana je putopisni roman koji u slovenskoj omladinskoj realističkoj prozi nije dosegao značajan stupanj razvoja. Književno djelo Mimi Malenšek *Tecumseh* (1959.) nosi podnaslov Indijanska kronika i opisuje posljednje bitke sjevernoameričkih Indijanaca za svoju zemlju protiv bijelaca. *Ukradeni bogovi* (1958.) Oskara Hudalesa govori o pustolovinama na Javi gdje ljudožderskom plemenu Pjonjabong ekspedicija bijelaca ukrade njihove zlatne kipiće.

3.2 Ljubavni omladinski roman

Ljubavni omladinski roman u središte događaja najčešće postavlja tinejdžerku rjeđe tinejdžera koji kroz unutarnje monologe i svoje postupke progovara o prvoj ljubavi. Sa stajališta glavnog junaka ta ljubav je vječna, prava i jedina, no kad veza dvoje mladih i zaljubljenih pukne, ona ima gotovo katastrofalne posljedice za onoga koji je zaljubljeniji odnosno koji želi nastavak odnosa.

Tipičan primjer ljubavnog omladinskog romana je djelo Bogdana Novaka *Ninina pesnika dva* (1995.) u kojem je glavni zaplet priče usmjeren na ljubavni odnos sedamnaestogodišnje Nine i studenta Nika. Niko ostavi Ninu nakon što su vodili ljubav (njoj je bilo prvi put), nakon čega se ona osjeća prevareno i poniženo.

Prvi ljubavni roman o istospolnoj ljubavi *Fantje iz gline* (2005.) Janje Vidmar lomi još jednu tabu temu u omladinskoj književnosti. Dvije usporedne priče dvoje junaka, Ajka i Malog, dokazuju kako je život relativan. Uistinu, ništa nije tako kako se doima na prvi pogled.

U ljubavne omladinske romane ubrajaju se i mnogi drugi romani (žanrovski sinkretizam) npr. Guličev *Popoldanski ritem*, Zormanov roman *V sedemnajstem*.

3.3 Socijalno psihološki omladinski roman

Trend otvaranja omladinske književnosti prema različitim temama, koje su često bile cenzurirane ili samocenzurirane od strane pisca, započeo je u Americi i Europi već šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Darja Laurenčič Vrabec u članku *Bolečina odrašćanja: droge, seks in ...* (2001., 40 – 51) utvrđuje da su prvi val detabuiziranja doživjele teme o spolnosti, o nespretnosti i ružnim navikama odraslih, nasilje. Drugi val detabuizacije tema u omladinskoj književnosti dogodio se devedesetih godina dvadesetoga stoljeća: „U omladinsku beletristiku ulaze uvijek nove i nove teme kao što su: AIDS, anoreksija, bulimija, psihičke bolesti, rak, homoseksualnost, lezbijstvo, spolno zlostavljanje, incest, silovanje, samoubojstvo, smrt, nezaposlenost, beskućništvo, narkomanija, rasizam, neonacizam, ekološke katastrofe (nuklearni holokaust)...“ (Lavrenčič Vrabec, 2001., 44). Valja spomenuti neke autore na prostoru Slovenije koji su pokušali detabuizirati te teme premda su često nailazili na neodobranje drugih odraslih (kao neka vrsta cenzure ili prijekor što pišu o „popularnim“ temama). Mladi čitatelji koji nemaju takvih predrasuda „nove“ su, detabuizirane, teme prihvatili vrlo dobro.

U prvom valu detabuizacije u Sloveniji se javljaju dva romana koja se bave temom spolnosti. Anton Ingolič napisao je roman *Gimnazijalka* (1967.), a Ivo Zorman roman *V sedemnajstem* (1972.). Kod Jelke Stropnik i Špele Kalan nalazimo mnogo zajedničkih elemenata s tim romanima (književni prostor, socijalni položaj, trudnoća, pomisao na samoubojstvo...). Iako bismo na prvi pogled ta književna djela uvrstili u ljubavne romane zbog njihove višeslojnosti, na kraju se pokaže da je u oba temeljni problem zapravo socijalni. Razvojnu liniju o problematici neželjene trudnoće na iznenađujući indiferentan način zaključuje roman Gorana Gluvića *Popoldanski ritem* (2002). Glavni junak i ujedno pripovjedač u prvom licu je devetnaestogodišnji učenik i glazbenik koji ima dvije djevojke: vršnjakinju Ajdu i osam godina stariju Dinu. Obje ostanu u drugom stanju na što on reagira potpuno hladno. U konačnici djevojke donose odluku samostalno - Dina odlučuje zadržati dijete i ostaviti dečka, a Ajda se odlučuje za pobačaj i ostanak s njim.

S problemom droge i narkomanskog života slovenska mladež mogla se susresti već osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća i to u prijevodu pripovijesti njemačke narkomanke Christine F. (Felsschernow) pod naslovom *Mi, otroci s postaje Zoo*. Prevedena je također i knjiga *Džank* autora Melvina Burgessa te još neka djela s istovrsnom tematikom. Osuda zlouporabe droga osjeća se također, u izvornoj slovenskoj beletristici koja se hvata u koštac s temom nevolja, problema i propadanja narkomana, što u autohtonim djelima zvuči još strašnije jer književna djela postavljena u slovensku okolinu adolescentima govore da se droga događa sada i među nama.

Marinka Fritz Kunc problemom droge bavila se u djelima *Postaja death* (1992.), *Borboletta* (1994.) i *Kam grejo ptice umret* (2001.). U desetljeću od

izlaska prve knjige do izlaska posljednje knjige autorica na tu temu vodi vrlo rezonantan Preventivni projekt za demistifikaciju društva. *Postaja death* je dokumentarna knjižica u kojoj je autorica sakupila svjedočanstva narkomana, prije svega o njihovom odnosu prema drogi. *Borboletta* je roman o ovisniku koji nebrojeno puta obećava da će se zbog žene i kćerke prestati drogirati, no heroin je jači od njega. Budući da je pakao uvijek gori, a Borboletta sve slabiji, na kraju umire u nekom španjolskom zatvoru. *Kam grejo ptice umret* je potresna priča o srednjoškolci Gali, odlikašici koja u jednoj školskoj godini potpuno propadne i zbog svoje ovisnosti o drogi umire. Knjizi su dodane pjesme srednjoškolke koja je autorici knjige ispričala svoju priču i, nažalost, uistinu umrla. Marinka Fritz Kunc, sa stajališta beletristike, najviše se bavila problemom droge u Sloveniji. Njezine knjige društveno su angažirane te su ujedno i kritika slovenske okoline koja se prema tom problemu ponaša kao da on kod nas ne postoji.

AIDS je važan motiv u knjizi Marjane Moškrič *Čadavec* (1998.). Pripovjedačica u prvom licu, Marjetica, kroz roman u pismima priča svoju priču o napuštenosti – nju i oca, naime, napustila je njena majka i od tog trenutka Marjetica želi da se mama vrati. Mnogo kasnije, sa sedamnaest godina, saznaje da je njena mama umrla od AIDS-a. Zarazili su je prilikom transfuzije krvi u nekoj afričkoj bolnici. AIDS je tema koja u suvremenoj slovenskoj omladinskoj (angažiranoj) književnosti nije još dovoljno obrađena. AIDS kao da se događa negdje drugdje i nekom drugom, iako nas već omladinsko djelo Marlese Arolf *Živeti hočem* (djelo je također prevedeno na slovenski jezik) upozorava upravo na to da je AIDS smrtonosna bolest i da se može dogoditi svakome od nas. Smrt zbog bolesti i samoubojstvo također, često su prikriiveni i zasjenjeni. S velikim senzibilitetom za problematiku te vrste, a ujedno i za prisilno odrastanje govori se u djelu Janje Vidmar *ZOO* (2005.). Zahvala životu, a ujedno i najviši stupanj shvaćanja smrti obrađeni su u romanu Banane Jošimoto *Kuhinja* (1997.). Samoubojstvo kao upozorenje, dakle, ne krajnje djelovanje, motiv je koji se javlja prilično često (*Gimnazijalka, V sedemnajstem, Lažniva Suzi...*), a rjeđe u omladinskoj književnosti susrećemo samoubojstvo kao temu na način na koji je prikazana u knjizi *Deviški samomori* (2002.) Jeffreya Eugendisa.

Debeluška (1999.) Janje Vidmar govori o anoreksiji i bulimiji, suvremenim bolestima stanovništva (prije svega žena) razvijenoga svijeta. Osmišćena, prema majčinoj želji, postaje manekenka i tada počinje njeno gladovanje, prežderavanje i povraćanje. Ne umire glavna junakinja, nego njena prijateljica manekenka tako da kraj ostaje otvoren – ispred glavne junakinje otvara se mogućnost izbora – potruditi se i početi ponovno normalno jesti ili umrijeti kao njezina prijateljica, odnosno izgladnjivati se sve do smrti.

U tematski sklop o politici ubrajaju se dvije knjige Janje Vidmar i to *Princeska z napako* (1997.) i *Senca poletja* (2001.). *Princeska z napako* je roman o

petnaestogodišnjoj prognanici Fatimi koja s roditeljima živi u podrumskom stanu u Mariboru (obitelj nije prijavljena). Usprkos svemu, djevojka pohađa osmi razred, no neprestano se devijantno ponaša, zbog čega je ostali učenici ne vole. Zaljubi se u starijeg dečka Adama i ostane s njim u drugom stanju, budući da je to sramota za obitelj, šalju je stricu Esadu u Njemačku. *Senca poletja* govori o ratu u Sloveniji. U vrijeme praznika, od kojih troje prijatelja, Marko, Klara i Bogdan, puno očekuju, dogodi se rat u Jesenicama, jednom od etnički najmješovitijih krajeva u Sloveniji, koji razdvaja mnoga prijateljstva.

Potresan opis maloljetnog prijestupnika nalazimo u romanu *Janov krik* (1985.) Marinke Fritz Kunc. To je priča o dječaku kojeg zbog „pogrješke“ socijalne službenice zatvore u odgojni dom. Vitan Mal autor je književnog djela *Ta grajski* (1998.) u kojem se susrećemo s osnovnoškolcima koji su zbog različitih prijestupa zatvoreni u odgojni dom, u kojem je život drugačiji nego kod kuće. U skupinu djela o maloljetnim prijestupnicima ubraja se i djelo *Gimnazijalec* (2004.) Igora Karlovška. Pripovijest Igora Karlovška izrazito je troslojna: glavni lik Pit (Peter) biva svjedokom smrti prijatelja (za koju vjeruje da je odgovoran), život u popravnom domu u Radeču i ljubavna priča s Polonijom.

Najmarkantnija knjiga na temu spolnog zlostavljanja u Sloveniji zasigurno je roman Marjane Moškrič *Ledene magnolije* (2002.) u kojem pripovjedačica u prvom licu Lucija, progovara o svojim nevoljama nastalim zbog spolnog zlostavljanja. Zlostavljanje traje otprilike tri godine jer Lucija skriva (ujedno se i osjeća krivom) da ju očuh siluje. Temu spolnog zlostavljanja u nas obogatila su barem tri kvalitetna prijevoda, pri tome mislimo na djela Cynthie Voight - *Nož v škornju* (1997.), Laure H. Henderson *Povej!* (2001.) i Nikole Pluss *Lebdenje* (2001.), koja obrađuju pitanja transcendentnog razdoblja tinejdžerske spolnosti i (neželjene) trudnoće. Obogaćenju se pridružila i dostupnost kontracepcije, no s druge strane ne progovara se o AIDS-u, koji nije samo spolna bolest, već znači i smrt.

3.4. Roman „u trapericama“ ili jeans roman

Ovaj romaneskni žanr uveo je Aleksandar Flaker, autor studije *Proza u trapericama* (1976.) u kojoj objašnjava Plenzdorfov misao „Može li uopće itko zamisliti život bez traperica? Traperice su najplemenitije hlače na svijetu. /.../ Želim reći, traperice su odnos, a ne hlače.“ (Plenzdorf, 1982.; 17,18). Ulrich Plenzdorf u romanu *Novo trpljenje mladega W.* otkriva jeans generaciju (ili generacije) i adolescente sa specifičnim pogledom na svijet, buntovnike zainteresirane za (rock) glazbu i često buntovnike bez razloga te ih vremenski svrstava u posljednjih pedeset godina. Plenzdorfov književni lik Edgar Wibeau ugleda se u Goetheovog Werthera (treba posebno naglasiti ljubavni trokut, oblik dnevničkih zapisa i tragičnu smrt glavnoga junaka) i Salingerova Holdena iz romana *Igra v rži* (koji naglašava izgubljenost ideala i ciljeva kod adolescenata u drugoj polovici 20. stoljeća). Temeljna je problematika romana u trapericama prikaz dječakoga junaka koji se ne snalazi u suvremenom

svijetu te ne prepoznaje svoju ulogu u njemu. U takve romane spadaju *Leteći mački* (1997.) Dima Zupana, *Modri e* (1998.) Matijaža Pikala, *5 do 12* Lenarta Zajca, *Popoldanski ritem* (2002.) Gorana Gluvića i *Distorzija* (2005.) Dušana Dima. *Distorzija* je optimistična priča o šesnaestogodišnjem Piksiju (kakvih na prostoru Slovenije nedostaje), o glazbi, prvom koncertu, obožavanju idola i prvoj ljubavi. Svim navedenim romanima zajednički su dječjački junaci, srednjoškolci koji se prema životu odnose vrlo neodgovorno, u sukobu su sa školom i roditeljima, a njihov (trenutni) glavni životni cilj predstavljaju zabava, eksperimentiranje s drogama i alkoholom te prva spolna iskustva.

4. ZAKLJUČAK

U prilogu smo pokušali argumentirano potvrditi postojanje omladinskog romana i utemeljiti njegova četiri žanra. Kroz analize pojedinih daljnjih omladinskih prozних tekstova pokazalo se da bi, na prostoru Slovenije, također, mogli govoriti o realističkom omladinskom romanu. Svakako, kod omladinskog romana raspolažemo sa širim opsegom tekstova pisanih u prozi, koji nam daju (opisuju) sudbinu pojedinca i njegovo propadanje, uz probleme odrastanja. Zanimljivo je da u avanturističkom romanu i romanu „u trapericama“ ulogu glavnoga junaka preuzima odrastajući tinejdžer, u ljubavnim i socijalno - psihološkim romanima to mjesto pripada tinejdžerki. Omladinski roman svakako spada u domenu tinejdžerske književnosti zbog dužine teksta i specifičnosti tema, a potrebna je dostatna mjera čitateljevih socijalnih iskustava da bi mogao razumjeti višeslojnost ispričanoga. Omladinski romani dakle imaju ciljanu čitateljsku publiku među učenicima na kraju osnovne škole i među srednjoškolcima. Otvaranje pojedinih tema koje su se u omladinskoj književnosti smatrale tabu temom, relativno je nov pojam jer se proces detabuiziranja u omladinskoj književnosti javlja krajem šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Tip romana „u trapericama“, kako ga već sedamdesetih godina naziva Aleksandar Flaker, u slovenskoj omladinskoj književnosti javlja se krajem devedesetih godina 20. st.

Omladinski roman u Sloveniji nema dugu razvojnu tradiciju. Istina je da je Fran Saleški Finžgar napisao povijesni roman *Pod svobodnim soncem* (1906. - 07. je izlazio u *Domu in svetu*, 1912. god. izašao je u književnom izdanju) „za mlade kako bi u njima probudio narodnu svijest i odbijao neistinite tvrdnje povjesničara neprijateljski raspoloženih prema Slavenima“ (Finžgar 1974., 231), no to bi se književno djelo prije moglo ubrojiti u neomladinsku, nego u omladinsku književnost te se s toga stajališta čini kako bi prvim omladinskim romanom trebali smatrati tek Gimnazijalku Antona Ingoliča, premda smo u članku spomenuli i dva putopisna romana iz kasnih pedesetih godina. Omladinski roman u Sloveniji u većoj mjeri pojavljuje se tek krajem dvadesetoga stoljeća, čemu sigurno pridonosi i otvaranje slovenskoga književnoga tržišta te velik broj prijevoda suvremenih omladinskih romana, prije svega iz europske i sjevernoameričke književnosti.

Slovenski omladinski realistički roman javlja se u četiri žanra: avanturistički omladinski roman, ljubavni omladinski roman, socijalno – psihološki omladinski roman i roman „ u trapericama“ ili jeans roman. Gotovo za sve romane značajno je miješanje žanrova, dakle, žanrovski sinkretizam, koji nije značajan samo za omladinske već i za neomladinske romane (što je dokazala A. Zupan Sosič). Romaneskní sinkretizam se prilikom obrađivanja omladinskih romana najčešće javlja u kombinaciji s ljubavnim žanrom jer je ljubav u omladinskoj književnosti vrlo rijetko temom, a utoliko češće nalazimo ju u drugim žanrovima kao jedan od najvažnijih motiva.

LITERATURA

- Bahtin, Mihail, (1982.), Teorija romana. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Baldick, Chris, (1991.), Oxford concise dictionary of literary terms. Oxford: University press.
- Biti, Vladimir, (1997.), Pojmovnik suvremene književne teorije. Zagreb: Matica hrvatska.
- Crnković, Milan, Težak, Dubravka (2002.), Povijest hrvatske dječje književnosti. Zagreb: Znanje.
- Crnković, Milan (1997.), Problemi i zadaće znanstvenog istraživanja dječje književnosti u Hrvatskoj danas. (7.-16.), Zagreb: Knjižnica grada Zagreba.
- Diklić, Zvonimir, Težak, Dubravka, Zalar, Ivo, (1996.), Primjeri iz dječje književnosti. Zagreb: DiVič.
- Flaker, Aleksandar, (1983.), Proza u trapericama. Zagreb: Liber.
- Genčiová, Miroslava, (1984.), Literatura pro děti a mládež. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Haramija, Dragica, (2000.), Slovenska realistična avanturistična mladinska proza, GIZ GTP Videm pri Ptuj.
- Hranjec, Stjepan, (1998.), Hrvatski dječji roman. Zagreb: Znanje.
- Idrizović, Muris, (1984.), Otroška in mladinska književnost v Jugoslaviji I. Maribor: Obzorja.
- Kobe, Marjana, (1987.), Pogledi na mladinsko književnost. Ljubljana: MK.
- Kos, Janko, (2001.), Literarna teorija. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko Teze o slovenskem romanu (47.-50.), Literatura, 1991./13.
- Lavrenčić, Vrabec, Darja, Bolečina odraščanja: droge, seks...(40. – 51.), Otrok in knjiga, 2001./52.
- Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur, Beltz, Weinbach über Weinheim, 1977.
- Lukacs, Georg, (2000.), Teorija romana. Ljubljana: Literatura.
- Marković, Ž. Slobodan, (1975.), Zapiski o književnosti za otroke. Ljubljana: MK.
- Peš, Gajo, (1999.), Tumačenje romana. Zagreb: ArTresor naklada.
- Pirjevec, Dušan, (1997.), Problem slovenskega romana (67.-68., 63.-75.), Literatura.
- Plenzdorf, Ulrich, (1982.), Novo trpljenje mladega W. Ljubljana: MK.
- Pogačnik, Jože, (1984.), Slovenačka dečja književnost. Novi Sad: Detinjstvo.
- Saksida, Igor, (2001), Mladinska književnost. (403. – 468.), Ljubljana: DZS.
- Solar, Milivoj, (1995.), Teorija književnosti. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, Dubravka, (1991.), Hrvatska poratna dječja priča. Zagreb: Školska knjiga.
- Virk, Tomo, Možnosti in nemožnosti Pirjevčeve teorije romana (1.-18.), Primerjalna književnost, 1997./2.
- Zadravec, Franc, Zavešt o romanu in njegova "prva oseba" v današnji slovenski literaturi (51. – 56.), Literatura, 1991./13.
- Alojzija Zupan Sosič, Poti k romanu: žanrski sinkretizam najnovijega slovenskega romana (71. – 81.), Primerjalna književnost, 2001/1.

SUMMARY

TYPES OF SLOVENE REALISTIC TEENAGE NOVELS

This paper focuses on the issue of realistic teenage novels, as according to the European theory of novels, this type of novels does not exist in teenage literature. Topics, motifs, characters and other categories that

to determine the organization in teenage prose are narrowed down due to the limited receptive capacities of young readers. Some teenage novels have enough typical novel elements to be considered true novels, and they are meant for readers aged 12 or 13 (teenagers).

The Slovene realistic teenage novels occur in four different genres: adventure teenage novel, love teenage novel, social and psychological teenage novel, *jeans* novel. Novel genres are often intertwined, so one novel that belongs to one genre may have elements of another or other genres, which we consider to be a syncretism of genres.

Key words: Slovene novels, Slovene literature

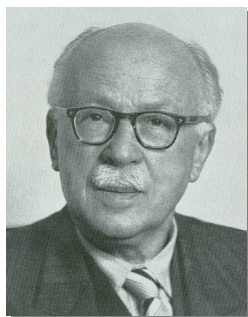
Primljeno: 10. travnja 2007.

BOŽICA ŠUVELJAK-ŽULJEVIĆ*
IVANA ŠIPEK

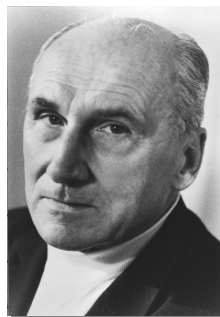
LAVOSLAV RUŽIČKA, VLADIMIR PRELOG SCENARIJ ZA NASTAVNI SAT

Anketa (1) koju smo proveli prije dvije godine u jednoj gimnaziji u Osijeku pokazala je katastrofalno neznanje učenika o našim nobelovcima, nekadašnjim učenicima osječkih škola.

Godina posvećena našim nobelovcima kemičarima Ružički i Prelogu, njihova povezanost do kraja života s domovinom Hrvatskom, isticanje značaja školovanja u osječkim školama za uspjeh u znanosti, obvezuju nas da i naši učenici dobiju bar osnovna saznanja o svjetski poznatim znanstvenicima.

Slika 1. Lavoslav Ružička

Slika 2. Vladimir Prelog

Stoga smo se odlučile učiniti mali doprinos prijedlogom scenarija za nastavni sat posvećen njima.

Ključne riječi: Ružička, Prelog, scenarij, nastavni sat

SCENARIJ 1. ZA IZVOĐENJE NASTAVNOGA SATA

ŠKOLA: Gimnazija

NASTAVNI PREDMET: Kemija

RAZRED: IV.

REDNI BROJ SATA:

NADNEVAK:

NASTAVNA CJELINA: Kiralnost i optička aktivnost

* Doc. dr. sc. Božica Šuveljak, Odjel za kemiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
Ivana Šipek, asistentica, Odjel za kemiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

NASTAVNA JEDINICA: Nobelovci Ružička i Prelog

CILJ NASTAVNOGA SATA: Upoznati učenike s našim nobelovcima Ružičkom i Prelogom te usvojiti znanja o njihovu životu, školovanju i znanstvenome radu.

ZADATCI NASTAVNOGA SATA:

Odgojni:	<ul style="list-style-type: none"> - poticati ugodnu radnu atmosferu - razvijati međusobnu suradnju i komunikaciju - poštovati i uvažavati mišljenje drugih učenika - poticati aktivnost i znatiželju
Obrazovni:	<ul style="list-style-type: none"> - usvojiti osnovna znanja o životu, školovanju i znanstvenome radu naših nobelovaca - upoznati njihov značaj za naš grad i domovinu - shvatiti ulogu i značenje njihovih otkrića u znanosti i životu
Funkcionalni:	<ul style="list-style-type: none"> - poticati i vježbati rad u skupini - razvijati radne i intelektualne sposobnosti - osposobljavati učenike za rad na tekstu -razvijati sposobnost pamćenja, pažnje i lijepoga izražavanja

TIP NASTAVNOGA SATA: obradba novoga nastavnoga sadržaja

NASTAVNE METODE: razgovor, rad na tekstu (dokumentacijska metoda - skupni rad), usmeno izlaganje

NASTAVNA SREDSTVA: plakat, slike, prozirnica, tekst (udžbenici, priručnici, enciklopedije, leksikoni, časopisi, CD...)

NASTAVNA POMAGALA: grafoskop, ploča, računalo

TIJEK NASTAVNOGA SATA			
ETAPA (TRAJANJE)	TEZE	NASTAVNE METODE	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA
UVOD (5 min)	<ul style="list-style-type: none"> - učenike podijeliti u 6 skupina - zajednički ukratko ponoviti prethodnu nastavnu jedinicu, s posebnim osvrtom na CIP-pravila i Preloga - razgovor o Prelogu i Ružički - učenicima dati upute za rad 	<p>Razgovor</p> <p>Skupni rad</p> <p>Rad na tekstu</p>	<p>Slike, plakat</p> <p>Tekst, tiskani</p>

<p>OBRADBA NOVOGA NASTAVNOGA SADRŽAJA (30 min)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - svaka skupina dobije tiskane materijale koje trebaju pažljivo pročitati - zajednički izdvojiti najvažnije činjenice i pojmove - svaka skupina izabere 2 predstavnika - prvi predstavnik svake skupine cijelome razredu izlaže ključne pojmove uz kratko objašnjenje - drugi predstavnik svake skupine upisuje pojmove u tablicu na ploču - zapisivanje u bilježnice - izrada zajedničkih postera - ponavljanje prema planu ploče 	<p>Prezentacija po grupama</p>	<p>materijali</p>
<p>PONAVLJANJE (10 min)</p>		<p>Usmeno izlaganje</p>	<p>Ploča</p>
		<p>Razgovor</p>	<p>Ploča</p>
		<p>Razgovor uz primjenu računala</p>	<p>Računalo, CD</p>

PLAN PLOČE

	LAVOSLAV RUŽIČKA	VLADIMIR PRELOG
DAT. I MJ. ROĐENJA	13. rujna 1887., Vukovar	23. srpnja 1906., Sarajevo
IME OCA I MAJKE	Stjepan i Amalija, rođ. Sever	Milan i Mara, rođ. Lucattelo
OŠNOVNA ŠKOLA	Osijek	Sarajevo, Zagreb
SREDNJA ŠKOLA	Klasična gimnazija - Osijek	Realna gimnazija - Zagreb, Osijek
STUDIJ	Visoka tehnička škola u Karlsruheu u Njemačkoj	Tehnička visoka škola u Pragu

ZNANSTVENI RAD	Istraživanje sinteze mošusnih mirisa, djelomična sinteza muških spolnih hormona androsterona i testosterona, rad na polimetilenima i višim terpenima	Priprava adamantana, velike tricikličke kavezaste molekule, stereokemija organskih spojeva, CIP (Cahn-Ingold-Prelog) pravila
NOBELOVA NAGRADA	1939. - rad na polimetilenima i višim terpenima	1975. – stereokemija organskih spojeva
DAT. I MJ. SMRTI	26. rujna 1976. u dvorcu Schloss Mammernu na Bodenskom jezeru, pokopan u Zürichu	7. siječnja 1998. u Zürichu, 2001. urna s njegovim pepelom položena je u Akademijinu grobnicu na Mirogoju
OSIM KEMIJE, VOLIO JE...	flamansko (nizozemsko) slikarstvo, prirodu (vrt), fotografiju u boji	glazbu, kazalište, literaturu, društvena zbivanja, cvijeće, slatkiše i druženje
ZNAČAJ OSJEČKE GIMNAZIJE	Izvrsnost osječke gimnazije osigurala mu je iznadprosječno znanje na početku njegova studija	Uz pomoć prof. Kurije (ključna osoba na njegovom profesionalnom putu) 1921. objavio je prvi znanstveni rad « <i>Eine Titriervorrichtung</i> » u njemačkom časopisu <i>Chemiker Zeitung</i> .
POSJETE DOMOVINI	Vukovar, Osijek, Zagreb	Vukovar, Osijek, Zagreb

Tekst za učenički grupni rad:

1. skupina - LAVOSLAV RUŽIČKA: ŽIVOTOPIS

Lavoslav Ružička rođen je u Vukovaru 13. rujna 1887., od oca Stjepana i majke Amalije, rođ. Sever. U četvrtoj godini Lavoslavu umire otac te se majka sa sinovima Lavoslavom i Stjepanom vraća u rodni Osijek gdje Lavoslav završava pučku školu i klasičnu gimnaziju te maturira 1906.

Studirao je kemiju na Visokoj tehničkoj školi u Karlsruheu u Njemačkoj gdje je i doktorirao 1910. kod prof. Hermanna Staudingera – oca makromolekularne kemije. Posebno se interesirao za kemiju terpena i istraživanja sinteze mošusnih mirisa. Objavio je i djelomičnu sintezu muških spolnih hormona androsterona i testosterona.

1939. dobio je Nobelovu nagradu za kemiju za rad na polimetilenima i višim terpenima. Predavanje tim povodom pod naslovom «Od dalmatinskog buhača do seksualnih hormona» održao je u Zagrebu 16. ožujka 1940. pred više od 1000 uzvanika (jedino predavanje na hrvatskom jeziku).

Lavoslav Ružička umro je 26. rujna 1976. u dvorcu Schloss Mammernu na Bodenskom jezeru, u 89. godini života, a pokopan je u Zürichu. Nakon operacije sve do smrti govorio je samo o svojoj mladosti i samo na hrvatskom jeziku, tako da ga ostali nisu mogli razumjeti.

2. skupina - RUŽIČKA: ZANIMLJIVOSTI

Ružička je često znao reći da ima «tri ljubavi»: kemiju, flamansko (nizozemsko) slikarstvo i prirodu (vrt). Ružička je rano zavolio nizozemske (flamanske) slikare, još za vrijeme studija kupovao je knjige o njima. Sav dobiveni novac za svoja otkrića (parfemi, sinteze spolnih hormona, Nobelova nagrada) utrošio je na kupnju slika, a to je činio i sa gotovo svim zarađenim novcem u kasnijim godinama. Bio je izvanredan poznavatelj flamanskoga slikarstva jer je imponirao svojom preciznom analizom slika te iskazivao ljutnju i nezadovoljstvo pokušajima prijevara kupovinom slika. Posjedovao je mnoga djela najistaknutijih majstora, kao npr. Rembrandt, Rubens itd.

U svom vrtu u Zürichu uzgajao je različite biljke iz cijeloga svijeta, imao je više od 2000 vrsta biljaka. Osobito je bio osjetljiv prema biljkama donesenim ili dobivenim iz svoje domovine. Njegovo zanimanje za fotografiranje cvijeća u boji i za slikarstvo donekle je neobično jer je bio slijep za boje. Koliko je Ružička volio svoj vrt, vidljivo je iz činjenice da je rijetko napuštao svoj dom i za vrijeme ljeta, kako ne bi stradale njegove biljke. Svakoga dragoga posjetitelja vodio je i s ponosom mu pokazivao svoj vrt. Često je naglašavao da je sam, svojim rukama, zasadio svaku biljčicu, da svaku poznaje i prati kako raste i kako se razvija.

3. skupina - RUŽIČKA: VUKOVAR, OSIJEK, HRVATSKA

Ružička je u Osijeku završio 4 razreda pučke škole i 8 razreda klasične gimnazije. Opisao je Nižu pučku školu u Osijeku kao jednu od najboljih u zemlji, a posebno je visoko ocijenio Kraljevsku veliku (klasičnu) gimnaziju čija mu je izvrsnost osigurala iznadprosječno znanje na početku njegova studija u Karlsruheu.

Ružička je uvijek i u svakoj prigodi naglašavao ljubav prema domovini. Često je upozoravao da mu je Švicarska postala domovinom, ali Hrvatska mu je ostala zavičajem.

1915. posjećuje Osijek (i Vukovar) povodom vijesti o teškoj bolesti svoje majke. 1940. odabire Zagreb za mjesto gdje će održati svečani govor prigodom dodjele Nobelove nagrade. Iste godine postao je počasni građanin Vukovara i tada se na slici potpisao kao «*Vukovarac Lavoslav Ružička, 1940.*». 1963. posjećuje rodni Vukovar i obilazi svoju rodnu kuću.

1965. ponovno dolazi u Vukovar prigodom postavljanja spomen-ploče na njegovu rodnu kuću. Odlukom Skupštine grada Vukovara da se uredi u njegovoj rodnoj kući spomen-muzej poklonio je svoje svjedodžbe, diplome i odlikovanja. Otvaranje spomen-muzeja nije doživio.

4. skupina - VLADIMIR PRELOG: ŽIVOTOPIS

Vladimir Prelog rođen je u Sarajevu 23. srpnja 1906., od oca Milana i majke Mare, rođ. Lucatello. U Sarajevu počinje pohađati pučku školu. Nakon rastave roditelja dolazi s ocem u Zagreb, gdje završava pučku školu i tri razreda realne gimnazije. Kad mu je otac premješten u Osijek, ondje nastavlja gimnazijsko školovanje, gdje mu se dogodio prvi i ujedno presudni susret s kemijom, posredovanjem srednjoškolskoga profesora Ivana Kurije i gdje je izveo prvi istraživački rad, koji je objavio u uglednom njemačkom časopisu.

Maturirao je 1924. u Zagrebu, a na studij kemije odlazi u Prag. Tamo na Kemijsko-tehnološkom odjelu Tehničke visoke škole diplomira 1928., te ubrzo i doktorira 1929. Prelog je doktorat izradio kod prof. Emila Votočeka. Najvrjedniji rezultat u Zagrebu je priprava adamantana, velike tricikličke kavezaste molekule, koja se u prirodi nalazi u nafti.

Rad na poznavanju stereokemije organskih spojeva ovjenčan je primitkom Nobelove nagrade 1975., ali je Prelogovo ime mnogo čvršće vezano uz pravilo određivanja konformacije kiralnih centara u organskim molekulama - tzv. CIP (Cahn-Ingold-Prelog) pravila. Do kraja života svaki dan dolazio je u isto vrijeme na posao.

Umro je 7. siječnja 1998. u Zürichu u dobi od 92 godine, gdje je kremiran. Tri godine poslije, urna s njegovim pepelom, nakon komemoracije u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, položena je u Akademijinu grobnicu na Mirogoju.

5. skupina - PRELOG: ZANIMLJIVOSTI

Od početka pa sve do kraja, Prelog je živio i ponašao se upravo onako kako se volio i izjašnjavati, kao «građanin svijeta». Unatoč tome, često je Hrvatsku nazivao «jednom od svojih domovina».

Do zadnjih dana svoga života bio je svjež, optimističan, iskričav, oštrouman, duhovit i nadasve skroman čovjek, zainteresiran za glazbu, kazalište, literaturu i društvena zbivanja, pravi intelektualac, jedan od najvećih organskih kemičara 20. stoljeća, koji je svakodnevno i točno dolazio na posao.

Prelog je volio cvijeće i slatkiše. U načelu nije pio alkoholna pića. Bio je srdačan i pristupačan i volio je druženje. Svojim duhovitim pričama i anegdotama o poznatim ljudima znao neumorno zabavljati društvo do u sitne sate. Ipak, Prelog je najviše volio svoju kemiju s kojom je bio sretan sve do kraja. Na njega se potpuno može primijeniti stara kineska poslovice: «Ako želiš biti sretan jednu večer kupi bocu vina, jedan tjedan, zakolji prase, godinu dana, oženi se, ali ako želiš biti sretan cijeli život moraš voljeti svoj posao.»

6. skupina - PRELOG: ZAGREB, OSIJEK, HRVATSKA

Prelog je realnu gimnaziju polazio u Zagrebu, zatim dvije godine u Osijeku i ponovno u Zagrebu. Boravak u Kraljevskoj realnoj gimnaziji u Osijeku i njegov profesor kemije Ivan Kurija odigrali su presudnu ulogu u odabiru njegova životnoga puta. Uz pomoć profesora Kurije kao svoga mentora, Prelog je 1921., kao petnaestogodišnjak objavio svoj prvi znanstveni rad «*Eine Titriervorrichtung*» u uglednom njemačkom znanstvenom časopisu *Chemiker Zeitung*.

Volio je svoju domovinu pa je tako i prigodom dobivanja Nobelove nagrade rekao da čovjek ne može nikada zaboraviti svoju domovinu, ma koliko dugo boravio vani. Često je posjećivao svoju domovinu iz stručno-znanstvenih ili prijateljskih razloga. Vukovar i Osijek posjetio je prigodom otvaranja Ružičkinoga spomen-muzeja u Vukovaru. Prisustvovao je postavljanju spomen-ploče na na zgradi III. gimnazije 1989.

Svojoj bivšoj Katedri za organsku kemiju na Tehničkome fakultetu u Zagrebu poklonio je bogatu zbirku knjiga i časopisa iz osobne knjižnice. Osobito su bili dirljivi njegovi dolasci na fakultet, odnosno posjeti laboratoriju u kojem je radio. U poznim godinama njegovi najbliži suradnici bili su organičari iz Hrvatske.

Za vrijeme Domovinskoga rata u Hrvatskoj, zahvaljujući njegovu autoritetu i angažmanu, objavljen je Apel nobelovaca za pomoć Hrvatskoj.

SCENARIJ 2. ZA IZVOĐENJE NASTAVNOGA SATA

(za škole koje raspolažu računalnom opremom)

TIJEK NASTAVNOGA SATA	ETAPA (TRAJANJE)	TEZE	NASTAVNE METODE	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA
UVOD (5 min)		-isti kao u scenariju 1.		
OBRADBA NOVOGA NASTAVNOGA SADRŽAJA (30 min)		-samostalni rad učenika u skupinama uz korištenje Interneta -učenicima dati Internet adrese i papir te upute za rad -svaka skupina tematski obrađuje jedan segment o Ružički i Prelogu (podatke o životu, školovanje, znanstveni rad, zanimljivosti...) -izrada zajedničkih postera -predstavnik svake skupine izlaže pred cijelim razredom -upisivanje najvažnijih pojmova na ploču -zapisivanje u bilježnice	Skupni rad Rad na računalu (Internet) Prezentacija po skupinama Usmeno izlaganje Razgovor	Računalo (Internet) Plakat, papir, slike Ploča
PONAVLJANJE (10 min)		-isto kao u scenariju 1.		

Internet adrese:

1. www.croatia.ch/kultura/znanost/index.php - 30k
2. www.ethbib.ethz.ch/aktuell/galerie/ruzicka/Ruzicka.JPG&imgrefurl
3. nippur.irb.hr/hrv/znanstvenici/ruzicka.html - 11k
4. www.feromony.pl/sklad.php
5. www.farmakologija.com/materia/g_msh.htm
6. www.cas.hr/ruzicka.htm

7. http://www.ethbib.ethz.ch/aktuell/galerie/ruzicka/Hs_Ruzicka-Telegramm.jpg
8. www.hrvati.ch/osobe/ruzicka/ruzicka.html
9. public.srce.hr/ccacaa/CCA-PDF/cca2006/Prelog1996/V_Prelog_old.pdf
10. www.vjesnik.com/Pdf/2006%5C07%5C22%5C71A71.PDF
11. <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=39150>
12. www.croatia.ch/kultura/knjizevnost/050107.php - 40k
13. [prezentacija_prelog.fkit.hr/program/festival/prezentacija_Kovacevic.pdf](http://prezentacija.prelog.fkit.hr/program/festival/prezentacija_Kovacevic.pdf)
14. eskola.chem.pmf.hr/prelog.php3 - 16k
15. www.moljac.hr/biografije/prelog.htm - 13k
16. http://www.chem.yale.edu/~chem125/125/history/CIP_Prelog/prelstory.html
17. <http://www.sweb.cz/VPrelog>
18. www.zzjzpgz.hr/nzl/35/lavoslav.htm
19. <http://www.portalalfa.com/priroda/poziv.htm>
20. www.billich.info/arts/s_ruzuicka.jpg&imgrefurl

SCENARIJ 3. ZA IZVOĐENJE NASTAVNOGA SATA

1. Učenike prethodno obavijestiti o nastavnoj ekskurziji uz napomenu da pogledaju dobivene Internet adrese o Ružički i Prelogu
2. Ekskurzija - obilazak mjesta u Osijeku vezanih uz život i školovanje nobelovaca Ružičke i Preloga
3. Razgovor s učenicima
4. Nadopuna gledanjem i slušanjem DVD-a i CD-a o njihovu životu, školovanju i radu

LITERATURA:

- Balenović, K., Priroda, **75** (6) (1986/87) 170.-172.
- Trinajstić, N., (2002.), 100 hrvatskih kemičara. Zagreb: Školska knjiga, 148.-165.
- Trinajstić, N., Priroda, **75** (1) (1986./87.) 7.-8.
- Krčmar, T. Priroda, **75** (1) (1986./87.) 1.-7.
- Krčmar, T. Priroda, **75** (6) (1986./87.) 163.-165.
- Grdenić, D. Priroda, **75** (6) (1986./87.) 177.
- Šuveljak-Žuljević, B., (2002.), Nobelovci Ružička i Prelog - gradovi Vukovar i Osijek, Istočna Hrvatska, Osijek-Vukovar-Ilok. Zbornik radova: Osijek, 146.-148.
- Šipek, I., Diplomski rad («Nobelovci Ružička i Prelog - školovanje u Osijeku»), Odjel za kemiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, (2006.) 55.-112.
- Balenović, K., (1989.), Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Kemijske znanosti, knjiga 443, (7), Zagreb: JAZU, 135.-160.
- Ružička, L., (1989.), Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Kemijske znanosti, knjiga 443, (7), Zagreb: JAZU, 85.-86.
- Kovačević, K., (1996.), Doprinos prof. Preloga Hrvatskoj u razdoblju 1975.-1995., Gimnazije u Osijeku 1729.-1995., Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni rad, 55.-62.

Seiwerth, R., (1996.), Prelogova škola organske kemije u Zagrebu 1935.-1945., Gimnazije u Osijeku 1729.-1995., Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni rad, 11.- 40.

Gašpert, B., (1996.), Utjecaj V. Preloga i njegove škole na razvoj organske kemije u Hrvatskoj od 1945. do 1975., Gimnazije u Osijeku 1729.-1995., HAZU, Zavod za znanstveni rad, Osijek, 47.-61.

SUMMARY

LAVOSLAV RUŽIČKA, VLADIMIR PRELOG SCENARIO FOR THE CLASS LECTURE

The survey we've made two years ago in one of the secondary schools in Osijek showed us disastrous results. Students showed complete ignorance about Nobel Prize - winners, which were former students of their schools.

A year dedicated to our Nobel Prize – winners Ružička and Prelog, their connection till the end of their lives with homeland Croatia, pointing out the meaning of their schooling in our town schools for their further education as well as their success in life, put us under obligation to inform our students about their life and work.

Therefor we've decided to make a little contribution by making a scenario of one class lecture about Ružička and Prelog.

Key words: Ružička, Prelog, scenario, class lecture

Primljeno: 18. rujna 2007.

PRILOG (1)

ANKETA PROVEDENA S UČENICIMA 2. I 3. RAZREDA JEDNE OSJEČKE GIMNAZIJE

Pitanja:

1. Tko ili što je Ružička?
2. _____
Za koje ste poznate kemičare čuli?
3. Tko je Ivo Andrić? (zaokružite točan odgovor)
 - a) slikar
 - b) pisac
 - c) kemičar
 - d) ne znam
4. Koliko je Hrvata dobilo Nobelovu nagradu? (zaokružite točan odgovor)
 - a) jedan
 - b) dva

- c) tri
 d) pet
5. Tko su hrvatski nobelovci? (zaokružite točne odgovore)
- a) Tesla
 b) Prelog
 c) Andrić
 d) Aralica
 e) Ružička

Tablica 1. Analiza ankete

Redni pitanja	br.	Odgovori učenika	Br. učenika	Postotak (%)
1.		Nobelovac	4	16
		Na poljskom ruža	1	4
		Pametna kemičarka	1	4
		Ne znam	19	76
2.		Rutherford	7	20
		Lewis	10	29
		Le Chatelier	1	3
		Dalton	10	29
		Prelog	5	14
		Ne znam	2	5
3.		Slikar	3	12
		Pisac	16	64
		Kemičar	1	4
		Ne znam	5	20
4.		Jedan	10	40
		Dva	8	32
		Tri	7	28
		Pet	0	0
5.		Tesla	7	19
		Prelog	6	17
		Andrić	15	42
		Aralica	4	11
		Ružička	4	11

ANA PINTARIĆ*

BAJKOVITI SVIJET BOŽENE NĚMCOVE

Bajkoviti svijet Božene Němcove utemeljen je na češkim i slovačkim narodnim bajkama koje je autorica upoznala u djetinjstvu boraveći na selu kod bake. Poput Charlesa Perraulta i braće Grimm i Němcová stvara inačice i objelodanjuje u zbirci *Narodne bajke i predaje* (Národní báchorky a pověsti) 1846. godine. Bajke Božene Němcove ne donose novine u klasične bajke, ali ih bogate maštovitim likovima i događajima.

Ključne riječi: Božena Němcová, bajke

UVOD

Prijelaz češkoga romantizma u realizam obilježava književnica dječje književnosti i utemeljiteljica novije češke proze Barbora Panklová poznatija imenom Božena Němcová (1820.-1862.). Djetinjstvo je provela s bakom na selu gdje je upoznala mnoge češke i slovačke bajke koje će prepričane objaviti u zbirci *Narodne bajke i predaje* (Národní báchorky a pověsti, 1846.).

Znamenita su joj još djela *Koliba pod planinom* (Chyže pod horami, 1858.), *Divlja Bara* (Divá Bára, 1855.), *U dvorcu i ispod dvorca* (V Zámku a podzámči, 1856.), *Prigorsko selo* (Pohorská vesnice, 1856.), *Siromašni ljudi* (Chudi lidé, 1856.), *Dobar čovjek* (Dobrý člověk, 1858.). Najveću je popularnost stekla *Bakicom* (Babička, 1855.), jednim od prvih djela europskoga realizma u kojemu je glavni lik seoska žena. Suvremenica je braće Grimm i Andersena. Zbirku *Narodne bajke i predaje* objelodanjuje 34 godine poslije Grimmov zbirke *Dječje i domaće bajke* (Kinder – und Hausmärchen, 1812.) i 11 godina poslije Andersenove zbirke *Priče, ispričane za djecu* (Eventyr, fortalte for børn, 1835.).

Bajke i priče Božene Němcove nisu donijele novine u području klasične bajke, ali su nastavile Grimmovu bajku i obogatile je mnogim sukobima o dobru i zlu, pobjedi dobra nad zlom, zasluženju nagradi ili kazni. Mnogi nas likovi svojim čudesnim sudbinama odvedu u siromašne kolibice i tajanstvene dvorce, udaljena kraljevstva i davna vremena.

Posebnu draž bajkama Božene Němcove daju čudesni motivi: vilenjaci pretvoreni u putnike namjernike, čudesna zlatokosina moć, potraga za ognjenom pticom i morskom djevojkom, konjić koji govori, kraljević pretvoren u

* Prof. dr. sc. Ana Pintarić, Filozofski fakultet, Osijek

zvijer, ukleta djevojka u zmajevu dvorcu, sukob princa i zmajeva s devet, osamnaest i dvadeset sedam glava, sedam sinova pretvorenih u sedam gavranova, čarobni predmeti i čarobne riječi.

O bajkama Božene Němcove Dušan Karpatský je zapisao: "U pučkom duhu, služeći se izražajnim bogatstvom pučkoga jezika piše svoja prva djela i prva žena novije češke književnosti i ujedno osnivač novije češke proze Božena Němcová. Njezin je pripovjedački dar došao do izražaja već u zbirci čeških *Narodnih bajki i predaja* koje je umjetnički osebujno obradila naglašavajući njihovu idejnu stranu, naročito načelo apsolutne pravde. Pošto je upoznala češku publiku i s pričama drugih slavenskih naroda, bilježi i druge vrste narodnih umotvorina, posebno zainteresirana za jezik i običaje puka, kao i za njegove suvremene socijalne prilike."¹

NARODNE BAJKE I PEDAJE (1846.)

Najznamenitije bajke Božene Němcove jesu: *O krasnoj zlatokosoj djevojci*, *O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*, *Ružin pupoljak*, *Dvanaest mjeseci*, *Ukleta djevojka*, *Mudra djevojka*, *princ Bajaja*, *Mudri zlatar* i *Sedam gavranova*.

Bajka **O krasnoj zlatokosoj djevojci** događa se u davna vremena u nekom siromašnom selu gdje živi siromašni postolar s bolesnom ženom. Jedne večeri na postolareva vrata zakucaju trojica namjernika, zapravo vilenjaka, koji će prvo iskušati njegovu dobrotu. Dobročudni domaćin primi namjernike na konak ispričavajući se zbog siromaštva, a već ujutro prima nagradu za svoje dobročinstvo – željeno djetešce. Radosni postolar zamoli svoje goste da budu kumovi njegovoj djevojčici. Poslije krštenja kumovi su darovali kumče biranim darovima: prvi joj je kum darovao ljepotu, drugi zlatnu kosu, treći moć da sve što u ruku uzme pretvori u zlato. Nakon sirotinjskoga domjenka kumovi odu i više se nikada nisu javljali.

Središnji je dio bajke posvećen zlatokosoj djevojci. Djevojčica je postala lijepom i dobrom djevojkom. Otkako je kolibica postala njezinim domom, više nije bilo gladi, nego ju je ispunjavala radost i zadovoljstvo.

Jednoga dana, kada je djevojka prala rublje na potoku, naiđe knežević. Čim je ugledao lijepu djevojku, zaljubi se i predloži da s njim odmah pođe u dvorac. I djevojci se svidio knežević pa odgovori da će rado poći s njim, ako dobije blagoslov svojih roditelja. Tako je i bilo. Nakon toga sretni je knežević odjahao u dvor da pripremi veliko svadbeno veselje. Svi su se radovali iznenadnoj kneževićевой sreći, osim stare domaćice koja je priželjkivala da knežević oženi njezinu ružnu kćer. Smisli ona strašan plan.

Kada je svatovska povorka kola s konjima krenula iz zlatokosine kućice prema dvorcu, stara domaćica kao stari svat i njezina ružna kćer kao

¹ Dušan Karpatský, Češka književnost, u: Povijest svjetske književnosti 7, Mladost, Zagreb, 1975., 31.

djeveruša sjednu u zadnja kola do mladenke. Uskoro su prolazili pored žitnoga polja. Zla domaćica i njezina kćer brzo iskopaju zlatokosi oči i tako je oslijepljenu bace u žito. Ružna djevojka obuče lijepu mladenkinu haljinu i predstavi se kao mlada. Knežević je bio iznenađen njezinom ružnoćom. Naime, vještica je svojoj kćeri promijenila lice, ali joj nije mogla dati iskrenost i ljupkost prave nevjeste.

Dotle je u žitu slijepa zlatokosa plakala i plakala, dok nije naišao neki seljak koji je vozio žito u grad. Zlatokosa mu ispriča što se dogodilo i zamoli da ju odveze u knežev vrt k starom vrtlaru. Kao nagradu za dobro djelo seljak dobije pregršt zlatnoga žita.

Svoju je tužnu priču zlatokosa ispričala vrtlaru koji joj obeća pomoć. Prema njezinu napatku vrtlar odlazi u crkvu noseći zlatnu ružu. Kada je ružna djevojka ugledala cvijet, odmah ga je poželjela, ali je u zamjenu morala dati jedno zlatokosino oko. Sljedeće je nedjelje vrtlar ponio zlatni karanfil, koji je djevojka također poželjela i zamijenila za drugo oko.

Slijedi ponovni zlatokosin i kneževićev susret koji autorica stavlja u cvjetno okruženje: «Kad je palo veče, izađe djevojka u vrt gdje je cvalo mnogo prekrasnoga cvijeća; ptice su krasno pjevale u gaju i djevojka tiho prošetala po vrtu među cvijećem i koji je god cvijet takla, postao je zlatan. U vrt dođe i mladi knez da se prošetala, a krasna djevojka, čuvši korake, sakrije se iza ružinog grma, ali je čuperak njene zlatne kose zapeo za grančicu. Udubljen u žalosne misli koračao je knez pored grmlja – kad mu ispred očiju zasja zlatna kosa među ružama».²

Knežević upriliči novu svadbu na koju pozove mnogo gostiju. Radovala se ružna djevojka misleći da ju knežević konačno priznaje za ženu. Na gozbi se uz veselje pričalo o svemu i svačemu. Knežević ispriča kako je neka baba lijepoj djevojci izvadila oči, a onda upita vješticu što bi trebalo učiniti onome koji učini takav zločin. Baba spremno odgovori da je i sam zaslužio takav postupak. «Neka ti bude što si sama sebi dosudila»,³ reče knez, a onda dovede svoju zlatokosu koja mu postane ženom. U dvorac se dosele postolar i njegova žena i svi su sretno živjeli.

Lik se zlatokose djevojke često susreće u bajkama i pričama. U hrvatskoj je književnosti znamenita Nazorova gušćarica Anka (*Gušćarica Anka*) i Gardaševa Lahorka (*Lahorka*). Junakinja bajke Božene Němcove tipična je siromašna dobra ljepotica koja se nakon svih zaprijetki i kušnji udaje za kneževića. Zlatkosa je zasluženi dar svojim roditeljima, čiju su dobrotu iskušali vilenjaci i nagradili ih. Osim toga ona ima i nadnaravnu moć: čega se god dotakne, pretvara u zlato. Ta se njezina moć doživljava metaforično: njezina je dobrotu zlato (npr. zlatni vrč u kojemu donosi vodu). Tipično je i zlatokosino zapadanje u nevolje, ali za razliku od mnogih sličnih likova ona postaje aktivnom junakinjom koja preuzima radnju i bori se za pravdu.

² O krasnoj zlatokosoj djevojci, u: Božena Němcová, Zlatokosa djevojka, Sarajevo, 1954., 9-10.

³ O krasnoj zlatokosoj djevojci, isto, 11.

Tipični su i ostali likovi: zla maćeha/vještica i njezina ružna kćer, dobri knežević i dobri pomagači (vilenjaci/kumovi, seljak, vrtlar). Na kraju se svakome dodjeljuje dobro ili zlo, već prema zaslugi. Zlatokosa se i knežević vjenčaju, maćeha sama sebi izriče presudu, a postolar se i njegova žena dosele u dvorac.

U bajci **O ognjenoj ptici i morskoj djevojci** upoznajemo siromašna muža i ženu koji nakon usrdne molitve dobiju sinčića. Njihovoj sreći nije bilo kraja. Trebalo je krstiti dijete, no siromasima nitko nije htio kumovati. Muž i žena se ražaloste. Tada naiđe neki čovjek rekavši da će on rado biti kum djetetu, ali nema novaca za darove; ima samo novčić od pet para. Čovjek radosno prihvati ponudu rekavši da mu novci ne trebaju. Nakon krštenja kum je nestao, a novčić roditelji spremne kao da ga nema. Otada je u siromašnoj kućici bilo sve bolje. Dječak je Janko brzo rastao, a kada je dorastao, reče roditeljima kako želi otići u svijet okušati sreću. Iako su se ražalostili, oni opreme Janka kako su mogli. Uto se pred njihovim vratima stvori neki čovjek nudeći im konja bijelca za novčić od pet para. Janko dade novčić za konja i krene na put.

Kada su poodmakli, konj zapne nogom o zemlju i pokaže se zlatno pero Ognjene ptice. Konj savjetova Janka da uzme pero i dobro sakrije jer će mu u početku donijeti nevolju, a poslije sreću. A do konačne sreće koju zaslužuju dobri, Janko mora ispuniti tri uvjeta: uhvatiti Ognjenu pticu, čije je stanište preko visokih planina i širokih dolina na zlatnom brdu, nadmudriti najljepšu morsku djevojku na svijetu i na dvor donijeti mrtvu i živu vodu. Kralj se, naime, zaljubio u morsku djevojku i zaprosio je, ali ga je ona odbila rekavši da je star, no, ako želi postati mladim i lijepim, neka nabavi mrtvu i živu vodu. Kralj odmah zapovjedi mladiću da nabavi takvu vodu, što mladić uradi, kao i obično, uz pomoć čarobnoga konja. U vrhuncu radnje djevojka reče kralju da se može pomladiti tako da mu se odsiječe glava, a onda vrat namaže mrtvom pa živom vodom. Kralj se uplašio takva prijedloga, ali djevojka reče da će djelovanje mrtve i žive vode prvo isprobati na mladiću. Kralj odsiječe Janku glavu, djevojka mu vrat namaže mrtvom pa živom vodom, a kada mladić oživi, postane još ljepšim. Kralj viši nije dvoumio. Janko mu odsiječe glavu, no djevojka vrat prvo namaže živom pa mrtvom vodom tako da kralj viši nije oživio.

Poput zlatokose i najljepša morska djevojka vodi radnju od trenutka kada se zaljubila u Janka, a onda preuzima i glavnu riječ sazivajući gospodu da im priopći: «Ovo je moj mladoženja i vaš kralj!»⁴ U raspletu se saznaje da se opakom slugi izgubio trag, a Jankovi su se roditelji preselili u dvorac.

Ružin pupoljak je inačica bajke *Ljepotica i zvijer* Jeanne Marie Le Prince de Beaumont. Priča je slična: trgovac odlazi na sajam i upita svoje tri kćeri što da im donese. Starije sestre zamole nakit i haljine, a najmlađa, koje

⁴ O ognjenoj ptici i morskoj djevojci, isto, 23.

je bila najljepša, zaželi ružin pupoljak najljepši na svijetu. Otac je sve kupio, ali ružina pupoljka nije mogao jer je vrijeme ruža poodavno prošlo. Žalostan se otac vraćao kući i zanesen mislima zaluta u šumi. No, najednom ugleda divan ružin grm i jedan jedini pupoljak. Razveseli se otac i otrgne pupoljak, ali se u taj čas zatrese zemlja, nešto zagrmi, a iz grmlja izađe strašna zvijer koja ukori oca. Uplašeni čovjek u zamjenu za učinjenu štetu ponudi blago, ali zvijer odbije rekavši: «Ja za pupoljak ne tražim ništa drugo nego samo ono što ti prvo pođe u susret kad se vratiš kući!»⁵

Još se više otac ražalostio kada je vidio da mu u susret dolazi najmlađa kćer. Kada ispriča što se dogodilo, najmlađa kćer reče da će postupiti kako je otac obećao. Nakon tri dana djevojka se uputi u šumu. Kada je stigla do ružina grma i dotaknula ga, opet nešto zagrmi i zemlja se zatrese, a djevojka osjeti kao da je propala u zemlju. Kada je došla k sebi, ugleda crni dvorac i strašnu zvijer koja joj se uljudno obrati: «Nemoj se ništa bojati, krasna djevojko, ništa ti neću učiniti. Šetaj po bašti, idi u dvorac, tamo ćeš naći jelo i krevet, samo nemoj ni riječi progovoriti, makar ne znam što vidjela, makar te ne znam što mučilo, samo čekaj i budi strpljiva; kad pretrpiš muke, bit ćeš sretna».⁶

Tri su noći svakojaka čudovišta navaljivala na djevojku i mučila je, ali je ona sve muke i boli izdržala, a svako je jutro jedna trećina dvorca pobijelila. Treće je noći podnosila najstrašnije muke; čupali su joj meso s tijela pa je djevojka u jednom trenutku rekla samo: Ah! U tom se času «dvorac zatresao, zvijeri se izgubile, a pred djevojkom se stvori prekrasan mladić i počne joj ljubiti ruke. Krasni joj mladić ispriča da je knežev sin, gospodar ovoga dvorca i čitavog kraja, ali ga je prije mnogo godina jedna vještica iz osвете začarala i pretvorila u ružnu zvijer na tako dugo vrijeme, dok ga ne oslobodi dobra, plemenita djevojka koja bi zbog njega podnijela mučenje i bol.

Bajke *Ljepotica i zvijer* Jeanne Marie Le Prince de Beaumont i *Ružin pupoljak* Božene Němcove vrlo su slične. Zaplet je isti. Otac triju kćeri odlazi na put i ispunjava njihove želje. U obje bajke starije sestre, ohole i samodopadne, požele lijepu odjeću i nakit, a najmlađa i najljepša, skromna i dobra, poželi ružu. Ruža je motiv koji zapeće radnju. Kada otac ubere ružu, javlja se strašna zvijer koja u zamjenu za otrgnutu ružu traži život. U obje bajke najmlađa kćer odlučno prima krivicu namjeravajući svojim životom spasiti očev život, a zatim ljubavlju i žrtvom pobjeđuje zlu maćehu.

Likovi starijih sestara u obje bajke su oholi i samodopadni. U francuskoj inačici one usmjeravaju radnju pri čemu otkrivaju svoju pakost i zavist i na kraju primaju zasluženu kaznu. U češkoj inačici starije sestre nemaju značajniju ulogu, nego svojim negativnim postupcima samo još više ističu dobrotu najmlađe sestre.

Osnovni je motiv bajke **Dvanaest mjeseci** sličan Pepeljugi: zla maćeha i njezina kćer mrze dobru i lijepu pastorku koja na sve zle namjere odgovara

⁵ Ružin pupoljak, isto, 25.

⁶ Ružin pupoljak, isto, 26.

dobrotom. Zato su maćeha i njezina kćer smislile kako da je se riješe. «Mučile su je glađu, tukle, ali je ona sve podnosila i pri svemu tome iz dana u dan bivala sve ljepša. Za nju su izmislile takve patnje, kakve dobrom čovjeku ne bi mogle na um pasti».⁷

„Maćeha i Holena su po cičoj zimi tri puta slale Marušku u šumu: po ljubičice, jagode i jabuke. Kada je Maruška rekla da po ovakvoj zimi u šumi sigurno nema ljubičica, Holena ju je izgurala iz kuće i dobro zatvorila vrata. Svugdje je bio snijeg, vladala je hladnoća. Slabo odjevena i gladna Maruška je lutala, a onda ugledala svjetlo na vrh brda. Kada se približila, ugledala je dvanaest kamenova i na njima dvanaest mjeseci. Trojica su najstarijih imali duge bijele brade. Maruška im se obrati ljubaznim riječima:

- Dobri ljudi, dopustite mi da se malo ogrijem, sva se tresem od studeni!“⁸

Kada se ugrijala, ispričala im je da je pošla po ljubičice jer su joj tako naredile maćeha i sestra Holena. Siječanj reče da sada nije vrijeme za ljubičice, na što Maruška odgovori:

«Ah, znam, ali moja sestra Holena i maćeha su naredile da donesem iz šume ljubičica. Ako ih ne nađem, ubit će me. Lijepo vas molim, kažite mi, braćo, gdje ću ih naći?»⁹

Tada se pred Maruškom dogodi čudo. «Siječanj se podigne, ode do najmlađeg mjeseca i metne mu malj u ruku govoreći: - Brate, pomakni se gore! – Mjesec Ožujak sjedne na najviši kamen i mahnu maljem iznad vatre. U tom času bukne vatra visoko, snijeg se poče topiti, drveće pucati, ispod bukve se zazelenje trava, u travi se zarumenješe pupoljci i nastade proljeće. U grmlju, skrivene ispod lišća, procvale su ljubičice, a bilo ih je toliko kao da je po zemlji prostrta velika plava marama. – Brže beri, Maruška, brže... - reče Ožujak. Maruška je sva radosna brala ljubičice i brzo ih je mnogo nabrala. Onda se mjesecima lijepo zahvali i veselo krene kući».¹⁰

Kako li su se samo iznenadile maćeha i Holena, kada su ugledale Marušku s ljubičicama! No, opet su je poslale u šumu po jagode i jabuke. Uz pomoć dobrih dvanaest mjeseci Maruška je nabrala punu kecelju jagoda i dvije jabuke. Svaki je put uljudno zahvalila mjesecima na pomoći. Maćeha i Holena su slasno pojele jagode, a kada su vidjele samo dvije jabuke, napale su Marušku da ih je putem pojela. Ona im odgovori da u šumi ima još dosta takvih jabuka, samo ih nije stigla natresti. Tada Holena odluči sama poći po jabuke. Iako ju je majka odvrćala, Holena uzme kožuh i maramu i krene u šumu. Kada je došla do mjesta gdje su boravili mjeseci, neuljudna se Holena samo približi vatri bez pozdrava, a na pitanje što traži, bahato odgovori:

⁷ Dubravka Težak, Bajke, antologija, 110.

⁸ Dubravka Težak, isto, 111.

⁹ Dvanaest mjeseci, u: Božena Němcová, Zlatokosa djevojka, isto, 31.

¹⁰ Dubravka Težak, Bajke, isto, 111.

«Što me pitaš, ti, stara budalo, ne trebaš znati kuda idem! – nabusito odgovori Holena, okrene se i ode u šumu.»¹¹

Uvrijedili se mjeseci. Siječanj nabere čelo i zamahne maljem, nebo se prekrije tamnim oblacima, vjetar jače zafijuka i snijeg poče jače padati. Holena zaluta u šumi. Dotle su je u kući nestrpljivo čekale majka i sestra. Kako se dugo nije pojavljivala, uzme majka kožuh i maramu i pođe u potragu. Snijeg je sve jače padao, vjetar je fijukao i urlao po šumi. Tako su se maćeha i Holena izgubile u čarobnoj šumi.

Kod kuće ih je nestrpljivo očekivala Maruška. Pospremila je kuću i namirila kravicu, već je i vreteno puno, a njih još nema. I sutradan se nadala njihovu povratku. Pripremila je doručak i ručak, ali se one nisu vraćale. Kao dobar lik Maruška je na kraju zaslužila kraljevstvo: kućicu, kravicu i komadić zemlje. Namjenjujući Maruški smrt u sniježnoj vijavici, maćeha i Holena su presudile same sebi.

U bajci **Ukleta djevojka** poučava se kako je lakomost jednaka prokletstvu i donosi samo nevolje. Jednoga dana bogati seljak pođe u ribarenje. Dva puta je zabacio mrežu i oba je puta ulov bio vrlo bogat. Polakomi se i baci mrežu treći put, ali se tada pojavi strašni zmaj koji ukori seljaka i zatraži njegovu kćer za ženu. Žalostan se seljak vrati kući i ispriča što se dogodilo. Dok je majka očajavala, kćer predloži ocu da je pred zmajem sakrije. Otac odmah sazida tvrdu kulu i u nju sakrije kćer, a velika željezna vrata zaključa sa sedam brava. U određeno vrijeme dođe zmaj i lako ugrabi seljakovu kćer. Nakon nekog vremena žena rodi sina pred kojim su roditelji skrivali istinu o starijoj sestri i zmaju. Kada je dijete doraslo do snažna i hrabra mladića, pođe u potragu za sestrom, unatoč roditeljskoj molbi da to ne čini. Kada su vidjeli mladićevu odlučnost, roditelji ga opreme i blagoslove, a majka mu daje sjajan kamen koji po noći svijetli i pokazuje put.

Idući svojim putem mladić je činio dobra djela. Na jednoj je livadi pomirio lava, hrta i gavrana koji su se svađali oko plijena, a oni mu zauzvrat daju po jednu svoju dlaku i pero; nađe li se u nevolji, neka ih se samo sjeti. Zatim je naišao na pust dvorac. Kako je prolazio njegovom unutrašnjošću, tako su se za njim vrata zatvarala. Mladić je brzo zaključio da je dvorac začaran. Nigdje nikoga nije bilo, a sve što bi pomislio, odmah mu se ispunjavalo. Kada je pala noć, pojavila se ukleta djevojka i savjetovala mu da odmah napusti dvorac, dok nije došao strašni zmaj koji ju je ukrao. Brat prepozna svoju sestru i reče da se bez nje ne vraća kući. Ali, treba pobijediti strašnoga zmaja jer dok je on živ, djevojka ostaje ukleta. Lukavstvom sestra sazna da se zmajev život nalazi u njegovu najstarijemu bratu, ali njega nitko ne može ubiti. Jer, kada bi ga tko i ubio, iz njega bi izletjela golubica, iz golubice jaje i tek kada bi mu netko uspio baciti jaje u čelo, tek bi tada uginuo. Ali, nasmije se zmaj, to nitko ne može učiniti. Zatim sestra pripremi bratu čaturicu čudotvornoga vina i konja koji zna gdje boravi zmajev najstariji brat. Put je bio dug. Jurili su iznad brda, dolina,

¹¹ Dubravka Težak, isto, 114.

rijeka, potoka, polja i provalija sve do sedamdeset i sedme zemlje. U jednoj dolini brat ugleda djevojku kako čuva ovce te joj daje čaturicu s čudotvornim vinom da ga posluži kada mu ponestane snage. Zatim se pomoću lavlje dlake pretvori u lava, a onda se tu stvori crni lav i borba započne. Kada se zmaj umorio, djevojka donese momku vino i on dobije ogromnu snagu te raspori zmaja. Iz zmaja izleti golubica i uzleti prema nebu. Lav se pomoću gavranova pera pretvori u gavrana, sustigne golubicu i rastrga, a iz nje ispadne jaje koje on uhvati. Mladić uzjaše konja i odjuri u crni dvor gdje ga je čekao strašni zmaj s ogromnim maljem, ali mu momak baci jaje u čelo i zmaj ugine. U tom času dvorac pobijeli i procvjeta, a ljudi koji su bili pretvoreni u predmete ili životinje, ožive. Oslobođeni narod izabere momka za svoga kneza. Na kraju brat i sestra odu po svoje roditelje da svi zajedno prožive u kneževini, sretno i zadovoljno.

Priča se mogla i dalje nadograđivati, npr., dobra bi pastirica mogla postati momkovom nevjestom, a neki kraljević djevojčinim mladoženjom.

U bajci **Princ Bajaja** govori se o starijemu bratu blizancu koji, smatrajući da mu je povrijeđeno pravo starijega sina na prijestolje, odlazi u svijet po pravdu. Naime, dok se kralj nalazi u sedmogodišnjem ratu, kraljica rodi sinove blizance. Stariji je bio jači, a mlađi slabiji i potrebniji više pažnje i njege, pa ga je majka držala uza se, a ni on nije volio bez nje napuštati dvorac. Kad je dječacima bilo sedam godina, vrati se kralj iz rata i upita koji je sin stariji, a koji mlađi. Kraljica majka «podmetnu mlađega za starijega».¹² Stariji se sin osjeti poniženim, pa kada poodraste, požali se konjiću i reče da bi najradije otišao od kuće. Konjić, koji sada preuzima radnju, savjetova da tako učini, ali samo uz roditeljski blagoslov. Tako je i bilo.

Kraljević i konjić krenu na put, a onda stignu u neku drugu kraljevinu i zastanu pored neke stijene. Konjić nogom udari o nju, stijena se otvori i ugledaju lijepu prostranu štalu. Zatim konjić pouči kraljevića: neka ode u kraljevski dvorac, učini se nijemim momkom tako da se kralj sažali i zaposli ga.

Ubrzo mladić stekne mnoge simpatije: sve je s lakoćom radio, sve je stizao, a najradije se družio s trima lijepim kraljevnama, od kojih je najmlađa bila najljepša. Na putu do konačne sreće, kraljević još mora pobijediti zmajeve s devet, osamnaest i dvadeset sedam glava, pobijediti neprijatelje koji su napali kraljevinu, ali se pri tom ne smije otkriti tko je zapravo. Svaki je put nakon pobjede tajanstveni vitez nestao, dok su kraljevine čeznule za njegovom ljubavlju. Nakon ispunjenja svih uvjeta kralj priredi veliko slavlje na kojemu će njegove kćeri izabrati buduće muževe. Obraćajući se zaslužnim knezovima, reče. «Mili prijatelji – reče kralj – rekao sam da ću dati svoje tri kćeri za žene onima koji mi budu u borbi najviše pomagali. Ali vi ste mi svi vjerno pomagali i zbog toga sam donio ovu odluku da ne bih učinio kome našao. Stanite u red,

¹² Princ Bajaja, u: Božena Němcová, isto, 57.

svaka od mojih kćeri bacit će s balkona zlatnu jabuku, kome se dokotrlja jabuka, taj će biti suprug princezin. Jeste li zadovoljni?»¹³

Prva se zlatna jabuka dokotrlja do lijepoga kneza, druga do lijepoga viteza, a treća do nijemoga mladića. No, kraljevna nije znala da je nijemi momak tajanstveni osloboditelj u kojega se zaljubila, pa se ražalosti i povuče u sobu. Dotle su se u perivoju pobjednici nadmetali u borilačkim vještinama. Nakon nekog vremena, pridruži im se hrabri vitez, kojega su sve tri kćeri priželjkivale za muža. U zgodnom trenutku vitez se otkrije najmlađoj kraljevni, koja, vidjevši da je Babaja vitez koji ju je oslobodio smrti, s radošću pristane na svadbu.

Oduzimanjem prava na prijestolje, Babaja je u svom domu doživio golemu nepravdu, osjetio bol, a majka je, zatajivši istinu, počinila težak grijeh. Napuštanjem doma Babaja se sukobljava s novim nepravdama (zmajevima, ratom), koje ga se izravno ne tiču, ali su mnogostruko neophodne. Uz pomoć čarobnoga konjića i njegove mudre savjete, Babaja svlada trojicu zmajeva i pomogne kralju u obrani kraljevstva te oslobodi kraljevine i grad strašne smrti. Na neki način, Babaja otkupljuje grijeh svoje majke, svoju dušu oslobađa boli i na kraju se s voljenom kraljevnom vraća u roditeljski dvorac. Ondje saznaje da je mladi kralj umro te on postade kraljem u svom kraljevstvu i do smrti bijaše sretan sa svojom nevjestom.

U Mudrom zlataru riječ je o personifikaciji Mudrosti i Pameti. Glavni lik je mladić koji u osamnaestoj godini ostaje bez roditelja i sam skrbi o sebi. Već je istaknuto da se u bajkama ističe odlazak od kuće kao neophodan put sazrijevanja i pripreme za život. Kada mladić napušta dom, susreću ga i pozdrave Mudrost i Pamet. «Od tog časa je bio – bar tako kažu – tako mudar i pametan kao da je visoke škole izučio i čega god se prihvatio, sve mu je uspijevalo».¹⁴ Mladić se zaustavi pred zlatarskom radionicom i poželi postati zlatarom. Iako je majstor u početku sumnjao u svoga naučnika, pokazalo se da je on izvrstan učenik pa je ubrzo čak i majstora nadmašio. Majstor su i majstorica bili zadovoljni i naumili su ga, ostane li dobrim i poštenim momkom, posvojiti i predati mu bogatstvo.

Mnogi bajkoviti siromašni i dobri likovi do konačnoga dobra moraju potvrditi svoju dobrotu, sučeliti se zlu i nadvladati ga. Pred mladoga je zlatara postavljen težak uvjet: prisiliti kraljevinu da progovori, ako to ne učini za tri dana, ode mu glava. Treba istaknuti da su to uzaludno pokušavali mnogi mladići, neki su i glavu izgubili. Ne zna se zašto je kraljevna zašutjela, no na sva je pitanja i molbe da progovori ostala nijema, nije se ni pomaknula, «izgledala je kao bez života, kao slika koja je visila na zidu u zlatnom okviru i koja je nju predstavljala kao malo dijete».¹⁵ Naš mladić bez ikakva straha iznese kralju svoju namjeru i izazovnim pitanjem uspije nagovoriti kraljevinu da

¹³ Princ Bajaja, isto, 65.

¹⁴ Mudri zlatar, isto, 69.

¹⁵ Mudri zlarar, isto, 74.

progovori. Kada je mladić ušao u sobu, kraljevna, kao i obično, nije obraćala pozornost, ali je odgovorila kada joj je postavljeno poticajno pitanje:

«Oduči, krasna sliko, ljutu prepirku koja se vodi u ovom dvorcu: rezbar je napravio lutku, krojač je za nju sašio haljinu, a govornik je naučio govoriti. Kome sada pripada lutka?»¹⁶ Kraljevna je odmah odgovorila: «Kome će pripadati nego onom koji joj je dao govor?»¹⁷

Zadovoljni se mladić pokloni i napusti sobu, a susret se s kraljevnom ponovi još dva puta uz isto pitanje i isti odgovor. U ovoj bajci nema zlih likova, tek se pojavljuje zavidni sluga koji je kralju zatajio istinu. No, treće se večeri sam kralj uvjeri da je mladić uspio kraljevnu izazvati da progovori pa mu da svoju kćer za ženu i nasljedstvo nad kraljevinom. Uskoro se upriličila svadba. Mladi je zlatar vladao mudro i pametno pa su ga svi voljeli i bili zadovoljni. Poučen svojim životom kralj je svojim sinovima naredio da izuče bilo kakav zanat.

U bajkama se najčešće ističe dobrota kao uvjet u ostvarenju konačnoga dobra. Bajka *Mudri zlatar* poučava da su, pored dobrote, mudrost i pamet najvažnije ljudske osobine. U *Mudrom zlataru* nema zlih likova, kao da su ustuknuli pred mudročću i pameću. Primjerice, kada majstor prepozna mladićevu spretnost i odgovornost prema poslu, odaje mu priznanje: «Mladiću, od danas si majstor, ja ne mogu više da ti naređujem, ti si me prestigao».¹⁸ Tako i ostali naučnici, koji su se u početku šalili njegovoj nespretnosti, ubrzo su zašutjeli, jer «štogod je Radoš uzeo u ruku, sve mu je uspijevalo, a ono što su drugi učili dvije godine, naučio je Radoš za sedmicu».¹⁹ Autorica čak nije pridavala veću važnost ni zlobnom dvorjaninu koji je kralju zatajio istinu.

Ponekad se u bajkama dogodi da ulogu zle maćehe preuzima majka. Npr., kao što Andersenova maćeha u bajci *Divlji labudovi* pretvara jedanaestoricu pastoraka u labudove, tako i majka svojom kletvom pretvara sedmoricu sinova u gavranove. U bajci **Sedam gavranova** Božene Němcove dogodilo se ovako.

Jednoga dana majka je svojim sinovima obećala ispeći pogačicu, ako budu mirni. Djeca nisu mogla izdržati obećanje, uznemire se, a majka izrekne kletvu: «Dabogda postali gavranovi!»²⁰ Sve se zbilo u trenutku: dječji nemir, majčina kletva, pretvaranje u gavranove, njihov žalosni pogled prema majci i let prema nebu. Istoga se trenutka majka i pokajala, ali prekasno. Oboje su, i otac i majka, teško podnosili bol za djecom, ali, kada se rodila djevojčica, roditelji su svoju pozornost usmjerili prema njoj. Djevojčica je rasla, a roditelji su od nje krili istinu o braći gavranovima. Ipak je znatiželjna sestra jednoga dana pronašla u nekom sanduku dječjačku odjeću i obuću. Iako je prošlo nekoliko godina, roditelji još nisu bili sposobni govoriti o prevelikoj boli pa su

¹⁶ Mudri zlatar, isto, 74.

¹⁷ Mudri zlatar, isto, 74.

¹⁸ Mudri zlatar, isto, 72.

¹⁹ Mudri zlatar, isto, 70.

²⁰ Sedam gavranova, isto, 76.

na djevojčičina pitanja samo plakali. U kući je živjela i stara žena koja se sažali na sestrina pitanja i ispriča što se dogodilo. Otada se nemir uselio u sestriino srce.

Kada je djevojka napunila osamnaest godina, izmoli roditeljski blagoslov, majka joj da prsten prema kojemu će je braća prepoznati, i krene u svijet u potragu za braćom. U čarobnoj šumi naiđe na usamljenu kućicu u kojoj stanuje Vjetar. Djevojka ga zamoli za pomoć, ali on nikada nije ni čuo ni vidio braću gavranove. Dosjeti se, da bi možda nešto o tome znao njegov brat Mjesec.

Djevojka je dobra i umiljata te poput Andersenove Gerde (*Snježna kraljica – bajka u sedam priča*) ima moć u srcu. Kada je polazila na put po braću, ništa nije imala osim sestriinske ljubavi koja ju je hrabrila. Svoju umiljatost i blagost djevojka pokazuje u susretu s nadnaravnim likovima, trojicom braće koji imaju ulogu likova pomagača: s mirisnim Vjetrom, srebrnokosim Mjesecom i zlatokosim Suncem. Kada ju Vjetar zatekne u svojoj kući i strogo upita što ondje radi, djevojka blago zamoli da se ne ljuti, umorna je i moli odmor u njegovu domu. Nakon takvih riječi opaki se Vjetar odmah udobrovolji i ponudi joj svoj dom kao utočište pa i pomoć.

Budući da ništa nije znao o braći gavranovima, odnese Mjesec djevojku k bratu Suncu. Sunce je u nekoj dalekoj zemlji vidjelo braću i odluči pomoći. Znajući kakve ih sve nevolje čekaju na putu, za večerom savjetuje djevojci da pokupi preostale kosti, jer će joj u nevolji dobro poslužiti. Tako je i bilo.

Kada je Sunce na svojim kolima dovezlo djevojku do udoline okružene stijenama, ostavi ju da se dalje sama snalazi. Stijene su bile strme i djevojka pomisli što će i kako će, kad li se od kostiju načine ljestve pomoću kojih dopre na sam vrh. U jednoj špilji prepozna stan svoje braće, koji je nalikovao na kućicu sedam patuljaka:

«Stajalo je tamo sedam krevetića, u sredini stol i na njemu prostrto za sedam osoba. Hrane je bilo dosta i vatra još se nije bila utrнула.»²¹ Odmah je djevojka pripremila omiljena jela svoje braće, priredila stol i umorna legla na krevet. Malo poslije stigla su braća i ugodno se iznenadila. Sestru je zanimalo kako ih se može osloboditi kletve. Spremna na svaku žrtvu, djevojka obeća da će uraditi sve kako treba: posijati lan, oplijeviti, istrgati, pripremiti za pređenje, od prediva istkati platno, platno izbijeliti i sašiti sedam košulja. Za cijelo to vrijeme ne smije progovoriti ni jednu jedinu riječ. Djevojci se žrtva ne učini teškom i reče da će ju s lakoćom podnijeti. Zatim se braća i sestra rastanu.

Sestra se nastani u izdubljenoj vrbi i sve uradi kako je trebalo. Jednoga dana, dok je prela, naiđe čovjek koji se zadivi njezinom ljepotom i obavijesti o tome svoga gospodara. Ne mareći što je djevojka nijema, gospodar je odvede u svoj dvorac gdje ju je čekala nova kušnja u liku zle gospodareve polusestre. Čitav je dvor oduševljeno dočekao novu gospodaricu, posebice kada se otkrilo da je umiljata i dobra. Nakon nekoga vremena mlada gospodarica osjeti da će roditi. Polusestra je već smislila plan kako će se riješiti djeteta. Baš pred ženin

²¹ Sedam gavranova, isto, 81-82.

porod dobije gospodar pismo u kojemu ga prijatelj poziva u goste na nekoliko dana ne bi li pomogao presuditi u nekakvom sporu. Kada je gospodar otišao, žena rodi sinčića, a polusestra ga baci kroz prozor i na njegovo mjesto stavi mače, a razglasi da je mlada gospodarica poludjela.²² Nesretna djevojka nije smjela protusloviti, jer bi time prekinula žrtvu koju podnosi za iskupljenje svoje braće. Zla polusestra još razglasi da je brat poslao pismo u kojemu naređuje da se mlada gospodarica spali na lomači. Narod je očekivao spektakl spaljivanja vještice, dok je gospodarica završavala posljednji rukav sedme košulje. No, polusestra nije dopustila da se rukav završi, htijući da se gospodarica što prije spali.

Mlada gospodarica složi i posljednju nedovršenu košulju i uzdahne: «Moja braćo draga, ja sam svoj zadatak završila, a gdje ste vi?»²³ U tom trenutku nastane velika oluja, doletješe sedmorica gavranova noseći na krilima djeteta koje dadoše majci. Djevojka brzo uzme košulje i jednu po jednu baci na braću pa se oni pretvore u naočite mladiće, samo najmlađemu zbog nedovršenoga rukava ostalo sedam pera na ramenu. Baš tada uđe u dvor gospodar koji se obraduje vidjevši da je istina drukčija od one koju mu je polusestra prikazala. Dotle narod, vidjevši kakvo je zlo polusestra učinila, osudi je na smrt i spali na lomači.

Gospodar proda svoje imanje te sa sinom, ženom i njezinom braćom ode k njihovim roditeljima. Svi su se obradovali i nastavili sretno živjeti.

Motiv djevojke koja mudročću i razboritošću nadjača suca ili kralja poznat je i usmenoj i autorskoj bajci i priči. U hrvatskoj usmenoj priči *Mudra žena* glavna je junakinja kćer koja na sve kraljeve zadatke i pitanja zna odgovor. Kralj djevojku oženi, ali, ne mogavši podnijeti mudriju ženu od sebe, reče joj neka sutra ujutro napusti dvorac i ponese što joj je najmilije. Djevojka opiye kralja i odveze ga u svoju kolibicu.. Kada se kralj ujutro probudio, zaprepasti se gdje se nalazi i upita djevojku zašto ga je ovdje dovela.

«A zar mi nisi rekao da uzmem sa sobom najdraže iz dvorca. A ti si mi najdraži i tebe sam uzela. I stoj tu!

- Dobro si, neka si me uzela, vidim da si mudrica. Ho'mo, pođimo mi skupa u dvorac. U skladu, kako muž i žena. Ho'mo mi natrag. – I odu u dvorac.»²⁴

Isti je motiv poznat u češkim usmenim pričama čiju je obogaćenu inačicu zapisala Božena Němcová pod naslovom **Mudra djevojka**. Osim djevojačke mudrosti govori se i o pravdi i nepravdi. Glavna junakinja je kćer siromašnoga mlađega brata, primorana je još djevojčicom služiti u kući bogatoga strica. Stric joj za vjerno služenje obeća tele. «Kad budeš odlazila od

²² Slično se događa u Puškinovoj *Bajci o caru Saltanu*. Pred caričin porod car odlazi u rat. Nedugo zatim carica rodi sina, ali zle caričine sestre i svekrva poručuju caru da mu žena nije rodila «ni kćer, miša, žabu gadnu./Već nakazu neku jadnu». Na kraju se otkriva istina, a oprašta griješnicama. Vidi: Aleksandar S. Puškin, *Bajke*, isto.

²³ Sedam gavranova, isto, 88.

²⁴ Hrvatske usmene priče, prir. Ivo Zalar, Hena Com, Zagreb, 1997., 59.

mene, dat ću ti lijepu kravicu. Upravo imamo tele od četiri nedjelje, othranit ću ga i tebi će ono biti, sigurno, milije nego pare.»²⁵

No, kada su istekle tri godine, stric pogazi riječ govoreći da ne može toliko dati «da to nije ni obećao».²⁶ Mudra djevojka odluči tražiti pravdu. Nagovori oca da strica tuži sucu. Sudac sasluša i bogatoga i siromašnoga brata i zaključi da je pravo na strani siromašnoga. Ne želeći naljutiti bogataša, pozove obojicu i postavi im zagonetku: «Što je najbistrije, što je najslađe i što je najbogatije?»²⁷ Tko odgovori, njegovo je pravo. Žalosna braća odu svojim kućama.

Bogataševa žena odmah riješi zagonetku rekavši da je njihov psić najumiljatiji, njihov med najslađi, a njihov sanduk pun dukata – najbogatiji. Bogataš mirno ode na počinak.

Kada siromah svojoj kćeri ispriča zagonetku, ona mu odgovori: «Kad vas prokurator upita, recite da je najslađi san, najbistrije oko, a najbogatija zemlja od koje sve nastaje. Ali pazite što vam kažem, nemojte nipošto reći od koga ste to saznali.»²⁸

Sudac je poslušao i jedan i drugi odgovor i pravo presudio: krava pripada siromašnom bratu. Na sučevo navaljivanje siromah otkrije da ga je poučila kćer, pa joj sudac postavi novu zagonetku: «E, pa dobro, kad je tvoja kćer tako pametna, neka dođe sutra k meni. Ali to ne smije biti po danu niti po noći, ne smije biti ni naga ni obučena, ne smije doći ni pješke ni kolima».²⁹

Siromah je zabrinuto otišao kući, ali kćer je zagonetku riješila ovako: Na sebe je navukla mrežasto tkanu vreću, obula je jednu cipelu i kada je bilo oko tri sata poslije ponoći, sjedne na kozu napola jašući napola pješice. Sudac je to sve gledao kroz prozor, priznao da je djevojka zaista pametna i oženi je. Prije vjenčanja joj je zaprijetio da se ne smije mijesati u njegove poslove. Djevojka obeća, ali ne održi riječ. Prvo se umiješala u nepravednu presudu oko ždrijebeta.

Naime, sporila su se dvojica seljaka: jedan je imao kobilu, drugi pastuha. Kada je kobila oždrijebila ždrijebe, svojatala su ga obojica seljaka. Bogati seljak potkupi suca i on presudi da je ždrijebe pastuhovo. Ne mogavši otpjeti nepravdu, mudra žena pouči siromašnoga seljaka: neka se popne na brdo i baca mrežu kao da lovi ribu.

Sutradan mudra žena pođe sa svojim mužem u šetnju baš pored toga brda. Kad ugledaju čudnovat prizor, sudac upita seljaka što to radi, a on odgovori da lovi ribu.

- Ludo jedna, tko je ikad čuo da ribe žive na vrhu planine?!

- Kad pastusi mogu imati ždrijebad, mogu i na brdu ribe živjeti – odgovori seljak.³⁰

²⁵ Božena Němcová, Zlatokosa djevojka, isto, 48.

²⁶ Mudra djevojka, isto, 49.

²⁷ Mudra djevojka, isto, 49.

²⁸ Mudra djevojka, isto, 50.

²⁹ Mudra djevojka, isto, 51.

³⁰ Mudra djevojka, isto, 53.

Postiđeni sudac promijeni odluku, a seljaka primora da mu kaže tko ga je poučio. Seljak prizna. Ljutiti sudac spočitne ženi da je prekršila dogovor i naredi neka napusti njegovu kuću i ponese što joj je najmilije. Radnja se raspliće kao i u hrvatskoj usmenoj bajci.

Mudra djevojka je aktivan lik koji preuzima radnju i mudročću se bori za pravdu i istinu. Pokazala se i dobrom učiteljicom, a u njezinu se načinu može prepoznati mudrost Mačka u čizmama i Palčića koji su poput nje podređeni, ali postupcima pokazuju da su pametniji od gospodara. Svoju mudrost i inteligenciju djevojka pokazuje u svakom sukobu. Posredno, slikovito i vrlo učinkovito djevojka uči suca što je pravda, režira situacije, dijeli uloge i dijaloge i pobjeđuje.

Sučev lik se mijenja, nije tvrdoglav, može se reći da je razborit. Na početku priče on je potkupljiv, nepravedan i nadmoćan. Uviđa mudrost svoje žene, ali je drži u podređenom položaju, ne dopuštajući da utječe na njegove odluke. Odlučno i jasno sudac pred vjenčanje upozorava djevojku kako se ne smije «miješati u njegove poslove, u njegovo suđenje i ostalo, jer će se inače smjesta vratiti svome ocu».³¹ Ključna scena koja je utjecala na njegovo obraćenje jest ona u kojoj oštećeni seljak glumi suludoga ribara koji na brdu lovi ribu. Seljakov odgovor: «Lovim ribe!»,³² nasmijao je sve prisutne, ali je učinak postignut jer se sudac poput zamke uhvatio za te riječi, nasmijavši se i nazvavši seljaka ludom, ne sluteći da već sebe izruguje: «Ludo jedna – reče prokurator – 'ko je ikad čuo da ribe žive na vrhu planine!»³³

Kada seljak odgovori: «Kad pastuvi mogu imati ždrijebad, mogu i na brdu živjeti ribe»,³⁴ sledi se smijeh i brdo zanijem.

Na kraju autorica još jedanput stavlja suca u situaciju u kojoj on prepoznaje svoju pogrešku, a djevojčinoj mudrosti odaje priznanje. Njegova se veličina zrcali u priznanju svojih pogrešaka i poučku koji iz svojih postupaka uviđa. Spoznavši mudrost svoje žene, oprašta joj poniženja koja mu je nanijela i obraćen joj veli: «Sve ti praštam. Ali tek mi je sad jasno da si pametnija od mene i zbog toga od današnjega dana suditi ćeš ti, a ne ja».³⁵

JEZIČNE I STILSKE OSOBINE

Bajkoviti svijet Božene Němcove utemeljen je na narodnoj književnosti. Poput Charlesa Perraulta i braće Grimm Němcova stvara jedinstven svijet prepleten od zbiljskoga i nadnaravnoga svijeta tako da nema prijelaza iz jednoga u drugi. Likovi su tipični, dobri i zli, najčešće statični. Mladići i djevojke napuštaju dom da bi se razriješio sukob ili nepravda, a neki odlaze u svijet željni pustolovina. Odlazak se od kuće često može protumačiti i kao put

³¹ Mudra djevojka, isto, 51.

³² Mudra djevojka, isto, 53.

³³ Mudra djevojka, isto, 53.

³⁴ Mudra djevojka, isto, 53.

³⁵ Mudra djevojka, isto, 55.

odrastanja. Npr., sin siromašnoga čovjeka i žene jednoga dana reče roditeljima: «Dragi roditelji (...), dosta ste se brinuli o meni, već sam dosta jak i mogu se brinuti sam o sebi. Molim vas, pustite me, htio bih da vidim svijet» (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*). Ili, da bi se razriješio sukob koji je nastao između ribara i zmaja, sin napušta dom, a nakon oslobađanja sestrice iz zmajeva dvorca opet se u dom vraća (*Ukleta djevojka*). Ili, povrijeđeni stariji princ, kojemu je oduzeto pravo na prijestolje, napušta dom i odlazi u neizvjesnost i čini dobra djela, a osjetivši ponovni sklad vraća se u dom. (*Princ Bajaja*). Zanimljivo je da Němcová oslikava ženske likove koji preuzimaju radnju i utječu na svoju sudbinu. Npr., zlatokosa djevojka (*O krasnoj zlatokosoj djevojci*) i morska djevojka (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*), dok kćer siromašnoga mlađega brata preuzima i usmjerava radnju, odnosno usmjerava svoju i tuđe sudbine (*Mudra djevojka*).

Neki likovi postupaju na razini najviših kršćanskih vrijednosti. Npr., najmlađa kćer podnosi žrtvu ne bi li spasila ukletoga mladića (*Ružin pupoljak*), sestra podnosi žrtvu i spašava braću koje je majka brzopleto proklela i pretvorila u gavranove (*Sedam gavranova*).

Oni koji drugima namjenjuju zlo, zapravo, sami sebi zlo proriču. Npr., maćeha i Holena otjeraju Marušku u snježnu vijavicu, a na koncu same u njoj nestaju (*Dvanaest mjeseci*), zla polusestra osudi nijemu djevojku na lomaču, a na kraju sama na njoj stradava (*Sedam gavranova*).

Němcová također ističe da je uz dobrotu potrebno postupati mudro i razborito, poput zlatara koji priznaje naučniku da ga je nadmašio u zanatu (*Mudri zlatar*).

Likovi podjednako pripadaju stvarnom i nestvarnom svijetu. U zbirci *Zlatokosa djevojka* Božena Němcová predstavlja likove moralne uzore: zlatokosu djevojku, koja dobrotom pretvara u zlato sve što dodirne (*Zlatokosa djevojka*), siromašnoga momka, koji jednostavnošću i dobrotom dolazi čak do ognjene ptice i morske djevojke (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*), najmlađu trgovčevu kćer, koja trpljenjem nadnaravne boli oslobađa kletve začaranoga kraljevića (*Ružin pupoljak*), dobru Marušku, koja skrušeno podnosi maćehine i Holenine uvrjede (*Dvanaest mjeseci*), sina bogatoga seljaka, koji hrabrošću i ljubavlju nadvlada strašnoga zmaja i oslobađa svoju sestru iz zatočeništva (*Ukleta djevojka*), princa Bajaju, koji majci oprašta nepravdu i svijetom čini dobra djela (*Princ Bajaja*), siromašnoga momka bez roditelja kojega nadahnjuju Mudrost i Pamet i na kraju zaslužuje kraljevstvo (*Mudri zlatar*), sestricu, koja beskrajnom žrtvom i ljubavlju spašava braću-gavrane (*Sedam gavranova*), jednostavnu djevojku, koja nadmudri samoga kralja (*Mudra djevojka*).

Dobrota je u svim bajkama i pričama nagrađena, pri čemu značajnu ulogu imaju likovi pomagači. Npr., uz pomoć dvojice vilenjaka dobra zlatokosa djevojka pretvara u zlato sve što dotakne: vrč s vodom, žito, ružu, karanfil (*O krasnoj Zlatokosoj djevojci*); pretvarajući se u dobronamjernika kuma i konjića koji govori, vilenjak pomaže mladom Janku u svladavanju strašnih zadaća (*O*

ognjenoj ptici i morskoj djevojci); poniženoj Maruški pomoć pružaju djedovi mjeseci (*Dvanaest mjeseci*); bez pomoći lava, hrta i gavrana brat ne bi uspio osloboditi sestricu iz zmajeva dvora (*Ukleta djevojka*); princu Bajaji u svladavanju psiholoških dvojbi pomaže vilenjak pretvoren u konja (*Princ Bajaja*); siromašnom zlataru pomažu Mudrost i Pamet (*Mudri zlatar*); u traženju uklete braće sestrici pomažu Vjetar, Mjesec i Sunce (*Sedam gavranova*).

Dobrota je nekih likova iskazana u florealnom stilu. Kada zlatokosa išeta u vrt, onda vrt zasja njezinom dobrotom i ljepotom: «Kad je palo veče, izađe djevojka u vrt gdje je cvalo mnogo prekrasnoga cvijeća; ptice su krasno pjevale u gaju i djevojka tiho prošeta po vrtu među cvijećem i koji je god dotakla, postao je zlatan.. U vrt dođe i mladi knez da se prošeta, a krasna djevojka, čuvši korake, sakrije se iza ružinog grmlja, ali je čuperak njene zlatne kose zapeo za grančicu. Udubljen u žalosne misli koračao je knez pored grmlja – kad mu ispred očiju zasja zlatna kosa među ružama. – Tako mi svega, to je kosa moje krasne nevjeste! – reče knez i začuđeno pruži ruku za zlatnom kosom na grmlju. U tom trenutku iz grmlja, kao da procva, izađe njegova zlatokosa nevjesta...»³⁶

Razvidno je da dobri na kraju primaju nagradu, no unatoč dobroti moraju odgovoriti na kušnju. Da bi vilenjaci ispunili snove siromašnom obučaru i njegovoj ženi, pretvore se u dvojicu putnika namjernika i zamole prenoćište. Obučar im ponudi ono što može – sirotinjsku dobrodošlicu. Ujutro se u kolibici našlo dugo željeno djetetašce. (*O krasnoj zlatokosoj djevojci*) Valjani i siromašni muž i žena također su željeli sina ili kćer. Kada su im se molitve uslišale, nisu mogli pronaći kuma – nitko ne htjede siromahu kumovati. Naiđe prosjak i ponudi se za kuma, a kao dar ponudi samo novčić od pet para. Obučar pokazuje da mu nije do dara, nego do kumstva, a poslije će se pokazati da je tih pet para vrijednije od bilo kojega materijalnoga bogatstva. (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*) Da bi spasila očev život, skromna najmlađa kćer odlazi k strašnoj zvijeri, zapravo začaranom kraljeviću, i svojom ga ljubavlju oslobađa kletve. (*Ružin pupoljak*) Kada stariji kraljević osjeti majčinu nepravdu, ne osvećuje se, nego odlazi od kuće ne bi li ublažio bol, pri čemu mu pomaže čarobni konjić. (*Princ Bajaja*) Siromašnoga mladića bez roditelja kušaju Mudrost i Pamet. Kada uvide da mladić razborito i savjesno postupa, napute ga kako će doći do konačne sreće. (*Mudri zlatar*) Čistim srcem i uljudnošću, Maruška (*Dvanaest mjeseci*) i sестrica (*Sedam gavranova*) pridobiju naklonost djedova dvanaest mjeseci te Vjetra, Mjeseca i Sunca.

Zlo je, kao i u drugim bajkama, na početku ogromno, ali slabi prema kraju priče te je na kraju poraženo, dok dobro slavi svadbu. Tako je u sedam od devet bajki na kojima se temelji interpretacija (*O krasnoj Zlatokosoj djevojci*, *O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*, *Ružin pupoljak*, *Mudra djevojka*, *Princ Bajaja*, *Mudri zlatar*, *Sedam gavranova*). Na kraju zle likove stiže kazna koju su sami namijenili drugima. Npr., kada knez usred gozbe ispriča «što se

³⁶ Zlatokosa djevojka, isto, 9-10.

dogodilo u jednoj zemlji, u kojoj je neka zla baba izvadila oči jednoj krasnoj djevojci i – on ispriča što se dogodilo njegovoj nevjesti. Baba i kćer su se crvenjele, ali kad je knez priču završio i upitao što bi krivac zaslužio za takav zločin, prva baba je smjelo izjavila da bi zaslužio da se i njemu oči izvade. – Neka ti bude što si sama sebi dosudila – reče knez i istom sada kaže pravu istinu što su baba i kćer napravile i pođe u drugu sobu pa odatle izvede i predstavi gostima svoju krasnu zlatokosu ženu». ³⁷ Ponekad se iz zla može izroditi nešto dobro, ali ne ljudskom, nego božanskom nakanom (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*).

Likovi su stalni i zadani, a to znači da se ne mijenjaju. U bajkama o kojima je riječ poseban je lik suca u *Mudroj djevojci* koji priznaje pogriješku i razborito postupka. «Ali tek sada mi je jasno da si pametnija od mene i zbog toga od današnjeg dana suditi ćeš ti, a ne ja», ³⁸ govori on svojoj ženi.

Fabula je u bajkama Božene Němcove jednostavna i ustrojena uzročno-posljedično s odmjerenim opisima, pripovijedanjem i dijalozima. Izdvojamo nekoliko slikovitih opisa.

Kada djevojka zagrlj Vjetar, osjeti «da su mu grudi ispunjene mirisnim cvijećem, tako je prijatno mirisao njegov dah». ³⁹

Sutradan «Sunce dođe sa svojim kolima i krenu preko brda i dolina. Teško bi bilo izračunati koliko je trajao put dok su stigli do mračne doline, opkoljene sa svih strana visokim stijenama. Tu je zlatokosi mladić skine s kola i reče: - Sada sama sebi pomoz – i iščezne.» ⁴⁰

«Janko učini kako ga je učio konjić; uzme pšenicu i mrežu i ode na zlatno brdo; predveče se popne gore. Na vrhu brda bio je bunar, a u njemu voda kao kristal bistra. Janko pospe pšenicu oko bunara, onda legne na zemlju i počne stražariti. Kad je bilo oko ponoći, čitavo je brdo zasjalo kao da je sunce izašlo iznad njega». ⁴¹

Čitateljima će u sjećanju svakako ostati slika Jankova susreta s morskom djevojkom. Poput mitološkoga bića Janko frulom doziva morsk djevojku, a ona mu se otkriva u najljepšem pejzažnom okruženju:

«Tu postavi bijeli, zlatom tkani šator. U šator smjesti zlatni stolić i na stoliću izloži svakojaki skupocjeni nakit. Onda uzme frulu i sjedne ispred šatora ne spuštajući očiju sa pučine. Oko podne opazi daleko na moru da se nešto sjaji, kao da zlatna patkica pliva po vodi. Ali to nije bila patkica, to je bio zlatan čamac, a u njemu je sjedila morska djevojka sa svojim drugaricama koje su veslale srebrnim veslima. Kad Janko prepozna morsk djevojku, počne prekrasno svirati na frulu. Njegovu pjesmu ču morska djevojka i, želeći saznati tko to tako divno svira, okrene čamac prema obali.» ⁴²

³⁷ Zlatokosa djevojka, isto, 11.

³⁸ Mudra djevojka, isto, 55.

³⁹ Sedam gavranova, isto, 80.

⁴⁰ Sedam gavranova, isto, 81.

⁴¹ O ognjenoj ptici I morskoj djevojci, isto, 16.

⁴² O ognjenoj ptici i morskoj djevojci, isto, 19.

Ponekad pejosažni opis najavljuje pojavu lika. Npr. u bajci *Ukleta djevojka* prije nego što se pojavi zmaj priroda se uznemiri. Kada ribar nakon bogata ulova i treći put zabaci mrežu, «najedanput iznad jezera zaurla strašan vjetar, valovi se visoko podigoše i navališe prema obali. Ispred seljaka se odjednom pojavi strašni, crni zmaj. Seljak se skameni od straha».⁴³ Slično olujno nevrijeme svaki put najavljuje okrutnoga zmaja.

LITERATURA

- Crnković, Milan, (1987.), *Sto lica priče*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, Milan-Težak, Dubravka, (2002.), *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje .
- Hrvatske usmene priče, (1997.), prir. Ivo Zalar, Zagreb: Hena Com.
- Karpatski, Dušan, (1975.), *Češka književnost*. u: *Povijest svjetske književnosti 7*, Zagreb: Mladost.
- Němcová, Božena, (1954.), *Zlatokosa djevojka*. Sarajevo.
- Pintarić, Ana, (1999.), *Bajke, pregled i interpretacije*. Osijek: Matica hrvatska.
- Pintarić, Ana, (2000.), *Putevi umjetničke bajke*. Osijek: Književna revija.
- Težak, Dubravka, (1998.), *Bajke, Antologija*. Zagreb: DiVič.
- Vodopija, Irena, (2006.), *Lik bakice u dječjoj književnosti*. u: *Zlatni danci 7 – Obitelj u književnosti za djecu i mladež*, ur. Ana Pintarić, Osijek: Filozofski fakultet, 115.-122.

SUMMARY

THE FAIRY-TALE WORLD OF BOŽENA NĚMCOVÁ

The fairy-tale world of Božena Němcová is based on Czech and Slovak folk fairy-tales, which she heard in her childhood, when she was staying with her grandmother. Like Charles Perrault and brothers Grimm, Němcová produced her versions and published them in the collection titled *Národní báchorky a pověsti* in 1846. Božena Němcová's fairy tales do not introduce any novelties in classical fairy tales, but enrich them with imaginative characters and events

Key words: Božena Němcová, fairy tales

Primljeno: 15. svibnja 2007.

⁴³ Ukleta djevojka, isto, 37.

SINIŠA BRLAS***MOTIVACIJA ZA ŠKOLOVANJEM U SREDNJOJ ŠKOLI
(rezultati istraživanja)**

Upis u srednju školu jedan je od onih ključnih koraka koji bitno određuju daljnji tijek života svakoga od nas. Mladi upisuju srednju školu jer tako sami žele i jer su svjesni da bez završene srednje škole teško mogu zadovoljiti svoje potrebe. Međutim, jednako su tako svjesni da i s ovako organiziranom srednjom školom to mogu vrlo teško jer odgojno-obrazovni sustav koji treba biti servis u funkciji odgoja i obrazovanja nije dovoljno osjetljiv za sve raznolike potrebe mladih.

Ključne riječi: srednja škola, odgoj

UVOD

Upis u srednju školu jedan je od onih ključnih koraka koji nam bitno određuju daljnji tijek života. Pogotovo je to važno sada, u svjetlu najava o obvezatnome srednjoškolskome obrazovanju. Važno je stoga znati zašto se učenici završenoga osmoga razreda osnovne škole odlučuju upravo za određenu školu; je li u pitanju socijalni pritisak ili zaista nastojanje da se upisom u sasvim određenu srednju školu zadovolje i sasvim određene potrebe djeteta. Upišu li se u srednju školu, nije li nam važno znati koliko su učenici njome zadovoljni, jesu li i u kojoj mjeri zadovoljili svoje potrebe. Kako kreirati srednjoškolsko obrazovanje, ako kod učenika zanemarimo percepciju ovoga dijela sustava.

Poznato je da uspjeh čovjeka u nekoj aktivnosti ovisi o tri skupine čimbenika: na jednoj su strani njegova znanja, vještine i sposobnosti, drugo je motivacija i treće su vanjske okolnosti. Ako taj odnos prikazemo matematički:

$$\text{RADNI USPJEH} = (\text{ZNANJE, VJEŠTINE I SPOSOBNOSTI}) \times \text{MOTIVACIJA} \times \text{VANJSKE PRILIKE}$$

postaje jasnije da ako u nekoj konstelaciji okolnosti koje čine neku radnu aktivnost izostane bilo koji od čimbenika, odnosno ako je bilo koji član ovog izraza jednak nuli, tada će i radni uspjeh biti jednak nuli, odnosno uspjeha u nekoj aktivnosti neće biti ako:

- ne postoje dostatna znanja, vještine i sposobnosti za konkretnu aktivnost, ili

* Siniša Brlas, prof., Industrijsko-obrtnička škola, Virovitica

- čovjek nije motiviran da se tom aktivnošću bavi, ili
- vanjske prilike nisu dovoljno (ili uopće) poticajne da potaknu čovjeka na aktivnost.

Dakle, dovoljno je da izostane bilo koji od ove tri skupine čimbenika i pomaka u radu ne će biti.

Budući da i mnoge teorije (ličnosti), kao što je npr. Maslowljeva humanistička teorija ličnosti, naglašavaju da je čovjek stvaralačko biće, dakle inherentna mu je stalna i nepresušna potreba za aktivnošću (i kreativnošću), postaje jasno da čovjek prirodno teži samoaktualizaciji koristeći sve svoje potencijale, a ne samo one koje potencira formalna društvena uloga u kojoj se nalazi.

Ali, stvaralački potencijal pojedinca zahtijeva određenu i ne bilo kakvu okolinu i uvjete da bi se mogao slobodno razvijati i aktualizirati, a kako ističe Maslow, proces formalnoga odgoja i obrazovanja može biti štetan za razvoj ljudske kreativnosti jer može otežavati ili čak uništavati urođenu kreativnost. Kako kaže Fulgosi, "pojedinci ili djeca koja žive u sigurnoj, srdačnoj i zaštitnoj okolini lakše će razvijati sebe, svoje mogućnosti i zadovoljstvo koje proizlazi iz procesa aktualizacije svojih potencijala, a takav je rast moguć i ugodan samo onda kada su zadovoljene potrebe ili kada zadovoljenje potreba nije ugroženo" (Fulgosi, 1990.).

Pa kako da u školi djelujemo u smjeru zadovoljenja potreba? I koje su to potrebe? I tko sve u sustavu ima potrebe? Mnoga su pitanja, a odgovor i nije tako daleko.

Dakle, ako se zapitamo zašto se čovjek u određenom trenutku ponaša tako kako se ponaša, odgovor na to pitanje leži u njegovim potrebama. Zapravo, svako naše ponašanje u svojoj osnovi pokretano je nekom potrebom ili čak skupom potreba. Ove su potrebe naši motivi koji nas potiču da vlastite aktivnosti usmjeravamo na određeni način, u smjeru zadovoljenja tih potreba, a naše nastojanje (i sva ponašanja koja iz toga proizlaze) da zadovoljimo potrebe jest proces motivacije. "Motivima - poticajima, razlozima nazivamo sve ono što čovjeka pokreće na aktivnost i usmjerava k cilju..." (Bilić, 2001.).

Korektno poznavanje potreba koje imaju učenici i koje su ih potaknule da njihovo zadovoljenje potraže upisom u (srednju) školu (i u pojedino zanimanje), ali i potreba koje imaju nastavnici u želji da uspješno poučavaju treba biti naš cilj ili još prije, naša misija.

Problem s poznavanjem potreba jest u tome što ih je često teško osvijestiti. Dok nam je za određena ponašanja jednostavno utvrditi koje su nas potrebe potaknule na njih, za dio ponašanja teško nam je dokučiti što je u njihovoj osnovi; do te mjere kako nam se čini da ih ništa nije niti potaknulo, iako to nikako nije točno. Ovu teškoću imamo svi, bez obzira na dob ili spol, ili pak stupanj obrazovanja ili mjesto stanovanja. No ipak, mi odrasli na osnovi životnoga iskustva s manje teškoća možemo identificirati svoje potrebe nego što to mogu mladi koji u buri svojega odrastanja i traženja identiteta teško nalaze uzroke svojega ponašanja. I, što sada? To je ključni trenutak u

planiranju upisne politike na svim razinama; utvrditi što ćemo svi mi dobiti, i učenici i škole, upisom učenika u srednju školu.

Dakle, samo ako poznajemo potrebe koje imaju naši učenici, ako smo ih osvijestili, možemo organizirati ponašanje i aktivnosti (školstvo i školovanje) u smjeru njihova zadovoljenja. Pa, ako nastojimo pomoći učenicima da zadovolje svoje potrebe, potaknuli smo motivaciju kao proces zadovoljenja potreba učenika, a motivacija je preduvjet uspjeha.

PROBLEMI

1. Ispitati stavove učenika o srednjoj školi
2. Utvrditi motive za upisom u školu
3. Utvrditi stupanj zadovoljstva učenika srednjom školom
4. Ispitati zadovoljenje potreba učenika u srednjoj školi

PRIBOR I POSTUPAK

Za potrebe je istraživanja konstruiran anketni upitnik (u prilogu) s deset pitanja. Anketiranje je provedeno u trima virovitičkim srednjim školama; Tehničkoj školi Virovitica, Strukovnoj školi Virovitica i Industrijsko-obrtničkoj školi Virovitica, na uzorku od N=126 ispitanika oba spola, od prvoga do trećega razreda.

REZULTATI I DISKUSIJA REZULTATA

Tablica 1. Uzorak ispitanika

	Prvi razred	Drugi razred	Treći razred	Ukupno ispitanika
Broj ispitanika	19	37	70	126

Tablica 2. Odgovori ispitanika (kvantitativni i u postocima)

(apsolutni broj ispitanika za pojedini odgovor)

(postotak ispitanika za pojedini odgovor)

pita- nje	a	b	c	d	nije odgovori- lo	pitanje	a	b	c	d	nije odgovorilo
1.	115	4	2	4	1	1.	91,2	3,2	1,6	3,2	0,8
2.	78	4	44		0	2.	61,9	3,2	34,9		0
3.	10	38	77		1	3.	7,9	30,2	61,1		0,8
4.	21	83	19		3	4.	16,7	65,9	15		2,4
5.	124	2			0	5.	98,4	1,6			0
6.	45	63	16		2	6.	35,7	50	12,7		1,6
7.	65	58			3	7.	51,6	46			2,4
8.	53	70			3	8.	42,1	55,5			2,4

9.	13	91	17		5	9.	10,3	72,2	13,5		4
10.	15	84	24		3	10.	11,9	66,7	19		2,4

Vizualnom inspekcijom dobivenih nalaza možemo komentirati postavljene probleme.

Prvi problem identificira stavove učenika o srednjoj školi; učenici jasno percipiraju važnost srednjoškolskoga obrazovanja u životu (peto pitanje), ali ih čak trećina nema jasnu projekciju očekivanja od srednje škole (drugo pitanje), a više od polovine smatra kako aktualno srednjoškolsko obrazovanje nije dobro organizirano (osmo pitanje).

Drugi problem odnosi se na motive koji su doveli do upisa; gotovo svi učenici izjavljuju kako su se u srednju školu upisali jer su sami tako željeli (prvo pitanje), što se slaže s nalazima ranijih istraživanja ove problematike (www.zzjzpsz.hr), ali bi ih gotovo polovina, da je sada upis u srednju školu, odabrala neko drugo zanimanje (sedmo pitanje). Očito su očekivanja učenika zanimanjem u koje se upisuju bila nerealna, a informacije na kojima se temeljio upis neadekvatne.

Zbog navedenoga, a vezano uz treći problem, tek je svaki peti učenik izričito zadovoljan srednjom školom koju polazi, a čak svaki šesti izričito je nezadovoljan (četvrto pitanje). Niti znanja i vještine koje su stekli i razvili u srednjoj školi nisu ispunila očekivanja učenika; samo ih je trećina zadovoljna time kolikim znanjem raspolažu (šesto pitanje).

I na koncu, četvrti se problem odnosi na proces zadovoljenja potreba učenika u srednjoj školi. Ovdje su rezultati posebno dramatični jer ih samo desetina smatra kako srednja škola zadovoljava potrebe mladih ljudi (deveto pitanje), a tek svaki osmi učenik smatra kako srednja škola zadovoljava i njegove osobne potrebe (deseto pitanje).

ZAKLJUČAK

Ako znamo da je motivacija usko povezana s procesom zadovoljenja potreba, ona je ustvari upravo to po definiciji, jasno je kako učenici tijekom školovanja teško pronalaze unutarnje resurse kako bi se motivirali za odgojno-obrazovni proces jer je iz dobivenih nalaza očito kako srednja škola nije dovoljno osjetljiva za heterogene potrebe mladih, ne omogućava dostatno njihovo zadovoljenje te takvu srednju školu, prema mišljenju učenika, treba mijenjati i drugačije organizirati.

Mladi upisuju srednju školu zato što tako sami žele i zato što su svjesni da bez završene srednje škole teško mogu zadovoljiti svoje potrebe. Međutim, jednako su tako svjesni da i sa ovako organiziranom srednjom školom to mogu vrlo teško.

Odgojno-obrazovni sustav treba biti servis u funkciji odgoja i obrazovanja, a da bi to zaista bio mora biti osjetljiv za sve raznolike potrebe mladih.

LITERATURA

1. Bilić, V. (2001.), Uzroci, posljedice i prevladavanje školskog neuspjeha. Zagreb: HPKZ.
2. Fulgosi, A. (1990.), Psihologija ličnosti; teorije i istraživanja. Zagreb: Školska knjiga.
3. www.zzjpsz.hr

SUMMARY

MOTIVATION FOR HIGH-SCHOOL EDUCATION

(research results)

Enrolling high-school is one of the key steps in life. Young people start attending high-school because they want to and because they are aware that if they do not finish it, they cannot meet their needs. However, they are also aware that the current structure and organization of high schools makes it very difficult to achieve, as the education system should be in the function of education, but it is currently not sensitive enough to the diverse needs of young people.

Key words: high-school, education

Primljeno: 6. lipnja 2007.

PRIOLOG

Motivacija za školovanjem (anketni listić)

Uputa: Svima je poznato kako srednjoškolsko obrazovanje nije obvezatno. Ipak, većina mladih upisuje se u srednju školu, što je dobro. Međutim, jesu li svi i zadovoljni školovanjem? Ne znamo dok vas ne pitamo. Vrlo je važno znati jesu li mladi u srednjoj školi njome i zadovoljni. Stoga te molimo da iskreno (i anonimno) odgovoriš na sljedeća pitanja kako bismo utvrdili razloge zbog kojih su mladi upisali srednju školu, ali i zadovoljstvo mladih srednjom školom.

Spol (*zaokružiti*): MUŠKI ŽENSKI

1. Iz kojih si se razloga upisao (upisala) u srednju školu?
 - a) tako sam želio (željela)
 - b) na to su me prisilili drugi
 - c) upisali su me bez mogega pristanka
 - d) zato što su i moji vršnjaci upisali srednju školu
2. Smatraš li da će ti završena srednja škola pomoći u kasnijem životu?
 - a) da, svakako hoće
 - b) ne, ne će mi pomoći
 - c) ne znam što da očekujem
3. S kojom srednjom školom smatraš da su najbolje mogućnosti za uspjeh u životu?
 - a) s gimnazijom
 - b) s trogodišnjom strukovnom školom
 - c) s četverogodišnjom strukovnom školom
4. Koliko si zadovoljan (zadovoljna) srednjom školom koju polaziš?
 - a) u potpunosti sam zadovoljan (zadovoljna)
 - b) djelomično sam zadovoljan (zadovoljna)
 - c) nezadovoljan (nezadovoljna) sam
5. Što bi preporučio (preporučila) učeniku osmoga razreda osnovne škole vezano uz nastavak školovanja?
 - a) da se svakako upiše u srednju školu
 - b) da se pokuša zaposliti sa završenom osnovnom školom
6. Kada zaista dobro razmisliš, jesi li zadovoljan (zadovoljna) time s kolikim znanjem raspolažeš?
 - a) da, u potpunosti sam zadovoljan (zadovoljna)
 - b) samo sam djelomično zadovoljan (zadovoljna)
 - c) ne, nisam uopće zadovoljan (zadovoljna)

7. Da su sada za tebe upisi u prvi razred srednje škole, bi li se ponovno upisao (upisala) u istu školu?
 - a) da, bih
 - b) ne, odabrao (odabrala) bih neku drugu školu

8. Misliš li da je srednjoškolsko obrazovanje dobro organizirano?
 - a) da, dobro je organizirano
 - b) ne, nije dobro organizirano

9. Zadovoljava li srednja škola potrebe mladih ljudi?
 - a) u potpunosti
 - b) djelomično
 - c) nikako

10. Zadovoljava li srednja škola i tvoje potrebe?
 - d) u potpunosti
 - e) djelomično
 - f) nikako

IZ PRAKSE

VESNA CRNKOVIĆ-NOSIĆ*

PROJEKT U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

U pokušaju inoviranja nastave hrvatskoga jezika u Gimnaziji «Matija Mesić» u Slavonskome Brodu, učenici četvrtih razreda (4.A, opća gimnazija i 4.E, jezična gimnazija) u školskoj godini 2005./2006. upoznali su značajke projekta i projektne nastave. Stečeno znanje primijenili su radeći na projektu s temom Frazemi: a) Frazemi koje rabe učenici gimnazije i b) Frazemi koje rabe članovi obitelji učenika.

Provedeno je samostalno istraživanje: prikupljanje, odabir i sistematiziranje frazeološke građe. Izrađen je završni dio projekta: 1. pregledni plakati i 2. Mali hrvatski frazeološki rječnik gimnazijalaca (vježba). Napravljena je kritička analiza cjelokupnoga tijeka rada na projektu. Projekt je zatim prezentiran u školi.

Ovim člankom ponudili smo jedan od modela rada na projektima u nastavi hrvatskoga jezika. Rad na projektu je osmišljen drugačije od uobičajenoga, tradicionalnoga načina stjecanja i primjene znanja u školi. Primijenjene su različite metode koje se zasnivaju na «iskustvenome učenju».

Projektna bi se nastava trebala povremeno primjenjivati u nastavi hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: projektna nastava, frazemi

1. UVOD

Nastava je danas u našim srednjim školama uglavnom tradicionalna. U tradicionalnoj nastavi izlaganje nastavnika se kombinira s demonstracijom različitih nastavnih sredstava. Prevladavaju verbalne metode, većinu informacija iznosi nastavnik, a učenici su pretežno u pasivnoj poziciji.

Tradicionalna nastava nastoji se inovirati, osuvremeniti. U suvremenoj nastavi učenik je stavljen u aktivniju poziciju; on samostalno istražuje, otkriva i prikuplja građu (informacije), zatim je raspoređuje i sistematizira te za prikupljenu i sistematiziranu građu pronalazi najprimjerenije oblike i izraze.

U Hrvatskoj se za takvu nastavu rabe izrazi: rad na projektima, projektna nastava, istraživački usmjerena nastava, stvaralačka nastava i sl.

Riječ projekt je latinskoga podrijetla (projicere - baciti pred koga; pružiti), a znači «nacrt, skica, razrađeni plan, prijedlog za rad, postupak, znanstveno, književno ili umjetničko djelo, zakonski tekst i sl.».¹

* Mr. sc. Vesna Crnković – Nosić, Gimnazija „Marija Mesić“, Slavonski Brod

1. Projekt je složeniji, potpuno dovršen zadatak s jasno postavljenim ciljem
2. Izrada projekta podrazumijeva istraživanje
3. Rezultat, cilj projekta je određeno djelo (tvorevina, izrađevina)
4. Realizira se u dužem, točno određenome vremenskom periodu
5. Obično uključuje više sudionika ili jednu (više) skupina sudionika
6. Zahtijeva suradnju i usklađivanje svih sudionika ili skupina sudionika

Začetnik ideje projektne nastave bio je američki pedagog John Dewey² (1859. - 1952.) koji se zalagao za obrazovanje usmjereno na dijete. Početkom dvadesetoga stoljeća upozorio je na četiri osnovna prirodna interesa kod djece: interes za razgovor i kontakt s ljudima, interes za istraživanje, interes za stvaranje i građenje te interes za umjetničko izražavanje. Ovi interesi i potrebe djece trebali bi se ostvariti u školi. Budući da školski sustav nije bio u mogućnosti zadovoljiti te potrebe, Dewey (i mnogi drugi pedagozi u Americi, Engleskoj, Francuskoj, SSSR - u, Japanu i drugdje) ponudili su metodu projekata u nastavi kojima su u nastavu uveli istraživanje.

2. PROJEKT U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Projekt u nastavi hrvatskoga jezika ima sljedeći tijek:

1. Izbor teme za projekt. Tema treba biti zanimljiva, neistražena (ili nedovoljno istražena), pomno odabrana da bi učenici bili dovoljno zainteresirani i da bi pokazali originalnost u njenoj obradbi.
2. Priprema učenika za odabranu temu
3. Izrada plana istraživanja Plan istraživanja obuhvaća:
 - a) utvrđivanje vremenskoga roka za izradu cjelokupnoga projekta, kao i pojedinih etapa projekta
 - b) određivanje prostornoga okvira
 - c) definiranje zadataka
 - d) određivanje odgovarajućih postupaka (metoda, tehnika) rada
 - e) podjelu učenika u skupine
 - f) podjelu zadataka svakoj skupini učenika
4. Izvođenje istraživanja (ostvarivanje preuzetih zadataka):
 - a) prikupljanje građe (radnoga materijala, informacija i sl.)
 - b) uspoređivanje prikupljene građe
 - c) izvještavanje o rezultatima prikupljene građe
5. Objedinjavanje, odabir i usustavljanje sakupljene građe
6. Izrada završnoga dijela projekta, tzv. rezultat istraživanja: panoi, plakati, izložbe, web stranice, filmovi, predavanja, knjige, periodične publikacije i sl.
7. Kriitička analiza cjelokupnoga rada na projektu

¹ Opća enciklopedija (1980.), svezak 6., Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, str. 642.

² Munjiza, E. (2005.), Metoda projekata u teorijsko - metodološkom okviru pedagogije pragmatizma. Napredak, 146(3), 33.9 - 352.

8. Presentacija cjelovitoga projekta u učionici, u školi i(li) u javnosti
9. Vrjednovanje projekta.

Projekt u praksi

1. Nastavnica je za temu predložila Frazeme. Osnovnu temu podijelila je na dvije podteme: a) Frazeme koje učenici Gimnazije «Matija Mesić» rabe u svakodnevnoj komunikaciji (u školskoj godini 2005./2006.) i b) Frazeme koje rabe članovi obitelji učenika
2. Učenici su za izabranu temu pripremljeni kroz obradbu ovih nastavnih jedinica: Frazemi (u kojoj su upoznali značajke frazema, vrste frazema, frazeologiziranje i frazeologiju), Leksikografija (u kojoj su saznali što je leksikografski članak, vrste rječnika) i Hrvatski rječnici (koja obuhvaća povijesni pregled najvažnijih hrvatskih rječnika od 16. do 20. stoljeća, osnovne podatke o sastavljačima rječnika i o samim rječnicima).
3. Plan istraživanja:
 - a) Za izradu cjelokupnoga projekta utvrđeno je vremensko razdoblje od 2, 5 mjeseca. Za prikupljanje građe predviđena su dva tjedna; za uspoređivanje i izvještavanje o prikupljenoj građi dva tjedna; za objedinjavanje, selekcioniranje i usustavljivanje dva tjedna; za izradu plakata i rječnika frazema gimnazijalaca tri tjedna.
 - b) Istraživanje će se provoditi u školi i u obiteljima učenika.
 - c) Svaki učenik 4.A i 4.E razreda treba zapisati i donijeti što više traženih frazema.
 - d) Predložene su ove nastavne metode: razgovor, čitanje, pisanje, usmeno izlaganje, pokazivanje, praktični rad, istraživanje.
4.
 - a) Ostvarivanje preuzetih zadataka odlično je obavljeno. Učenici su rado surađivali, a u prikupljanju građe posebno su se isticali učenici sa slabim uspjehom.
 - b) Uslijedilo je uspoređivanje i reduciranje istovjetnih i neprimjerenih sakupljenih primjera frazema, kao i zapisa koji nisu frazemi.
 - c) Svaka skupina izvijestila je o rezultatima sakupljene građe. Količina frazeološke građe iznenadila je sve sudionike projekta; sakupljena su 482 frazema.
5. Frazeološka građa je objedinjena, selekcionirana i sistematizirana u dvije osnovne podteme.
6. Najmarljiviji učenici izradili su završni dio projekta: pregledne plakate i Mali

hrvatski frazeološki rječnik gimnazijalaca (vježba).

- a) Pregledni plakati. Dva pregledna plakata predočavaju izbor frazema koje rabe učenici Gimnazije «Matija Mesić», dok druga dva predočavaju izbor frazema koje rabe članovi obitelji učenika.
- b) Prvi nose naslov Frazemi gimnazijalaca, a drugi Frazemi iz naše svakodnevice.
- c) Mali hrvatski frazeološki rječnik gimnazijalaca (vježba).

U predgovoru rječnika dana je definicija frazema, zatim se navode vrste frazema iz kojih slijedi objašnjenje kako pronaći određeni frazem.

Budući da su frazemi «skupovi s više sastavnica»³, uobičajeno je da se obrađuju pod jednom svojom sastavnicom. Frazemi su u rječniku smješteni i obrađeni po abecednome redu prve sastavnice, to jest prve riječi u frazemu. Uz svaki frazem učenici su dali svoje tumačenje njegovog značenja.

Navedeni frazemi su uzeti iz svakodnevice učenika gimnazije, dakle od izvornih govornika. Glavno načelo za uvrštavanje frazema u ovaj rječnik bila je njihova suvremenost i česta uporaba. Vrijednost rječniku daju primjeri novih veza riječi koje su dobile status originalnih frazema, kao i tumačenja novih i ponekih dosad poznatih frazema. Originalni frazemi učenika označeni su zvjezdicom. Zastupljeni su pretežno kolokvijalni i žargonski frazemi dok su knjiški rijetki.

Mali frazeološki rječnik gimnazijalaca samo je školska vježba, pokušaj primjene znanja iz jednog područja hrvatskoga jezika u slavonskobrodskoj gimnaziji čijim je učenicima područje frazeologije uvijek bilo zanimljivo.

Veze riječi koje su dobile status originalnih frazema gimnazijalaca (izbor):

- BISTAR KAO IZVOR - ne imati grijeha
- BITI HEROJ DANA - dobiti najviše jedinica u jednom danu
- BITI SPALJEN - biti otkaćen
- BITI ZAKON - netko je u pravu ili je nešto jako dobro
- DANAS NIŠTA - učenik ne želi odgovarati
- FRKA I PANIKA - naporna i zahtjevna situacija
- GLAVNO DA JE DŽABE (DŽABALIJA) - besplatno se najesti i napiti, kvaliteta nije bitna
- GLEDATI SMRT U OČI - suočiti se s teškom situacijom
- IMATI DVA DATUMA - ne morati odgovarati treći predmet u jednom danu
- ISKEMIJATI NEŠTO - uspješno se izvući iz teške situacije
- LUD KAO ŠIBA - biti zafrkant
- LUD KAO ŠMAJSER - zanimljiv i smiješan
- NE ŠKOLOVATI SE JEDAN DAN - ne ići jedan dan u školu

³ Menac, A. i dr. (2003.), Hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Naklada Ljevak, str. 8.

- NJEGE TE NJEGE - tu i tamo
- OD ADAMA DO EVE - ukratko, sažeto
- POLJULJATI EGO - izgubiti samopouzdanje
- POVUĆI SUMUS SUMARIUS - prestati razmišljati o nekom neugodnom događaju
- PRIDRUŽITI SE KOLEGI - dobiti jedinicu
- PUNO RIBA U MORU - puno djevojaka na jednom mjestu
- RAZBITI SE KAO VJEVERICA - napiti se
- STAJATI ISPRAVLJEN - prihvatiti vlastitu pogrešku
- TAKO TRU - nešto je jako vjerodostojno
- UBITI SE KAO DEVA (ŠMAJSER) - napiti se.

7. Kritički je analiziran cijeli tijek rada na projektu. Učenici su istaknuli ove dobre strane rada na projektu:

- neuobičajen i zanimljiv način samostalnoga istraživačkoga rada
- visoka motiviranost učenika
- poticanje intelektualne radoznalosti
- uvažavanje individualnih sposobnosti i razlika učenika
- iskustvo skupnoga rada
- razvijanje suradničkoga odnosa između učenika u skupini, kao i između učenika i nastavnika
- razvijanje (samo)odgovornosti
- poštivanje zadanih vremenskih rokova
- upoznavanje i primjena različitih metoda rada
- rješavanje nepredviđenih problemskih situacija
- nova pozicija učenika - učenik se nalazi u prvom planu (u samom središtu), a nastavnik u drugom (nastavnik je postao partner)
- primjena znanja iz hrvatskoga jezika (leksikografija, pravopis, analiza i dr.).

Učenici su istaknuli ove slabe strane rada na projektu:

- složenost i zahtjevnost koja je rezultirala odustajanjem učenika sa slabijim uspjehom od daljnjega rada
- nedostatak vremena, neusklađenost rada na projektu sa školskim obvezama u redovitoj nastavi.

8. Cjelokupni projekt prezentiranje u razrednim odjelima 4.A i 4.E razreda. Pregledni plakati postavljeni su u izložbene ormariće u predvorju škole.

9. Rad na projektu (u pojedinim etapama i u cijelosti), kao i završni radovi (plakati, rječnik) ocijenjeni su najvišim ocjenama. Učenici su bili veoma zadovoljni sudjelovanjem u radu na ovome projektu; posebno su isticali stjecanje novih iskustava.

3. ZAKLJUČAK

Pokušavajući osuvremeniti nastavu hrvatskoga jezika u Gimnaziji «Matija Mesić» u Slavonskom Brodu, učenici četvrtih razreda (4.A, opća gimnazija i 4.E, jezična gimnazija) usvojili su teorijska znanja o projektu i projektnoj nastavi, nakon čega su svoje znanje primijenili radeći na projektu s temom Frazemi.

Rad na projektu donio je primjenu različitih metoda koje se zasnivaju na tzv. «iskustvenom učenju». Ove metode podrazumijevaju učenje na temelju vlastitoga iskustva i komunikacije sa stvarnošću⁴. U takvom radu povećava se motiviranost, intelektualna znatiželja i odgovornost učenika. Mijenja se pozicija učenika i nastavnika. Učenik se nalazi u samome središtu, a nastavnik postaje partner koji vodi i usmjerava projekt. Uočene su i neke druge dobre strane rada na projektu. Stoga bi se rad na projektima trebao povremeno primjenjivati u redovitoj nastavi hrvatskoga jezika, kao i u drugim oblicima nastave - izbornoj i dodatnoj nastavi.

LITERATURA

- Desforges, C. (2001.), Uspješno učenje i poučavanje. Zagreb: EDUCA 50.
 Kvriacou, C. (2001.), Temeljna nastavna umijeća. Zagreb: EDUCA 52.
 Menac, A. i dr. (2003.), Hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Naklada Ljevak.
 Munjiza, E. (2005.), Metoda projekta u teorijsko - metodološkom okviru pedagogije pragmatizma. Napredak, 146(3), 339.-352.
 Opća enciklopedija (1980.), Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
 Poljak, V. (1994.), Opći priručnik za nastavnike srednjih škola. Zagreb: Hrvatski pedagoško - književni zbor.
 1. Terhart, E. (2001.), Metode poučavanja i učenja. Zagreb: EDUCA 51.

SUMMARY

PROJECTS IN TEACHING CROATIAN

In an attempt to introduce new teaching methods into Croatian language classes at the *Matija Mesić* secondary school in Slavonski Brod, the fourth - grade (senior) students, from the general - program and languages program departments were informed about projects and project work. They applied their knowledge and skills to a project dealing with Croatian phrases and idiomatic expressions used by 1) the students and 2) the members of their families.

Their independent research into the subject involved collection, selection and systematization of the phraseological material. Informative posters and a short students' phraseological dictionary were produced as the most important results of the participants' work. A critical analysis of the whole project was carried out and, finally, the project was presented at school.

⁴ Kvriacou, C. (2001.), Temeljna nastavna umijeća, Zagreb, EDUCA 52.

The project work model described in this article differs from the traditional teaching and learning methods and procedures applied to Croatian language classes in Croatian schools in that its methods are based on the so-called experiential learning.

This experience shows that the project work method should be occasionally applied to Croatian language classes in Croatian schools.

Key words: project teaching, idioms

Primljeno: 9. ožujka 2007.

ANDRIJANA SILI*

PISMENE VJEŽBE U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

Sposobnost pismenoga izražavanja nije obična vještina, to je svjestan i promišljen rad koji se temelji na znanju, sposobnostima i vještini. Pismeno izražavanje treba neprestano poticati u vezi s promatranjem sadržaja i posredne stvarnosti. Učenike treba navikavati da biraju pravilne jezične oblike, da svoje misli iznose lijepim i potpunim rečenicama te da misli i pojedinosti navode sustavno i suvislo.

Ključne riječi: pismo izražavanje

UVOD

Kao metodički termin pismenost ima precizno značenje. Označava jedno područje nastave hrvatskoga jezika i književnosti. Stoji u tijesnoj svezi s govorom (govornih vježbi), nastavom gramatike i pravopisa, nastavom stilistike i nastavom književnosti.

Višestrukost svrhe nastave hrvatskog jezika u osnovnoj školi postiže se ostvarivanjem ciljeva nastave hrvatskog jezika. Svrha pismenih vježbi u nižim razredima osnovne škole je sljedeće:

- osposobljavanje za govorenje, čitanje i pisanje u sklopu propisanih normi za pojedine razrede;
- osposobljavanje učenika za govorenu i pisanu komunikaciju kao i za kulturu svakodnevnoga života;
- razvijanje usmenoga i pismenoga izražavanja vlastitoga odnosa prema sveukupnoj stvarnosti.

Metodika nastave pismenosti preporuča mnoge vrste pismenih radova, postupke, oblike, sadržaje kao i mnoge zahtjeve. Svaka pismena vježba ima svoju neposrednu zadaću i svrhu. Ostvarujući pojedinačne zahtjeve na svakodnevnim primjerima postupno se ostvaruju opće zadaće koje se odnose na duži rok.

PISMENI RAZVOJ ŠKOLSKE DJECE

Djeca žive u velikim skupinama (razredi, škola, dječje skupine na ulici) u kojima valja neprestano govorno komunicirati. U tim velikim skupinama dijete sve više razvija govornu komunikaciju koja se osniva na raznolikom rječniku i razrađenoj rečeničnoj strukturi.

* Andrijana Sili, dipl. učiteljica, Osnovna škola Josipovac, Josipovac

U školi djeca usvajaju pismeni govor. Djeca ne samo da slušaju i čitaju odlomke pismene komunikacije već se i sama počinju pismeno izražavati. Povratna informacija u toj pismenoj govornoj komunikaciji veoma je izričita i stimulativna; to su ocjene dječjih pismenih radova, nastavničke korekcije učinjenih pogrešaka, pohvale ili prijekori i upute nastavnika.

Školska djeca mnogo vremena provode slušajući radio, gledajući televiziju, a govor koji tu čuju služi im kao uzor kojemu se u svome izražavanju nastoje približiti. Zato je i razumljivo da jezik televizije značajno utječe na dječji govorni razvoj.

Školsko dijete postaje i čitatelj knjiga, novina i časopisa. Nije svejedno kakvo štivo čitaju: ako je to dobra lektira onda će govorni razvoj biti uspješniji, a ako su to pretežno stripovi, u djece se neće osobito razvijati ni rječnik ni rečenična struktura.

U osam do deset godina općega osnovnoga školovanja govor se djece toliko razvije da je na kraju tog razdoblja jednak govoru odraslih. Tako se po jednoj procjeni, tzv. pasivni rječnik djeteta, koji na početku školovanja iznosi desetak tisuća riječi, do kraja osnovnoga školovanja povećava na pedesetak tisuća riječi. Može se zaključiti da mladi na kraju osnovnoga školovanja ovladaju desetinom cjelokupnoga rječnika svoga jezika.

Na početku školovanja aktivan rječnik školskoga djeteta iznosi tek nekoliko tisuća riječi, a na kraju osnovnoga školovanja oko deset do dvanaest tisuća riječi.

Govorni se razvoj školske djece očituje i u brojnim drugim pojavama; jedna je da se djeca počinju služiti "slangom", načinom izražavanja nestandardnim izrazima.

Pokazatelj je govornoga razvoja školske djece i pojava tajnih jezika, pretvaranje normalnoga izražavanja u nekakav "tajni" jezik.

Učenik se ne može odjednom osposobiti za određeni oblik pismenoga izraza. Počinje se s najobičnijim mehaničkim prepisivanjem, a završava samostalnim i slobodnim pismenim izrazom.

Rosandić navodi sljedeće etape u razvoju pismenoga izraza:

1. ludička faza – dijete doživljava svijet kao igru
2. faza pojačane intelektualne radoznalosti – javlja se interes za svijet oko sebe, ali i dalje je prisutna mašta
3. sposobnost apstraktnoga mišljenja i stvaralačkoga odnosa prema svijetu – snažne emocije i proturječne misaonih nespokojstava.

Nastava pismenosti mora uvažavati značajke pojedine dobi i mora pokretati učenikov doživljajni svijet.

Na početku školovanja djeca se služe rečenicama koje imaju prosječno četiri ili pet riječi. Što su starija izražavaju se i dužim rečenicama. U jednom istraživanju koje je provedeno 1961. godine ustanovljeno je da se u ispitivane djece dužina rečenica, u dječjima pismenim sastavima povećava za približno jednu riječ godišnje.

Za uspješno pismeno izražavanje i stvaranje potrebno je svladati hrvatski književni jezik kako bismo učenika osposobili na pravilno, jasno i korektno izražavanje; poštovanje gramatike i pravopisa. Potrebno je učenike osposobiti da unose u pravilno jasno i korektno izražavanje elemente pjesničkoga jezika.

Proces opismenjavanja počinje od prvoga dana polaska u školu, a cjelokupni daljnji rad obuhvaća mnogobrojne vrste i oblike vježbi i sastavaka. On traži poštovanje niza pedagoško-psiholoških i didaktičko-melodičkih zahtjeva od kojih se na prvo mjesto mogu staviti: primjerenost, postupnost i sustavnost.

Realizacija nastave pismenosti zahtjeva promišljeni sustav – plan.

ZADAĆE NASTAVE PISMENOSTI

Životna potreba, uloga jezika u životu pojedinca i društva i njegova funkcija u odgoju i obrazovanju nameću nastavi pismenoga izražavanja važne i mnogostruke zadaće. Možemo ih sažeti u jedinstvenu svrhu: učenici trebaju steći puno razumijevanje jezika i sposobnost da se njime sigurno i vješto služe u različitim životnim situacijama.

Učenike treba sustavno, svjesno i planski učiti pismenom izražavanju, a cjelokupna nastava utječe na razvijanje pismenosti učenika. Pismenost se javlja kao sredstvo učenja i sporazumijevanja.

Pred nastavom pismenosti stoje mnoge složene zadaće.

Poznavanje sadržaja osnovni je zahtjev za uspješan rad. Učenici moraju imati jasne predodžbe o predmetu ili pojavi o kojoj pišu. Do njih se dolazi svestranim promatranjem, razmišljanjem i uočavanjem bitnoga, sporednoga itd.

Djeca rado pišu o sadržajima koji su povezani uz njihov svakodnevni doživljajni svijet – potrebno je stvoriti uvjete da učenici na osnovi interesa osjete potrebu da nešto izraze i da pronalaze izražajna sredstva za svoj izraz.

Učenike treba navikavati da biraju pravilne jezične oblike, da riječi skladno nižu i da svoje misli iznose lijepim i potpunim rečenicama. "Navikavati ih da razmišljaju o gramatičkim kategorijama, da upotrebljavaju one oblike koje zahtjeva smisao i značenje sadržaja."

Da bi se ostvarile opće zadaće, potrebno je ostvarenje pojedinačnih zadaća na svakodnevnim primjerima. Posebne zadaće nastave pismenosti mogu se svesti na sljedeće;

1. učenici trebaju svladati jezične zakonitosti i služiti se pravilnim gramatičko-pravopisnim oblicima
2. usvajati nove riječi i izraze – razvijati aktivni rječnik
3. misli oblikovati pravilnim i lijepim rečenicama
4. rečenice skladno povezivati i naučiti sastavljati veće logičke cjeline
5. pisati po planu – služiti se svim vrstama planova te ih samostalno praviti
6. osposobiti učenike za reproduktivno i stvaralačko prepričavanje teksta
7. naučiti promatrati i opisivati stvari i predmete oko sebe
8. složenije sadržaje iz neposredne i posredne stvarnosti naučiti lijepo pismeno oblikovati, opisivati ih i o njima sastavljati
9. naučiti lijepo iznositi sadržaje koje su osobno doživjeli
10. pisati i sastavljati sadržaje na osnovi mašte
11. služiti se svim oblicima poslovnih i informativnih sastavaka te ih osposobiti za poslovno pismeno kontaktiranje
12. slobodno i samostalno pisati na osnovi zadane teme ili prema

- individualnomu izboru teme
13. služiti se podjednako dobro, svakodnevnim poslovnim jezikom, a po potrebi i poetskim načinom izražavanja
 14. razviti kod učenika osjećaj i smisao za točnost
 15. razviti kritički odnos prema vlastitim pismenim radovima – uočavati nedostatke, ispravljali pogreške itd.
 16. posebno usmjeravati one učenike koji pokazuju sposobnost i sklonost za lijepo i bogato izražavanje.

Sve ove zadaće moguće je ostvarivati:

- motivacijom
- praktičnim govornim i pismenim vježbama
- osnovnim obavijestima s područja pravogovora, pravopisa, lingvistike, obavjesne teorije i stilistike.

Iz navedenih zadaća vidljivo je da pismeno izražavanje zahtijeva velike napore, te ga treba provoditi sustavno i postupno.

OBLICI PISMENIH RADOVA

Suvremena metodika nastave pismenosti proklamira princip interesa. Zlatno pravilo suvremene metodike nastave pismenosti: imati što izraziti, osjećati potrebu to izraziti i pronaći odgovarajuća izražajna sredstva.

Najopširniji prikaz pismenih vježbi i sastavaka dao je Milivoj Čop u knjizi Pismene vježbe i sastavci, a koje bismo mogli svrstati u ovaj sustav:

- ❖ Vezane pismene vježbe
 - Prepisivanje
 - Diktati
 - autodiktati
 - kontrolni diktat
 - diktat za predusretanje pogrešaka
 - diktat za uvježbavanje neposredno naučenoga gradiva
 - izborni diktat
 - diktat s preinačivanjem
 - slobodni diktat
 - stvaralački diktat
- ❖ Poluvezane pismene vježbe i sastavci
 - Prepričavanje proznih i pjesničkih tekstova
 - Opisivanje, izvještavanje i pripovijedanje na osnovi promatranja
 - Pismeni sastavci o sadržajima neposredne stvarnosti
 - Opisivanje posredne stvarnosti
 - Opisivanje doživljaja
 - Sastavci na osnovi glazbenoga doživljaja
 - Opisivanje i pripovijedanje po mašti

- ❖ Slobodni pismeni sastavci
 - Po zadanoj temi
 - Po samostalnom izboru teme između dvije ili više zadanih tema
 - Prema samostalno izabranoj temi iz srodnoga područja
 - Prema individualnom izboru teme

Pismene vježbe služe za razvijanje tehnike pisanja, a primjenjivanje gramatike i pravopisa, za rad na rječniku, stilu i kompoziciji. Pismeni sastavci su učenički samostalni, više-manje kreativni radovi, u kojima učenici primjenjuju ono što su stekli u pismenim vježbama. Između vježbe i sastavka ne može se uvijek postaviti oštra granica – svaki sastavak ujedno je i vježba, kao što su i pismene vježbe put k slobodnim sastavcima.

Između vezanih, poluvezanih i slobodnih pismenih radova također se ne mogu povući oštre granice. Radi se samo o grubom postrojavanju raznih oblika u spomenute klase po principu samostalnosti i slobode rada.

PLANIRANJE PISMENIH RADOVA

U području pismenoga izražavanja program su određeni oblici i sadržaj vježbi. Unutar pojedinih oblika vježbi povećavaju se zahtjevi iz razreda u razred čime je ostvaren kontinuitet učenja i vježbanja u pismenom izražavanju. Program nastavnike upućuje i usmjerava na aktivan, postupan i sustavan rad.

U svakom razredu postoje određene mogućnosti izražavanja, zbog čega nastavnik mora izraditi vlastiti plan pismenih radova za pojedini razred.

Plan ne treba shvatiti kao gotov uzorak, on ima orijentaciono značenje. Svaki nastavnik može izvršiti slično planiranje, a uz to i zadatke pismenog rada, trajanje itd.

Valja napomenuti da mnoge vježbe mogu ići i prije nego što su navedene u planu, u jednostavnijoj formi i s manjim zahtjevima.

ISPRAVLJANJE PISMENIH RADOVA

Ispravljanje se sastoji u tome da nastavnik upozori učenika na pogrešku. Upozoriti ga može pisanom primjedbom ili konvencionalnim znakom.

Znakovi za pogreške:

⌈	sastavljeno	—	pravopisna pogreška
⌋	rastavljeno	=	gramatička pogreška
	novi redak	---	stilska pogreška
✓	nedostaje nešto	∫	netočno
()	nepotrebne riječi		nerazumljivo

×	pogrješan red riječi		navodni zakovi
~	nepotrebni znakovi		
┌	pogrješno		prestilizirati riječi
└	rastavljanje		

Učenici moraju biti obaviješteni o značenju pojedinoga znaka. Ako je potrebno поближе usmjeriti učenikovu pozornost na pojedine pogrješke, možemo pisati i kratka upozorenja: Zašto? Gdje? Tko? Razjasni? Dokaži! Što još? itd.

Na kraju sastavka učitelj treba napisati i kratko obrazloženje ili napomenu. Napomene trebaju biti kratke i jasne.

OCJENJIVANJE PISMENIH RADOVA

Rad na pismenom izrazu je svjestan i promišljen rad koji se temelji na znanju, sposobnostima i vještini. Pismenost je rezultat dugog, postupnog i sustavnog učenja i vježbanja. Njegovo primarno značenje je da je netko usvojio određeni grafijski sustav, tj. da se služi pismom kao sredstvom sporazumijevanja.

Ocjena je mjerilo učenikova znanja, ali i pedagoška mjera vrijednovanja učenikova zalaganja i napretka.

Da bismo što točnije i pravednije ocijenili učenikovu pismenost, potrebno je:

1. često mijenjati oblike pismenih radova
2. uzimati u obzir što više elemenata pri davanju globalne ocjene.

Da bi to postigao, učitelj mora bilježiti stalno i sustavno podatke o sastavcima.

ZAKLJUČAK

"Pažljivi istraživači nastojali su pokusima dohvatiti razliku između pismenog i nepismenog čovjeka. Pokazalo se, a kako bi i moglo drukčije, da "biti pismen" znači prije svega mogućnost uključenosti pa sama činjenica umijeća pisanja nije dovoljna za određivanje razlika u spoznajnim mogućnostima. One ne nastaju odmah i nužno. Nisu dakako, ni nasljedne: pisanje se uči." (Nadežda Čaćinović-Puhovski)

Usmeni govor ima svoju važnost u ljudskoj komunikaciji, ali pismeni ima još veću jer služi komunikaciji ljudi i izvan vremena i prostora.

Iako nastava pismenosti predstavlja posebno područje u praktičnoj izvedbi, moramo je vezati uz cjelokupni rad u nastavi hrvatskoga jezika i drugih predmeta. U svim aktivnostima nastavnik mora pronalaziti niz

elemenata za unaprjeđivanje sposobnosti pismenoga izražavanja. Naravno, prema prilikama i situaciji, sustavno i kontinuirano.

Pismenost nije stečena sposobnost. Stoga, učenike treba sustavno i kontinuirano osposobljavati da budu uspješni u:

- ♦ izboru izražajnih sredstava (stilu)
- ♦ gramatici i pravopisu (pravilnom pisanju riječi)
- ♦ strukturi izraza (kompoziciji).

Vježbanjem učenike treba osposobiti da svjesno usvojena znanja poprime praktičnu moć.

Da bi postigli što bolji rezultati, učitelj će koristiti razne sadržaje, metode, sredstva i oblike rada što će kod učenika pobuditi veću motiviranost, zainteresiranost za rad, a time pridonijeti efikasnijem ostvarivanju zadataka i ciljeva koje nosi nastava pismenosti.

Moglo bi se na kraju reći da je biti učitelj vrlo odgovorno i nimalo lako zanimanje. On mora biti i učitelj – prenositelj znanja, ali i odgojitelj - prenositelj svih pozitivnih kvaliteta koje je potrebno usaditi u jedno takvo malo biće.

LITERATURA

- Babić, Finka, Moguš (1996.), Hrvatski pravopis. Zagreb: Školska knjiga.
- Čačinović-Puhovski, Nadežda (1994.), Ogled o pismenosti. Zagreb: Durieux.
- Čop, Milivoj (1972.), Pismene vježbe i sastavci. Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Furlan, Ivan (1991.), Čovjekov psihički razvoj. Zagreb: Školska knjiga.
- Gudelj-Velaga, Zdenka (1990.), Nastava stvaralačke pismenosti. Zagreb: Školska knjiga.
- Nastavni plan za hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole, Zagreb, 2006./2007.
- Peruško, Tone (1971.), Materinski jezik u obaveznoj školi. Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Poljanec, Radoslav (1961.), Govorne i pismene vježbe u nastavi materinskog jezika. Pedagoško-književni jezik, Zagreb.
- Rosandić, Dragutin (1988.), Metodika književnog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Školska knjiga
- Rosandić, Dragutin (1969.), Pismene vježbe u nastavi hrvatsko-srpskog jezika. Pedagoško - književni zbor, Zagreb.
- Vajnaht, Edo (1974.), Zlatna lađa. Zagreb: Školska knjiga.

SUMMARY

WRITING EXERCISES IN PRIMARY SCHOOL

Writing skill is not just an ordinary skill, it is a voluntary activity based on knowledge, ability and skills. Students should be constantly motivated to observe the immediate reality and content, chose correct linguistic forms, express themselves using complex sentences, and express their thoughts and details in a systematic and coherent way.

Key words: writing skill

Primljeno: 11. svibnja 2007.

MAGDALENA DELAŠ*
DRAGICA DRAGUN

RECEPCIJA ANDERSENOVIH BAJKI I METODIČKA INTERPRETACIJA BAJKE *RUŽNO PAČE* U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

Bajka, prostor čudesnog i neobičnog, isprva se sluša, potom čita i uči. Prije nego su uključeni u školski sustav djeca znaju za Hansa Christiana Andersena i njegove bajke. U nižim razredima osnovne škole kao lektirno se djelo predlaže bajka *Ružno pače*. Rad donosi spoznaje o recepciji Andersenovih bajki, do kojih se došlo anketnim upitnikom, i metodički model interpretacije bajke *Ružno pače* u drugom razredu osnovne škole.

Ključne riječi: bajka, Hans Christian Andersen, Ružno pače

1. Uvod

Bajke otvaraju djeci čudesan svijet mašte. Prepune su čudesnih događaja i zanimljivih likova, čiji nam postupci otkrivaju dobrotu, plemenitost, ljubav, zlo, mržnju, sreću i nesreću. U bajkama je zlo zasluženo kažnjeno, a dobrota nosi nagradu. Bajkoviti svijet opčinjava djecu i odrasle¹, čini nam se podjednako kao i same bajkopisce. Hans Christian Andersen, ponajbolji predstavnik bajke, prihvaćen kao nacionalni pisac², dodiruje prostore narodne Grimmovih priča i carollovske fantastične priče. Andersenov je opus velik³, a među njegovim bajkama najpoznatije su *Ružno pače*, *Mala sirena* i *Djevojčica sa žigicama*.

* Magdalena Delaš, prof., Osnovna škola „Matija Gubec“ Jarmina,
Mr. sc. Dragica Dragun, asistentica, Filozofski fakultet Osijek

¹ Upravo je odraslima sve češće potreban prostor čudesnoga i neobičnoga kao zamjena za zbilju, utjeha koja se nalazi izvan realnoga svijeta.

Da bajka postaje u odrasloj dobi iznimno zanimljivo štivo pokazuje i bestseller *Žene koje trče s vukovima* Clarisse Pinkola Estés, priznate znanstvenice, pjesnikinje, jungovske psihoanalitičarke koja se bavi i bajkom *Ružno pače*. Ona ističe važan aspekt ove bajke – potvrđivanje duhovnog identiteta, koja osobi donosi vitalnost u odrasloj dobi.

² „Od mnogih čuda s Andersenom jedno je posebno posebno istaknuti: onoga časa kad je Andersen preveden na neki nacionalni jezik, on postaje nacionalni pisac, djeca tog naroda prihvaćaju ga kao svog pisca i njegove priče utječu na razvoj književnog stvaranja za djecu u toj nacionalnoj književnosti“ M. Crnković – D. Težak, *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955.*, Znanje, Zagreb, 2002., str. 57.

³ Ana Pintarić, u *Bajkama, pregledu i interpretacijama (1999.)*, navodi da je Andersen napisao 156 bajki čije je ishodište u danskim narodnim pričama i motivima narodnih legendi, a nekoliko ih je nastalo i pod Hoffmannovim utjecajem; no najveći broj je onih koje je napisao na osnovi svoje mašte.

U Andersenovim je bajkama mnogo manje nasilja nego u Grimmovim pa se češće pripovijedaju djeci mlađe životne dobi. Andersen likove stavlja pred različite situacije i kušnje. U njegovim bajkama dobro i pravda prevladava nad zlim, ljudske vrline i mane, pravilni i nepravilni ljudski postupci su transparentni.

Bajka je tekst s kojim se dijete susreće i prije škole, a u školi se obrađuje i time proširuje spoznaja. Rad se sastoji od dva dijela, prvi dio rada odnosi se na recepciju Andersenovih bajki, a drugi dio rada donosi obradu bajke *Ružno pače* u drugom razredu.

2. Recepcija bajki Hansa Christiana Andersena

Recepcija bajke ovisi o nekoliko čimbenika: o djetetu, o posredniku – roditelju ili odgojitelju, o komunikacijskoj situaciji. Milivoj Solar piše da „bajke djeci uopće ne treba tumačiti, jer ih ona nauče razumijevati tijekom upornog pripovijedanja koje zahtijeva i stanovito slušanje“⁴ Djeca–recipijenti razlikuju svijet bajki od stvarnoga svijeta, a komunikacijski čin pripovijedanje, čitanje/slušanje u tom je procesu bitan, on je stvaralačko–komunikacijski čin koji će rezultirati pamćenjem.

Istraživanjem će se pokušati ispitati recepcija Andersenovih bajki i utvrditi poznaju li likove i bajke Hansa Christiana Andersena, mogu li učenici na temelju opisa prepoznati lik i bajku te znaju li koji likovi imaju dobre, a koji loše osobine i slažu li se s njihovim ponašanjem prema pojedincu i svijetu.

Metodologija istraživanja

Postupci

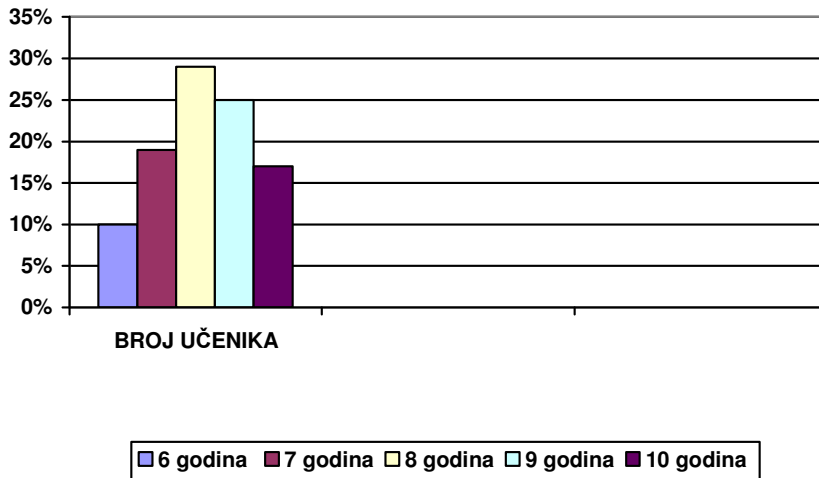
Anketa je provedena u Osnovnoj školi "Matija Gubec" u Jarmini. Ispitanici su bili učenici nižih razreda. Svi učenici su popunjavali isti anketni upitnik. Učenicima prvog razreda čitano je pitanje po pitanje, potom su na njega odgovarali (kako bi se izbjegle poteškoće, ukoliko još svi ne znaju čitati i pisati sva slova). Na anketnom listiću nalazilo se 6 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa.

Uzorak

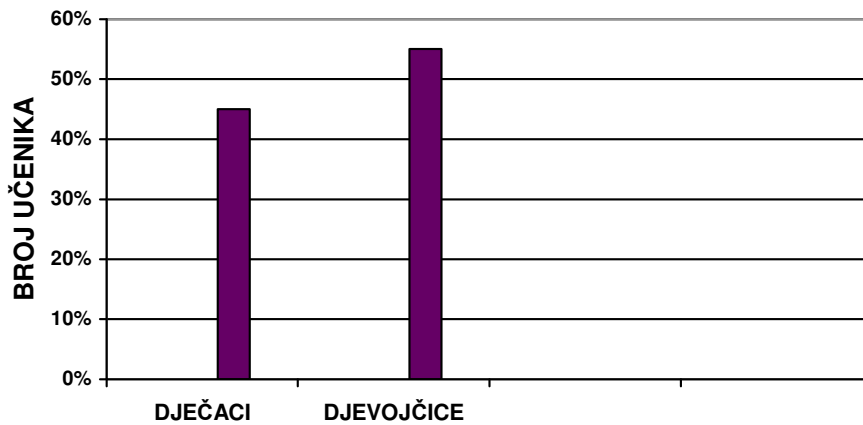
Anketirano je ukupno 69 učenika. Dob učenika koji su anketirani je od šest do deset godina. Sedam učenika ima šest godina, trinaest učenika ima sedam godina, dvadeset učenika ima osam godina, sedamnaest učenika ima devet godina i dvanaest učenika ima deset godina. Ukupno je ispitano trideset i osam učenika i trideset i jedan učenik. Osamnaest učenika je iz prvog, drugog i četvrtog razreda, a petnaest je učenika iz trećeg razreda. Svi su učenici popunjavali isti anketni upitnik.

⁴ Milivoj Solar, *Smrt Sancha Panze*, Zagreb, NZMH, 1981., str. 187.

Prikaz br. 1. Dob djece obuhvaćene anketom

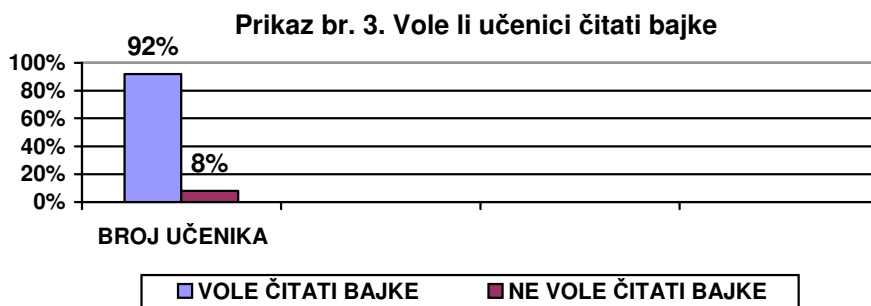

Prikaz br. 2. Spol učenika obuhvaćenih istraživanjem

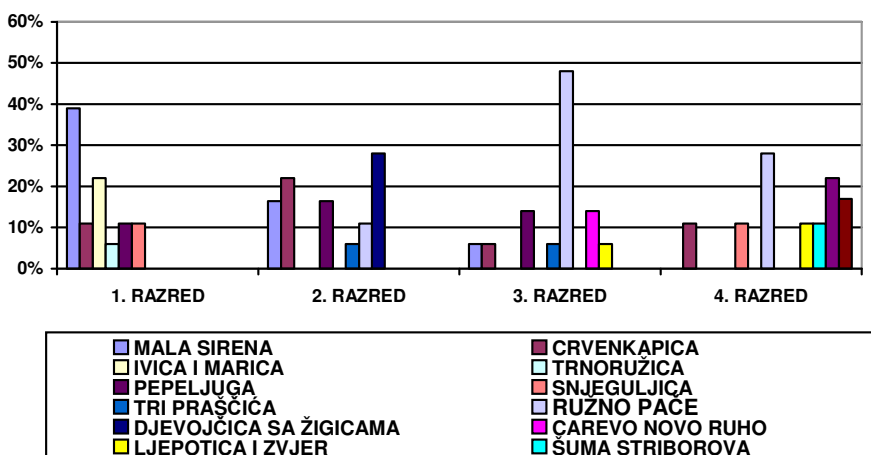
Rezultati interpretacije

Na postavljeno pitanje, vole li čitati bajke, većina je pozitivno odgovorila. Šezdeset i četiri učenika voli čitati bajke, a njih devet ne voli. Bajke ne vole čitati dva učenika iz prvog razreda, po jedan učenik iz drugog i trećeg razreda i pet učenika iz četvrtog razreda. To znači da 92% učenika od prvog do četvrtog razreda voli čitati bajke, a samo 8 % ne voli.

Koje bajke vole čitati vidljivo je iz sljedećeg grafičkog prikaza. Izbor bajki je raznolik. Učenici najviše vole čitati Andersenove bajke, i to u svim razredima podjednako.

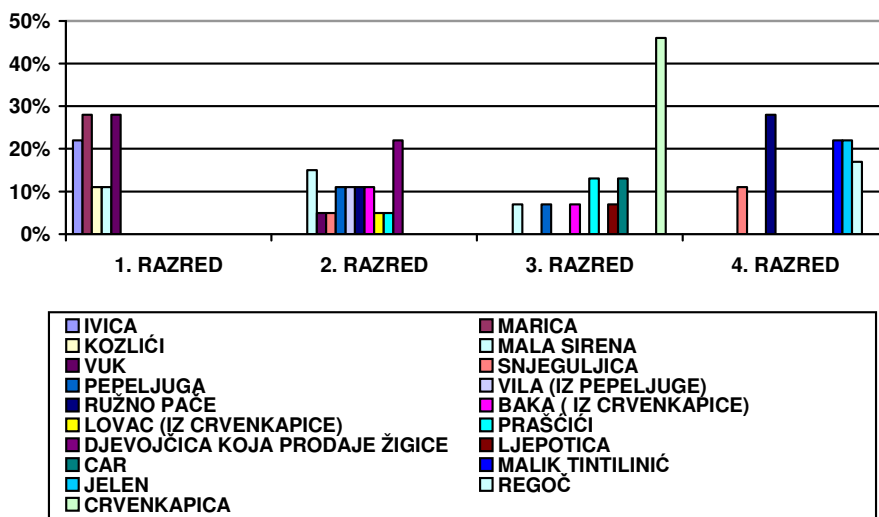
Prikaz br. 4. Najdraža bajka

U prvom razredu najzastupljeniji su likovi iz *Crvenkapice*, u drugom djevojčica koja prodaje žigice i mala sirena, u trećem ponovno Crvenkapica, a u četvrtom razredu Ružno pače. Pojavljuju se i novi likovi, kako se pojavljuje i lektirno djelo. Pitanje je

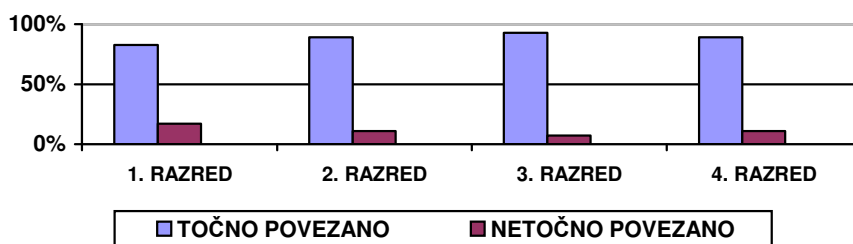
bilo otvorenog tipa, kao i prethodno, i vidimo da se učenici najviše odlučuju za Andersenove i Grimmove bajke i likove.

Prikaz br. 5. Najdraži lik

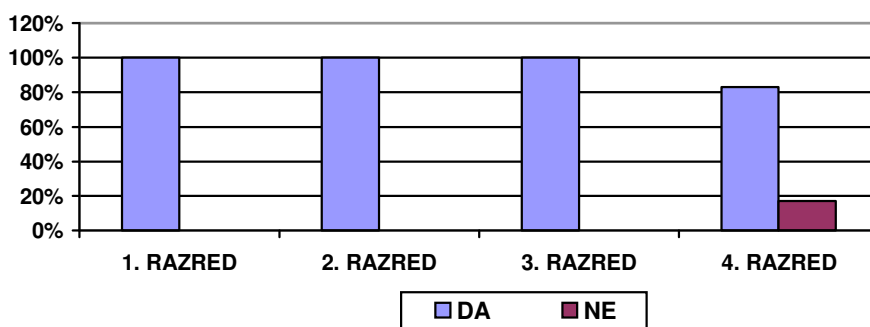
U četvrtom pitanju trebalo je pravilno povezati djela i likove. Učenici su u većem broju točno povezali lik i djelo. Griješenja je bilo kod bajke *Carevo novo ruho* i *Mala sirena* te likova varalica i morske vještice.

Prikaz br. 6. Povezivanje djela i likova

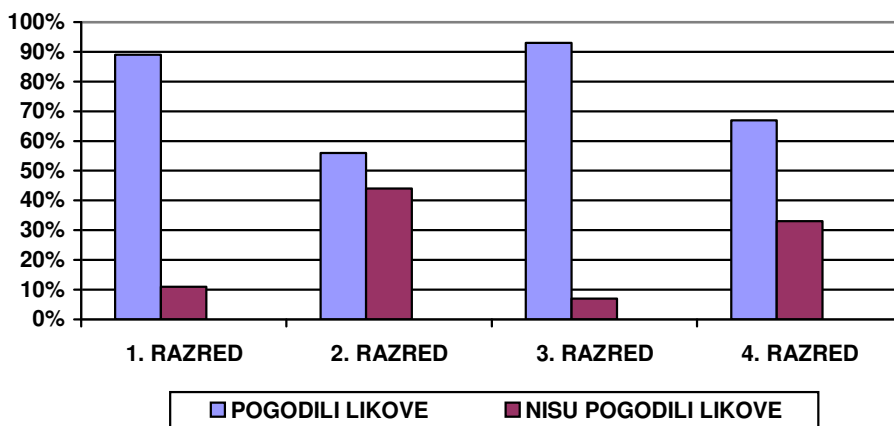
Na pitanje je li pisac bajki *Djevojčica sa žigicama*, *Ružno pače* i *Mala sirena* Hans Christian Andersen većina je učenika točno odgovorila. Samo su tri učenika iz četvrtog razreda netočno odgovorila.

Prikaz br. 7. Pisac je Andersen

Kod posljednjeg pitanja u anketi učenici su na temelju opisa morali pogoditi o kojem je liku riječ. Većina je učenika točno odgovorila. Bolji su bili učenici prvog i trećeg razreda. Neki nisu pogodili likove, zamijenili su ih s likovima iz drugih bajki.

Prikaz br. 8. Koji je lik?

Rasprava

Provedenim istraživanjem utvrđeno je da učenici poznaju stvaralaštvo H. C. Andersena, njegove bajke i njihove likove. Njih 92 % voli čitati bajke, a samo 8 % ne voli. Najdraže su im Andersenove bajke *Djevojčica sa žigicama*, *Ružno pače* i *Mala sirena*. Grimmovi likovi Ivica i Marica te Crvenkapica najdraži su likovi učenicima prvog i drugog razreda, a Mala sirena i Ružno pače te djevojčica koja prodaje žigice učenicima drugog i četvrtog razreda. Pretpostavka je da se učenicima sviđaju bajke i likovi koji se najčešće pričaju kod kuće i koje su svima

poznate kao što su: *Ružno pače*, *Crvenkapica*, *Ivica i Marica* te *Pepeljuga*. Primjećujemo kako su neki učenici za malu sirenu pisali *Ariel*. *Ariel* je prelijepa sirena fantastičnog animiranog filma *Mala sirena* iz Disneyeve radionice.⁵

Većina je učenika točno povezala bajke i likove. Najtočnije, 93% , odgovore dao je treći razred, a prvi razred, 83% točnih odgovora, bio je nešto nesigurniji, što je i bilo za očekivati. Za bajke *Ružno pače*, *Mala sirena* i *Djevojčica sa žigicama* 96 % učenika zna da ih je napisao Hans Christian Andersen, a samo 4 % učenika, i to iz četvrtog razreda, ne zna taj podatak. Pretpostavka je da su taj podatak zaboravili, ili do tada nisu pročitali sve tri bajke. Velik je postotak učenika koji prema opisu znaju o kojem je liku riječ. Bajke H. C. Andersena obrađuju se u drugom razredu i učenicima je to obavezna lektira koju moraju pročitati. Njihov je rezultat najlošiji. Čak 44% učenika drugog razreda nije prema opisu prepoznalo likove. Učenici četvrtog razreda, također, nisu prepoznali sve likove. Zanimljivo je da samo po jedan učenik i prvog i trećeg razreda nisu prepoznali likove, a svi ostali jesu. Zanimljivo je i da su ispitanici koji su zaokružili *ne* kao odgovor na pitanje vole li čitati bajke izdvojili najdraži lik i najdražu bajku. Na pitanje koje su najpoznatije bajke odgovaraju *Crvenkapica*, *Ivica i Marica* te *Ružno pače*. Stoga, možemo pretpostaviti da ti učenici ne vole čitati književna djela, ali sigurno im je netko pričao ili čitao bajke u ranom djetinjstvu te ih pamte i imaju najdraže likove. Ni jedan učenik za najdraži lik nije napisao neki lik iz priče ili romana, što govori da poznaju i vrste književnih djela.

Zaključak

Anketni upitnik, ali i neposredna reakcija učenika prilikom provođenja istraživanja, potvrdio je mišljenje da učenici vole bajke. Ovo je istraživanje potvrdilo pretpostavku o recepciji Andersenovih bajki. Njegov je opus poznat, a pripovijedanje, tj. slušanje bajki, ostavilo je traga u pamćenju, koje će im pomoći produbiti spoznaje o Andersenovu stvaralaštvu pri obradi pojedinih bajki na satu hrvatskoga jezika.

⁵ *Mala sirena* (eng. *The Little Mermaid*) je američki fantastični animirani film iz 1989. godine koji su režirali Ron Clements i John Musker prema istoimenoj Andersenovoj bajci. Nakon velikog uspjeha Male sirene, koja je Oscarom nagrađena za pjesmu, uslijedili su i hitovi poput *Ljepotice i zvijeri*, *Aladdina* i *Kralja lavova*. Uz to valja napomenuti da je *Mala sirena* dvadeset i osmi animirani film iz studija *Disney* i posljednji ručno nacrtani film iz Disneyeve radionice, te prvi koji se koristio blagodatima kompjutorske animacije. Godine 2006. je novo DVD izdanje izašlo i na hrvatsko tržište. U središtu svima poznate priče je prelijepa sirena **Ariel**, vesela najmlađa kćer kralja Tritona, posebna po tome što ju privlači svijet iznad morske razine. Usprkos očevim upozorenjima da se kloni čovjeka, ona otpliva na površinu gdje usred oluje spašava Erica, princa o kojem je sanjala. Vidi : http://www.filmski.net/filmovi/2728/mala_sirena

3. Metodički model interpretacije bajke *Ružno pače* Hansa Christiana Andersena

Prema nastavnom planu i programu od I. do IV. razreda osnovne škole bajke Hansa Christiana Andersena obrađuju se u drugom razredu. Učenicima su bajke propisana i obvezna lektira. Oni odabiru koje bajke žele pročitati iz zbirke bajki, ili ih učitelj / učiteljica upućuje na nekoliko poznatijih bajki. Odlučili smo se za interpretaciju bajke *Ružno pače* u drugom razredu osnovne škole.

Koristimo interpretativno–analitički metodički sustav, te sljedeće etape rada: doživljajno-spoznajna motivacija, najava ili interpretativno čitanje, emotivno-intelektualna stanka, objava doživljaja, interpretacija književnoumjetničkog teksta, uopćavanje i izvođenje zaključka, stvaralački oblici i zadaci. U radu primjenjujemo metodu razgovora, metodu čitanja, metodu pisanja, metodu usmenog izlaganja, metodu rad na tekstu i metodu crtanja.

Pokušali smo dobiti odgovor na pitanje, neovisno o anketnom istraživanju, koliko učenici poznaju likove, jesu li sposobni podijeliti ih na glavne i sporedne, mogu li već u drugom razredu osnovne škole osim izgleda i osobina lika prepoznati i neke odnose među likovima, iako su zadaci toga tipa predviđeni za treći i četvrti razred osnovne škole. Većina učenika bajku poznaje, pričana im je, potom su je i sami čitali. Učenici su bajku odlično primili. Nije bilo poteškoća s podjelom na glavne i sporedne likove i određivanjem etičkih osobina lika. Neki učenici su donekle mogli opisati izgled lika, ali su miješali izgled pačeta i labuda. Također im je bilo teže shvatiti preobraženje pačeta u labuda, iznenadnu ljepotu i prihvaćenost od ostalih. Pouku su shvatili i razumjeli.

Tijek nastavnoga sata

Doživljajno-spoznajna motivacija

Potičemo učenika na razgovor o bajkama koje znaju. Koju bajku najradije čitaš? Tko je glavni lik te bajke? Koji ti se lik najviše sviđa i zašto? Zatim čitamo, iz udžbenika, početke nekoliko Andersenovih bajki. Otkrivamo da su to bajke pisca koji je napisao mnoštvo bajki i kako mnogi smatraju da su to najljepše bajke. Učenici nakon svakog pročitano početka pogađaju koja je to bajka.

Jednom davno živjela je žena koja je silno željela imati djetešce, ali želja joj se nije ispunila... Posred cvijeta, na tučku, sjedila je sćušna djevojčica, mila i draga...

(Palčica)

Stavljamo aplikaciju Palčice na cvijetu.

Daleko na pučini oceana... Na najdubljem mjestu u tom dijelu nalazi se dvorac morskog kralja. (Mala sirena)

Stavljamo aplikaciju Male sirene.

Bio je sumrak posljednjega dana stare godine i bilo je strašno hladno, a padao je gusti snijeg. Na toj hladnoći kroz tamu ulicama je tumarala siromašna djevojčica, gologlava i bosonoga.

(Djevojčica sa žigicama)

Stavljam aplikaciju Djevojčice sa žigicama na ploču.

Jednom davno živio je princ koji se želio oženiti pravom princezom... Jedne večeri nastala je velika, strašna oluja...

(Kraljevna na zrnju graška)

Stavljamo aplikaciju Kraljevine na zrnju graška na ploču.

Bilo je predivno, ljetno vrijeme na selu... U gustom grmlju je sjedila patka na jajima...

(Ružno pače)

Stavljamo aplikaciju Ružnog pačeta na ploču.

Najava teme

Najavljujemo da ćemo pročitati bajku *Ružno pače*.

Interpretativno čitanje

Izražajno čitamo bajku.

Emocionalna stanka

Objava doživljaja

Učenici izražavaju svoje dojmove o pročitanoj bajci.

Interpretacija književnoumjetničkog teksta

Kako se zove ova bajka?

(Ružno pače.)

Prisjetimo se tko je pisac.

(Hans Christian Andersen.)

Tko je glavni lik bajke?

(Ružno pače koje postaje labud.)

Tko su sporedni likovi?

(Sporadni su likovi: ostali pačići, mama patka, stara patka, baba s kokoši i mačkom...)

Tko je pačetu od likova mama, a tko braća i kakvi su oni prema njemu?

(Pačići su mu braća, a mama je patka. Nisu ga prihvatili zbog izgleda, rugali su mu se i bili bezobrazni. Majka ga je u početku branila, ali poslije se ni ona nije prema njemu ponašala lijepo.)

Što se dogodilo pačetu kad se izlegao?

(Kada se izlegao bio je ružan i nisu ga prihvatili.)

Jesu li ga braća voljela?

(Nisu ga voljeli.)

Koje su osobine pačića?

(Pačić je skroman, dobar, strpljiv, pošten, ponizan...)

Kako je on izgledao?

(Izgledao je drugačije od ostale braće. Bio je strašno velik, ružan, crnosive boje, ali je odlično plivao.)

Što je on učinio?

(Kada je vidio da ga ne prihvaćaju i da mu se rugaju, otišao je od njih u svijet.)

Kada je ružno pače shvatilo da nije patak?

(Kada je krenuo letjeti prema labudovima i pogledao prema vodi te vidio svoj odraz u njoj.)

U što je izrastao?

(Izrastao je u prekrasnog labuda.)

Kako je tada izgledao?

(Bio je mlad, lijep, bijele boje, imao je tanki vrat, i svi su govorili da je najljepši labud.)

Je li labud našao pravu svoju obitelj?

(Jest, našao je.)

Je li važno koliko smo lijepi? Zašto?

(Nije važno, ali mnogim ljudima je važno i prosuđuju ostale prema izgledu.)

Što najbolje govori o nama, izgled ili ponašanje?

(Naše ponašanje najbolje govori o nama.)

Objasnimo.

Uopćavanje i izvođenje zaključka

Određujemo pouku ove priče. Pouka je *Nije važno kakvog si izgleda već kakvog si srca.*

Ponavljamo što je tema, tko je glavni lik, a tko sporedni likovi i njihove osobine. Zatim zapisujemo na ploču i u bilježnice.

Stvaralački rad

Učenici su podijeljeni u pet skupina i svaka ima svoj zadatak. Prva mora nacrtati ružno pače, druga ostale pačice, mamu patku, staru patku, labuda. Nakon što nacrtaju izlažemo radove i svaka skupina izriče osobine lika kojeg je crtao.

Plan ploče

<i>Ružno pače</i>		Hans Christian Andersen		
LIKОВI:				
Glavni lik: ružno pače - crnosive boje, ružan, veći od ostalih, ponizan, strpljiv, a kao labud - lijep, mlad, ima dugi tanki vrat, skroman				
Spredni likovi: ostali pačići, mama patka, stara patka, dva guska, baba s kokoši i mačkom, čovjek i njegova obitelj, labudovi, djeca i ljudi koji ga promatraju				
Pouka: Nije važno kakvog si izgleda već kakvog si srca.				
Učenički radovi				
				

LITERATURA:

- Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2004.
- Andersen, Hans Christian, *Bajke i priče*, Mladost, Zagreb, 1979.
- Centner, Sandra, Anđelka Peko, Ana Pintarić, *Zlatni dani 2, Priručnik za učitelje za drugi razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Crnković, Milan, *Sto lica priče*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
- Crnković, Milan, Dubravka Težak, *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955*, Znanje, Zagreb, 2002.
- Diklić, Zvonimir, *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Diklić, Zvonimir, Dubravka Težak, Ivo Zalar, *Primjeri iz dječje književnosti*, DiVič, Zagreb, 1996.
- Mala sirena http://www.filmski.net/filmovi/2728/mala_sirena
- Pinckola Estes, Clarisa, *Žene koje trče s vukovima*, Algoritam, Zagreb, 2004.
- Pintarić, Ana, *Bajke, pregled i interpretacija*, Matica hrvatska, Osijek, 1999.
- Rosandić, Dragutin, *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
- Solar, Milivoj, *Smrt Sancha Panze*, NZMH, Zagreb, 1981.
- Štanger, Vladimir, Sanja Velički, Sanja Jakovljević, *Čitančica smijalica, Metodčki priručnik za učitelje 2. razreda osnovne škole*, Profil, Zagreb, 2003.

SUMMARY**RECEPTION OF ANDERSEN'S FAIRY TALES AND THE INTERPRETATION OF THE UGLY DUCKLING FAIRY TALE IN LOWER GRADES OF PRIMARY SCHOOL**

Fairy tales, the unusual and magical space, are first listened to, then read and learnt about. Children know about Hans Christian Andersen and his fairy tales even before they start primary school. Andersen's *The Ugly Duckling* is one the required readings in lower grades of primary school. This paper presents the results of a questionnaire concerning the reception and interpretation of *The Ugly Duckling* by second-graders.

Key words: fairy tale, Hans Christian Andersen, *The Ugly Duckling*
 Primljeno: 1. prosinca 2007.

PRILOG

ANKETNI UPITNIK

M Ž

DOB: _____ RAZRED: _____

VOLIŠ ČITATI BAJKE. PONEKAD TI IH ČITAJU ODRASLI. SIGURNO ZNAŠ MNOGE BAJKE. KOJE TI SE BAJKE SVIĐAJU I KOJE BAJKE ZNAŠ? ZNAŠ LI TKO JE PISAC TIH BAJKI? ZNAŠ LI KOJI JE LIK IZ KOJE BAJKE?

Ova je anketa anonimna, zato te molim da iskreno odgovaraš na pitanja. Nema točnih i netočnih odgovora.

Dobro pročitaj pitanja koja slijede i, ako želiš, odgovori na njih

1. VOLIŠ LI ČITATI BAJKE? DA NE
2. KOJA BAJKA TI JE NAJDRAŽA? _____.
3. KOJI LIK IZ BAJKE TI JE NAJDRAŽI? _____
4. POVEŽI (CRTOM SPOJI) LIKOVE I DJELA

DJELA

RUŽNO PAČE

SLAVUJ

DJEVOJČICA SA ŽIGICAMA

MALA SIRENA

CAREVO NOVO RUHO

LIKOVİ

TKALCI VARALICE

MORSKA VJEŠTICA

LABUD

SLAVUJ

DJEVOJČICA KOJA PRODAJE ŽIGICE

5. BAJKE *DJEVOJČICA SA ŽIGICAMA*, *RUŽNO PAČE* I *MALA SIRENA* NAPISAO JE HANS CHRISTIAN ANDERSEN?

DA NE

6. PREMA OPISU LIKA (NA CRTU) NAPIŠI KOJI JE TO LIK.

"...A NAJMLAĐA BILA PONAJLJEPŠA: KOŽA JOJ NIJEŽNA I PROZIRNA POPUT RUŽINE LATICE, OČI MODRE KAO NAJDUBLJE MORE, ALI, POPUT OSTALIH MORSKIH VILA, NI ONA NE IMAĐAŠE NOGU NEGO JOJ SE TIJELO ZAVRŠAVALO PRELAZEĆI U RIBLJI REP." _____

"...POZNAT PO TOME ŠTO JE NADASVE VOLIO LIJEPO, NOVO RUHO: SAV JE NOVAC TRATIO SAMO NA TO DA SE ŠTO BOLJE ODJENE I NAKITI. NIJE MARIO ZA VOJNIKE, NI ZA KAZALIŠTE, NI DA SE IZVEZE U ŠETNJU PO ŠUMI – JEDINO MU BIJAŠE DO TOGA DA POKAŽE SVOJE NOVO RUHO. IMAO JE POSEBNO RUHO ZA SVAKI SAT U DANU..." _____

"...PO TOJ STUDENI I MRAKU IŠLA SIROMAŠNA DJEVOJČICA, GOLOGLAVA I BOŠONOGA. U STAROJ PREGAČI NOSILA MNOGO ŽIGICA, A JEDAN SVEŽNJIĆ DRŽALA U RUCI." _____

Hvala na iskrenim odgovorima i na sudjelovanju u anketi!

PRIKAZI

Prikaz knjige ZDRAVA I NEZDRAVA RELIGIOZNOST

Psihologijskoreligijski pristup dr. fra Šimuna Šite Ćorića

(FRAM – ZIRAL GLAS KONCILIA, Mostar - Zagreb, 2006.)

Franjevac dr. fra Šimun Šito Ćorić (Paoča, 1949.) poznati je teolog, psiholog, profesor, esejist, dramski pisac, antologičar i i kantautor. Školovao se u Dubrovniku, Sarajevu, Luzernu, New Yorku i Zagrebu. Autor je više od trideset originalnih književnih, stručnih i znanstvenih knjiga. Zastupljen je u brojnim domaćim i stranim antologijama. Neke njegove knjige i tekstovi objavljeni su na engleskom, njemačkom, francuskom, talijanskom, španjolskom i još nekim stranim jezicima.

Trenutačno je misionar i nacionalni koordinator Hrvatskih katoličkih misija u Švicarskoj. Od 1994. predsjednik je Hrvatskoga svjetskoga kongresa koji je kao nevladina udruga pod njegovim vodstvom uspio okupiti brojne hrvatske udruge i ustanove iz tridesetak zemalja svijeta i postati stalnim članom Ujedinjenih naroda (UN) sa savjetodavnim statusom.

Fra Šimun Šito Ćorić član je više nacionalnih i internacionalnih strukovnih društava, a već godinama djeluje i među studentskom mladeži u domovini, predajući probrane predmete iz psihologije na sveučilištima u Zagrebu, Mostaru, Zadru i Osijeku.¹

U knjizi se *Zdrava i nezdrava religioznost - Psihologijskoreligijski pristup* tematizira religioznost s dva krajnja gledišta utemeljena na psihologiji i religiji. Ovaj se prikaz sastoji od tri dijela: /1/ O knjizi /2/ Pojmovnik i /3/ Zaključne misli.

1. O KNJIZI

Knjiga *Zdrava i nezdrava religioznost - Psihologijskoreligijski pristup* dr. fra Šimuna Šite Ćorića obasiže 166 stranica. Na koricama se nalazi preslik Obraćanje sv. Pavla Julija Klovija. Također se navodi mišljenje nakladnika: «Većina vjernika obično živi u uvjerenju da od vjere i religije dolaze samo pozitivne i iscjeliteljske snage, a kroz dušobrižništvo, psihoterapiju i praksu mogu se često sresti tako iskrivljeni oblici vjerovanja da oni onda negativno utječu na međuljudske odnose kao i na čovjekovo zdravlje na psihičkom i somatskom području. Ova knjiga fra Šimuna Šite Ćorića, kao nijedna dosada u nas, izravno upozorava na nedvojbeno pozitivne, ali i na moguće pogubne utjecaje religioznosti na čovjekovo zdravlje i ponašanje, također nam pokazujući i psihološki i religiozno ispravan pristup onim fenomenima kao što su zazivanje duhova, uroci, magije, opsjednutost, ukazanja, stigme, čudesa i slično». Knjiga je vrlo pregledna i lako se u njoj može snalaziti. Na početku se nalazi *Kazalo* (5-8), na kraju je *Opaska o autoru* (166). Glavna je tema raščlanjena na četiri poglavlja:

¹ Biografski zapis iz: *Zdrava i nezdrava religioznost*, str. 166.

1. Religioznost i duševno zdravlje
2. U smjeru poimanja zrele religioznosti
3. Dimenzije psihopatološke religioznosti (psihoreligijski pristup)
4. Parapsihologija nasuprot sličnim religijskim fenomenima.

U središtu zanimanja Šimuna Šite Ćorića nalazi se čovjek u procesu u/ili između zdrave i nezdrave religioznosti, procesu posvješćivanju svoga stanja te u potrazi za Bogom i svojim identitetom. Ishodišna je autorova točka zdrava religioznost koja zbog nedovoljnoga ili površnoga znanja o religioznosti može prerasti i postati nezdrava. No, povratak na zdravu osnovu, ističe se u knjizi, i to jest njezin cilj, moguć je slobodnom odlukom. Da bi se taj proces dogodio, potrebno je prepoznati nezdravu religioznost i graditi zdrav odnos prema Bogu (što znači prema sebi i drugima). Navodi se niz primjera kako nadilaziti tu proturječnost i stranputice, kako propitivati svoje postupke, sučeljavati se s istinom o sebi i sudjelovati u svom pročišćenju do milosnoga dara. Jer, i putevi su i stranputice dar Božji, ako iz njih izlazimo ponovo rođeni. A da do toga dođe, čovjek to mora htjeti svojom slobodnom voljom. Kako? Nije lako. Treba samo pogledati Klovíčevu sliku na naslovnici *Obráćenje sv. Pavla*. Sliku treba pomno pogledati, ali se ne uplašiti, nego se otvoriti Onome koji jest Put, Istina i Život (Iv 14,6). Kako se to može otvoriti? Poslužiti ću se slikom na koju se oslonio župnik objašnjavajući prvopričesnicima otvorenost za Boga. Župnik je djeci rekao: Zamislite, djeco, Boga koji u lijevoj ruci drži upaljenu svijeću, a desnom kuca na zatvorena vrata. Na vratima nema kvake. Kako će Bog otvoriti vrata? Ne može jer je kvaka s druge strane. Tko može otvoriti vrata Bogu? Samo onaj koji je s druge strane.

Iako Šimun Šito Ćorić opisuje i analizira brojna stanja nezdrave religije pa je knjiga (uz onu prvu slikovnu komunikaciju) otežala riječima, npr., nemir, tjeskoba, grijeh, oholost, samodopadnost, zavist, mržnja itd., knjiga je optimistična jer se na kraju svakoga iskrenoga puta/obraćenja (a on je individualan) nalazi svjetlo. Preglednom se i usporednom analizom, na temelju brojnih citata, pomno i logično izvode zaključci - kako pukotine u duši zacjeljuju; kako rane postaju ožiljci na kojima se spoznala milost; kako se čovjek uspravlja od poniženoga do uzvišenoga, od griješnika do pokajnika i obraćenika u slavi sjedinjenoga s Bogom. U knjizi je razvidna i kružna utemeljenost teme: na početku se knjige problem otvara i na kraju knjige zatvara Isusovim riječima, tako da se stječe dojam da je sve u Isusovu okrilju:

Ne sudite, i nećete biti suđeni.

Ne osuđujte, i nećete biti osuđeni.

Praštajte, i oprostit će vam se.,

i:

Ne brinite se tjeskobno za svoj život...

Može li tko od vas brigama produžiti svoj život

Samo za jedan lakat?

Današnjega čovjeka obasiplju najraznolikije ponude pa on, bilo da je vjernik ili nevjernik, pronalazi ili ne pronalazi pravi put. Obično se smatra da oni koji istinski vjeruju u Isusa Krista nemaju nezdravih problema, što nije točno. Važno je znati da su i jedni i drugi Božji miljenici, jer da nisu, zar bi Bog poslao svoga Sina da i bolesni

nadu imaju, da «život imaju» (Iv 10,10), da svima zasvjedoči: «Ja sam Put, Istina i Život (Iv 14,6).

2. POJMOVNIK

Knjiga je namijenjena svima koji se bave psihologijom i religijom, napose studentima, pa se postavlja pitanje koji su to religijski pojmovi bez kojih se ne može komunicirati s knjigom, tako da je drugi dio ovoga prikaza svojevrstan pojmovnik/popis pojmova i imena koji se susreću u knjizi: religija i religioznost, nezrela religioznost, vjerska jednostranost i neiskrenost, vjerska kontrola i vjerska neodmjerena molitva, evanđelje, evanđelisti, Dan Gospodnji, ljubav, grijeh, ispovijed i oprostjenje grijeha, svećenik, euharistija, ukazanja i stigme, Gospina ukazanja, čudo, obraćenje, Deset zapovijedi, Lourds, Međugorje, sv. Augustin, Franjo Asiški, Katarina Sijenska, Ivan od Križa, otac Pio, Zlatko Sudac, vjerska krutost, dogmatizam, fundamentalizam, sotonski kultovi, opsjednuće, magijske čini, spiritizam, magija, čaranje...

Da bi se s knjigom uspješno komuniciralo, treba, kako nalaže metodika, otkloniti sve zapreke između knjige i čitatelja. Ne ćemo govoriti o svim pojmovima i imenima, staviti ćemo samo nekoliko naglasaka na neke pojmove i kontekst u kojemu se nalaze.

Religija i religioznost. Što je netko religiozniji, to bolje kontrolira negativne emocije, kao što su ljutnja, bijes i agresivnost, manja je mogućnost nesocijalnoga ponašanja jer je čovjek u svakom trenutku i svakoj situaciji svjestan prisutnosti ljubavi Trojedinoga Boga. Kao što je već rečeno, knjiga je utemeljena na suprotnosti (zdravo-nezdravo). Nezdravoj se religioznosti sučeljava Ljubav i ljubav koja nam je dana u naslijeđe, da ljubimo jedni druge jer ćemo se po ljubavi prepoznati kao Isusovi učenici.

Zrela religioznost stalno i svjesno uspoređuje religiozno vjerovanje, osjećanje i djelovanje s novim informacijama i kritičkim analizama. Zrela religioznost jača urednost života. Obuhvaća cijelo područje ljudskoga iskustva. Ohrabruje pojedinca, a da pritom ne zaboravlja odgovornost. Dovoljno je sigurna da može prihvatiti obveze i djelovanja, ne zahtijevajući pri tom apsolutnost. Priznaje demonske snage, ali bez preokupacije o njima. Koristi sve snage kako bi uočila sva iskustva u vjerskom ozračju. Njeguje osobnu slobodu i odgovornost. Djeluje sa sigurnošću dok traga za novim svjetlom.

Nezrela religioznost. Nekritički se drži djetinjih ideja i prakse. Ne prihvaća zlokobne elemente ličnosti. Odbija segmente ljudskoga iskustva kao irelevantne. Podržava individualizam bez odgovornosti. Zahtijeva apsolutne odgovore.

Vjerska jednostranost i neiskrenost. Smetnja je u međuljudskim odnosima jer u odnosu duhovnoga i zemaljskoga naglasak stavlja na duhovno, a na uštrb zemaljskoga. Sv. Augustin je to opisao kao «ljubav za sebe, pa i uz preziranje Boga» ili «ljubav prema Bogu, pa i uz preziranje sebe». Vjerska jednostranost predstavlja još veći problem kada je povezana s vjerskim licemjerjem koje najčešće prikriva

istinske motive. I Isus Krist je o tome govorio. Zna se da je Isus Krist za sve vrste grijeha imao sluha, samo za licemjerstvo ne.

Vjerska kontrola i vjerska neodmjerensot. «Koliko god je poznato da religioznost u svojoj biti upravlja ljude prema dobrim i boljim putovima, ima slučajeve kada vjera zaboravlja pravilo – sve s mjerom – i odvodi na krivi put.» Kao i sve što je nepotpuno i površno, tako i nepotpuno i površno vjersko poučavanje i odgoj može proizvesti svijest da Bog kažnjava i da se osvećuje. Problem nastaje i kada na vjerskim temeljima osjećaj krivnje zaslijepi otkrivanje stvarnih čimbenika. Ovdje se govori i o neodmjerensoti u molitvi u koju se jedino vjeruje da će natjerati Boga da učini čudo. Nije dobro sve poteškoće prenijeti k Bogu pa da se on o njima brine.

MOLITVA. Autor se poziva na molitvu koja je osobna ili zajednička, koja je duša i bit religije, svijest koju pojedinci imaju u odnosu prema Bogu, koja je divna istinska komunikacija s Bogom na određenom mjestu i vremenu, razgovor Neba i zemlje, dijalog koji oplemenje i čisti od negativnih osjećaja, čuva molitelja od neperspektivnosti, fatalizma i fanatizma, od svih tvorevima suvremene užurbanosti, osjećaj koji pokreće kreativne snage. Moliti za sebe ili druge? Oboje. Ali, divni su ljudi kada se mole za druge! Moleći za druge, čovjek bolje prihvaća i shvaća sebe, oplemenjuje se i čisti od negativnih osjećaja.

Ovakvom se dijalogu s Bogom sučeljava neobično vjersko ponašanje koje se «redovito susreće u psihološkoj i psihijatrijskoj praksi». Tada se govori o neuslišanoj molitvi, molitvi iz nereligioznih pobuda (biti viđen kako se moli nasuprot molitvi u skrovitosti), krivoj ili patološkoj molitvi, molitvi za tuđu nesreću.

Govori se i o molitvi prisiljavanja, kada se silom želi nešto izmoliti, koja vodi u vjersko ludilo sve dok «se ne dogodi neko čudo». A ni Bog ni Isus nisu zbog čuda, nego zbog vjere i otkupljenja, baš kako je Uskrsli Isus rekao apostolu Tomi: «Budući da si me vidio, povjerovao si. Blaženi oni koji ne vidješe, a vjeruju!» (Iv 20,29)

Dan Gospodnji. Potreban je da se u miru sabere prošlost i planira budućnost, da se zahvali Bogu za ono što se ima. To je svečan dan kada vjernik u svojoj religioznosti diše u Božjem ozračju mnogo više nego obično, bez žurbe, mirnije i doživljenije zalazi u značenje života i njegovih radosti i tako se puni novom životnom snagom. Dan Gospodnji je neophodan umornom i Boga gladnom čovjeku. To je i dan druženja sa sobom i okolicom. Taj se dan suprotstavlja brzom životnom ritmu koji danas nastoji zavladatai.

Grijech, ispovijed, oproštenje grijeha. Teške riječi, tko će ih sve razumjeti. Otvaraju brojna pitanja, a odgovori će se još dugo tražiti i izvan ove knjige.

Kako je čovjek sklon zlu, uza sva opiranja, može mišlju, riječju, djelom i propustom zgriješiti. U ovom se slučaju govori o svjesnoj spoznaji da je čovjek sklon grijehu pa je u mogućnosti pristupiti sakramentu pomirenja ili ispovijedi, kada slobodnom voljom stoji pred Bogom preko svećenika ispovjednika željan pomirenja i sklada.

Jedno od temeljnih vjerovanja jest: «I kada je čovjek toliko kriv, da sam sebi ne može oprostiti, Bog mu oprašta i prihvaća ga kao svoje dijete, jer Bog je svojom dobrotom veći od čovjekove krivnje i od čovjekova srca koje ga osuđuje.» Sveto pismo za to pruža čitav niz primjera. Najdramatičnija je Prispodoba o izgubljenom sinu (Lk 15, 11-32) koja povlači i niz pitanja: Zašto se otac onako obradovao izbuljenu sinu, pa nije čak mogao strpljivo ni pričekati da sin dođe k njemu, nego on njemu, mlađemu, griješniku, trči u susret? Što je s onim sinom koji nije zalutao, nego je stalno uz oca? Kako protumačiti sinovljev prigovor: A ja sam cijelo vrijeme bio uz tebe...? I još se mnoga pitanja nameću. Odgovor je u ljubavi.

Ljubav. Trojedini Bog je ljubav, a time i čovjek koji je na njegovu sliku i priliku stvoren. Bog svoju djecu, nas - kakvi god da jesmo - ljubi beskrajno i bez ostatka. I kada napustimo Boga, on ne napušta nas. Kako ćemo se pokazati Božjima, nego da ljubeći druge ljubimo Boga?

Radujemo li se čovjeku koji nam ide u susret, radujemo se Bogu. Zbog ljubavi je Bog poslao svoga Sina da bude i Sin čovječji, da bude jednim od nas, da nam bude blizak, da ga se ne bojimo. Zbog ljubavi prema nama Bog je žrtvovao svoga Sina do raspeća – da preuzme grijehe naše. Jer, čovjek je bez ljubavi ništa. Kao što je rekao sv. Pavao: Kada bih imao dar proricanja, kada bih imao puninu vjere, a ljubavi ne bih imao – bio bih ništa.

ltd.

3. ZAKLJUČNE MISLI

Knjiga *Zdrava i nezdrava religioznost - Psihološkoreligijski pristup* dr. fra Šimuna Šite Čorića znanstveno je utemeljena na psihologiji i Svetom pismu, umjetnosti i tradiciji. Knjigu smo promatrali na svetopisamskoj utemeljenosti, neophodnoj za razumijevanje i komunikaciju. Osim navedenoga ishodišta, autor svoja razmišljanja i zaključke temelji na brojnim znamenitim mislima i spoznajama. Najcitiraniji jest Isus Krist, a navode se i misli evanđelista Mateja, Marka, Luke i Ivana, Djevice Marije, sv. Pavla, židovskoga proroka Ezekijela, sv. Augustina iz Numibije...; književnika Ive Andrića, Jure Kaštelana, Antuna Branka Šimića, Maka Dizdara, Dantea, Shakespearea...; navode se i brojne mudre izreke: hrvatske, indijske, kineske, arapske, nizozemske, židovske, etiopijske, latinske tradicije.

U ovoj je knjizi Šimun Šito Čorić sabrao svoj znanstveni i stručni rad, poglede i spoznaje. Knjiga je slojevita i zahtijeva strpljiva i pomna čitatelja, koji će, bez sumnje, posljednju stranicu zatvoriti zadovoljan, ali i uznemiren novim i novim traganjima.

Držim da smo barem djelomično uspjeli proniknuti i naslutiti cilj ove knjige - sveobuhvatiti bogoljubiva čovjeka u njegovim nemirima i nezdravoj religioznosti te ga ohrabriti na putu vraćanja k Ocu Nebeskom koji ga razumije do te mjere, da se poslužimo prispodobom, da sve zdrave ovce napušta da bi se posve posvetio potrazi za izgubljenom, tom jednom odlutalom. Ova knjiga, tako smo je doživjeli, prebire po duši zalutala čovjeka i govori mu da nije bez nade. Putevi k Ocu su brojni i Otac je spreman da mu oprost. Obraćen se čovjek nanovo rađa, vraća svome stadu. Proces ponovnoga zbližavanja s Bogom vrlo je složen, ali je prekrasan, obasan je milošću.

Put povratka je dug, ne uspijeva odmah i brzo. Ali ne treba sumnjati – Bog čeka raširenih ruku – nikada nas nije ni napuštao.

Ona - na početku izlaganja- upaljena svijeća koju Bog drži u lijevoj ruci neprestano gori, a Bog neprestano kuca na zatvorena vrata bez kvake. Mi smo svi s one druge strane. I svi sebe mogu prepoznati kao glavna lica knjige ZDRAVA I NEZDRAVA RELIGIOZNOST, Psihologijskoreligijski pristup dr. fra Šimuna Šite Ćorića.

Ana Pintarić

ANA PINTARIĆ

O knjizi KAKO ZAVOLJETI KNJIGU I ČITANJE Sandre Centner

Kada se knjiga uzima i počinje čitati, čovjek ne zna kamo se zaputio, koga će upoznati, s kim će se družiti, koga će zavoljeti, koga osuđivati, kome će se diviti, tko će mu, možda, postati životnim uzorom. Neke knjige i po nekoliko puta vraćaju u naš život i uvijek nas iznova uznemire, otkrivaju pojedinosti koje smo prije previdjeli.

Knjiga ima i simbolično značenje učenja i učenosti. Zatvorena knjiga znači tajnu i budi interes, a u rukama učitelja znači vrelo znanja. U likovnoj se umjetnosti knjiga nalazi u rukama proroka i evanđelista, Pavla i drugih apostola, crkvenih otaca, Tome Akvinskoga, Bernarda od Clairvauxa, Dominika i mnogih drugih poznatih po spisima i učenosti. Na slici *Navještenje* (Pariz, Louvre) Rogiera van der Weidena (1400.-1464.) Bogorodica u lijevoj ruci drži otvorenu knjigu. Meštroviočeva *Majka* bdije nad knjigom *Povijest Hrvata*.

Knjiga *Kako zavoljeti knjigu i čitanje* Sandre Centner (Tempo, Đakovo, 2007.) govori o važnosti obitelji, vrtića, škole, knjižnice i knjižare na putu zbližavanja s knjigom – i trajnim druženjem. U naslovu su ključne dvije riječi: glagol *zavoljeti* i imenica *knjiga*. Autorica polazi od obitelji kao prvog okruženja u kojemu se dijete susreće s knjigom. Razmišljanje o odnosu prema knjizi i čitanju autorica utemeljuje na brojnim navodima pisaca i znanstvenika, utkivajući u sve to svoje divno iskustvo bakinih priča, koje joj je u djetinjstvu bilo neophodno kao primjerice, san, igra ili odmor. Zato, smatra autorica, za knjigu mora postojati ritmizirano vrijeme: svakodnevno, prije spavanja ili u neko drugo vrijeme, čitati ili pričati kao stvarne događaje, u priču svakako unijeti lik djeteta, ponavljati priču koliko god dijete želi. Kako bi se pri čitanju ili pričanju osjetila bliskost, važno je dijete držati za ruku, pomilovati ga, imati dovoljno vremena.

Čitajući *Kako zavoljeti knjigu i čitanje*, preda mnom je oživio sličan zapis Nade Vrkljan Križić koja je u monografiji *Karl Sirovy, život i djelo* (Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 1993.) opisala sjećanje na djetinjstvo: uveče je otac uzimao knjigu i na engleskom glasno čitao pjesme. Iako djeca nisu razumjela što je otac čitao, voljela su ugođaj čitanja i očev glas i pomno su slušala. Zatim i Božena Němcová (1820.-1862.) navodi kako je u djetinjstvu rado slušala bakine priče, kao i Selma Lagerlöf (1858.-1940.), navodi kako joj je baka u djetinjstvu pričala priče, a sjećajući se priča svoje dadilje Arine Rodionove, Aleksandar S. Puškin piše: Uvečer slušam priče svoje dadilje....

Za knjigu Sandre Centner *Kako zavoljeti knjigu i čitanje* možemo reći kako je dobro došla u naše domove, škole, vrtiće. Na tome je tragu i recenzentica Marija Rastovski zapisala: «Knjiga ukazuje na tradicionalne vrijednosti života koje smo pomalo, u utrci sa životnim problemima, zaboravili. Također autorica ne zaboravlja upozoriti na uvažavanje različitosti po kojima i uz najveće napore i volju nećemo baš svakoga uspjeti odgojiti u maštovita zaljubljenika u knjigu. Ali svakako vrijedi pokušati, ako ništa drugo, bar u sjećanju svakoga djeteta pohraniti magične trenutke sreće i spokoja vezane uz određene priče, koje će mu kao odrasloj osobi barem na trenutak izmamiti osmijeh između rješavanja 'važnih problema'.» Irena Vodopija smatra kako «zanimljivost predstavljaju prikupljene mudre misli i izreke koje se odnose na knjigu i čitanje. U tekstu knjige vidljivo je autoričino iskustvo, stručnost i profesionalna znatiželja. Autorica knjigu podastire čitavoj javnosti, a mi vjerujemo da će svatko u njoj prepoznati dio svojega čitateljskoga iskustva i pronaći putokaze za svijet knjige.» A autorica veli: «Namjera mi nije poučiti poučavanju čitanja, nego podsjetiti iz vrlo subjektivnoga ugla, što možemo činiti da dijete zavoli čitati, da mu čitanje pruža osjećaj ugone.»

Ana Pintarić

U SPOMEN

prof. dr. sc. Stjepku Težaku

Na prijelazu ljeta u jesen 2006. godine napustio nas je dr. sc. Stjepko Težak. Nama, njegovim studentima i doktorantima, prijateljima i poznanicima, cijeloj akademskoj i školskoj zajednici, ostala je u sjećanju neizmijerna profesorova plemenitost i dobrotu. Svojim znanstvenim i stručnim radom prof. Težak je utemeljio i dao značajan prinos metodičkoj, jezičnoj i književnoj znanosti, filmskoj kulturi i izvannastavnim aktivnostima.

Dr. sc. Stjepko Težak rođen je u Požunu 1926. godine. Osnovnu je školu polazio u životopisnom Ozlju, Klasičnu gimnaziju u Zagrebu, diplomirao je u Zagrebu te i doktorirao obranivši disertaciju *Ozaljski govor*. Bio je redoviti profesor na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Napisao je niz udžbenika i znanstvenih knjiga. Dobitnik je nagrade *Ivan Filipović* (1970.) i nagrade za životno djelo *Davorin Trstenjak* (1984.), bio je član-suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Dugogodišnji je urednik *Modre laste* i autor brojnih jezičnih savjeta. Zbirku realističnih pripovijedaka i novela *Zlatookin osmijeh* izdaje 1996. Autorici ovih redaka u posveti je zapisao: *Cijenjenoj Ani Pintarić da vidi i ovu vrstu moga rada. Stjepko Težak.*

Ovim priložima želimo profesoru Težaku reći – HVALA.

AUTOBIOGRAFSKI ZAPIS

Gradeći munjaru i željeznicu, batom i dinamitom, lomeći kamen i vlastita leđa, nakon trokratnoga skoka preko Atlantskog oceana u pensilvanske rudnike, utvrdivši svoje žuljeve i kamenu kuću, djed mi je s tom kućom u Požunu priuštio prvi pogled u žarki ilinštak, modrozelenu Kupu i stari grad Ozalj davnoga ljeta Gospodnjega 1926.

Blistavilo sunca i rijeke, patina drevne tvrđave, tajne okolnih špilja, bakine priče o kupskim vodenjacima, špiljskim vilama, Zrinscima i Frankopanima, majčine jurjevske i krijesničke popijevke, djedove američke uspomene i očeva „gastarbajterska“ pisma iz Argentine - sve se to upilo u moju svijest i maštu, izazivajući težnju za odlaskom u neznane daljine i istodobnim ostankom tu, sučelice gradu kojemu sa Šenoom kličem: „Od svih hrvatskih prvi ti moj grade!“ Ne mogavši otići tijelom, putovao sam duhom kroz svjetove knjiga i vlastite mašte.

Mjesto na škrtim požunskim njivicama počeo sam težačiti na oranicama duhovnog stvaralaštva. Bistrinu i boje Kupe, romantiku ozaljskoga krajolika i povijesti zaželjeh pokazati i drugima. Kako to obično biva, najprije propjevah u *Anđelu čuvaru* (zagonetke u stihu) i na đačkim književnim sijelima Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu. Ali prevladala je radost fabuliranja, koju su osnažili Šenoa, Kumičić, Kovačić, Nazor, Sudeta i Kolar, pa se u đačkim listovima (Zumbuli, Ogledi, a potom i drugim časopisima (Hrvatska mladost, Hrvatski krugoval, Križarska krila, Kaj) okušah tkajući priče. Shvativši da je pričanje umjetnost riječi te da umjetnik mora izvrsno poznavati građu od koje stvara umjetninu radoznalo se uputih u znanost o jeziku. I kad sam završio studij hrvatskoga i ruskoga jezika na Filozofskom fakultetu, već sam bio razapet između jezika i književnosti. Nastavnikovanje u osnovnim i srednjim školama Legrada, Banje Luke i Kustošije, a poslije i na Pedagoškoj akademiji i Filozofskom fakultetu u Zagrebu, tu dvostruku ljubav održava, podupire i nijeti. Učenike i studente valja zagrijati za hrvatski jezik, a hrvatska književnost najbolje je sredstvo za takvo zagrijavanje. Kao urednik *Modre laste* pisao sam o jeziku i jezičnom stvaralaštvu, ali i priče, stripovne scenarije, čak i romane, sve pod različitim pseudonimima.

Zavičajni govor, na kojem su svoj književni jezik temeljili Zrinski i Frankopani, a poslužio je i Jurju Križaniću kao rječnička, naglas na i gramatička podloga za njegovu utopijsku sveslavensku gramatiku, u osnovici čakavski, ali danas pokajkavljen i štokavskim nitima protkan, kriv je za moj doktorski rad *Ozaljski govor*, za moje postupno kretanje u znanstveno bavljenje dijalektologijom, poviješću jezika i suvremenim hrvatskim jezikom, kao i za današnji moj posao redovitog profesora na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Iskustvo u nastavi jezika i stvaralačkoga jezičnog izražavanja navelo me je na pisanje jezičnih udžbenika. Naraštaji starijih osnovnoškolaca desetljećima stječu spoznaje o hrvatskom jeziku u udžbenicima *Naš jezik, Jezik, izražavanje i stvaranje, Hrvatski jezik*. Te su knjige plod mojeg nastavnikovanja, ali i proučavanja kako jezika tako i znanosti usredotočenih na odgoj i naobrazbu. Hrvatski jezik se ne uči samo u školi. Jezik živi kao i čovjek: raste, razvija se i obogaćuje. Zato su knjige jezičnice korisne i onima koji su završili škole i fakultete. Njima sam namijenio *Hrvatski naš svagda(š)nji* i *Hrvatski naš osebujni*, a učiteljima, nastavnicima i profesorima još i knjige *Interpretacija bajke, Prilozi interpretaciji lirske pjesme, Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine, Govorne vježbe, Metodika nastave filma* (iako posebna umjetnost – film je neraskidivo povezan s jezikom i književnošću).

Zlatookin osmijeh dugujem Ozlju, Kupi, učenicima viših razreda osnovne škole u Legradu i Kustošiji i, naravno, *Modroj lasti*, na čijim su krilima prvi put poletjele u bijeli svijet.

Zlatookin osmijeh,
Stjepko Težak
Školska knjiga, Zagreb, 1996.

JADRANKA NEMETH-JAJIĆ*

STJEPKO TEŽAK – AUTOR (OSNOVNO)ŠKOLSKIH UDŽBENIKA

Izrada školskih udžbenika samo je jedno od područja djelovanja Stjepka Težaka. Iz njegovih su udžbenika, u brojnim ponovljenim izdanjima, čitavi naraštaji učili hrvatski književni jezik.

Metodička polazišta određena funkcionalnim pristupom i lingvističko-komunikacijskim sustavom odrazila su se i na udžbenike hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja kojima je bio autorom. Prvi je počeo primjenjivati metodičke postupke koje prihvaćaju mnogi današnji autori udžbenika. Odnosi se to na funkcionalno iskorištavanje crteža, stripa, grafičkih i shematskih prikaza, na uključivanje jezičnih igara, humora, dosjetaka, šaljivih pjesama i priča, te učeničkih uradaka. Metodički osmišljenim, slikovitim i metaforičnim objašnjavanjem gramatičkih pojmova uputio je i na tu mogućnost približavanja jezičnih sadržaja učenicima. Njegovi najnoviji udžbenici pokazuju znatno rasterećenje metodičke opreme, razigrani su i manje „teški“, što ga približava onoj struji autora koji nastoje što više iskorištavati mogućnosti knjige kao medija i u što većoj mjeri približiti udžbenik njegovoj pravoj namjeni, a to je da bude knjiga za učenike, a ne učitelje.

Okušao se kao autor osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika, no ipak je najveći broj njih izradio za učenike od petoga do osmog razreda osnovne škole. Dugogodišnje bavljenje udžbeničkom problematikom, i teorijsko i praktično, a koje je uvijek bilo na visini zadatka, osiguralo mu je mjesto jednog od najvećih, ako ne i najvećeg autoriteta na području teorije i prakse izrade udžbenika hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja u hrvatskome školstvu.

Ključne riječi: (osnovno)školski udžbenici Stjepka Težaka, nastava hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja, funkcionalni pristup, lingvističko-komunikacijski sustav, metodički postupci u udžbenicima, osuvremenjivanje metodičke opreme udžbenika.

Uvod

Kao autor udžbenika Stjepko Težak prisutan je u nastavi hrvatskoga jezika već više od četiri desetljeća, od pojave udžbenika *Naš jezik* 1959. pa sve do danas, u uvjetima žesćega tržišnog nadmetanja, kada su i u ovoj školskoj godini njegovi udžbenici na popisu odobrenih udžbenika Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.¹

* Dr. sc. Jadranka Nemet-Jajić, Filozofski fakultet, Split

¹ To su ovi udžbenici: Težak – Bacan – Boban – Čubrić – Mesić – Paun: *Hrvatski jezik 5: udžbenik hrvatskog jezika za 5. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb; Težak – Klinčić: *Moj hrvatski 5: udžbenik hrvatskog jezika s CD-om za 5. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb; Težak – Boban – Mesić – Paun: *Hrvatski jezik 6: udžbenik hrvatskog jezika za 6. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb; Težak – Diklić: *Moj hrvatski 6: udžbenik iz hrvatskog jezika za VI. razred osnovne škole*, Znanje, Zagreb; Težak – Boban – Mesić – Paun: *Hrvatski jezik 7: udžbenik hrvatskog jezika za 7. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb; Težak – Boban – Mesić – Paun: *Hrvatski*

Kada mu je kao mladomu, ali već afirmiranu profesoru povjerena izrada udžbenika, taj je izazov prihvatio kao priliku da provede i primijeni nove pristupe u nastavi hrvatskoga jezika i nove teorijske zasade koje su nastajale i u jezikoslovlju i u pedagoškoj misli. Sustavno i jasno izlažući poglede na jezik i nastavu jezika u pratećim priručnicima za nastavnike, ujedno je pridonosio njihovoj stručnoj i nastavničkoj kompetenciji, postavši glavnim autoritetom za nastavu hrvatskoga jezika, metodičarom od kojega su učili brojni naraštaji i učenika i njihovih učitelja, a mnogi su se od njih našli u objema ulogama. Po naravi svojega posla, kao fakultetski profesor metodike uvijek na izvoru, postavljao je teorijske smjernice u nastavi gramatike, koje je provodio i provjeravao u praksi. Tomu dijelu njegova rada pripadaju i udžbenici koje je izradio sam ili u suautorstvu, prvo sa Zvonimirom Diklićem i Dragutinom Brigljevićem, a u novije doba i s drugim metodičarima i praktičarima.

U nastavku izlaganja promotrili smo kako su se metodička polazišta Stjepka Težaka odrazila na njegove udžbenike, zatim smo istaknuli obilježja pojedinih udžbenika, te pokušali utvrditi što im je zajedničko i novosti koje su unijeli. U zaključku iznosimo mišljenje o doprinosu Stjepka Težaka teoriji i praksi izrade udžbenika hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja. Članku smo priložili tablični prikaz Težakovih udžbenika.

Metodička polazišta Stjepka Težaka u nastavi hrvatskoga jezika i njihovo odražavanje u njegovim udžbenicima

Teorijsko promišljanje nastave hrvatskoga jezika i praktično djelovanje Stjepka Težaka, u koje uvrštavamo i rad na izradi udžbenika, nikada nisu obilježile krajnosti. Imajući uvijek u vidu i predmet (hrvatski književni jezik)² i učenika i tradiciju hrvatskoga školstva, isticao je zahtjev da nastava gramatike³ bude u struji suvremenih kretanja lingvističke znanosti, ali i upozoravao da to ne znači nekritičko prihvaćanje jezikoznanstvenih novosti (Težak, S., 1974., 15; 1980., 34; 1996., 95), to jest „nasilno guranje znanstvene metodologije u nastavni proces niti ažurno informiranje učenika o najnovijim znanstvenim

jezik 8: udžbenik hrvatskog jezika za 8. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb; Težak – Klinžić – Bacan: *Moj hrvatski 8: udžbenik hrvatskog jezika s CD-om za 8. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb. Svi navedeni udžbenici objavljeni su 2007. godine kao nova izdanja prijašnjih udžbenika pod istim nazivom usklađenih s *Nastavnim planom i programom za osnovnu školu* (2006.) Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

² Prihvaćajući moderniji naziv *standardni jezik*, Težak nikada nije napustio ni u hrvatskoj tradiciji uvriježen naziv *književni jezik*. Na oba naziva upućuje i u svojim udžbenicima, primjerice: „Za književni jezik može se rabiti izraz *standardni jezik*“ (Težak – Kanajet: *Moj hrvatski 5: udžbenik za V. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 5) ili „Zajednički hrvatski jezik zove se **hrvatski književni** ili **standardni jezik**“ (Težak – Klinžić: *Moj hrvatski 5: udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 7).

³ I naziv *gramatika* Težak rabi u širem značenju, što je razvidno i iz sadržaja knjige koju naslovljava *Gramatika u osnovnoj školi*, a što također obrazlaže tradicijskim razlozima: „Kada je riječ o predmetu gramatike, iako se u suvremenoj lingvistici uglavnom prihvaća najuže značenje termina, nemamo jakih razloga da se u metodici odrekemo i onog najšireg. Naziv naših gramatika, i školskih i znanstvenih, starih i novih, obuhvaća uz fonetiku/fonologiju, morfologiju i sintaksu i elemente povijesti jezika, dijalektologije, opće lingvistike pa i drugih jezičnih disciplina (...)“ (Težak, S., 1980., 22-23).

dostignućima po diktatu vladajućih teorija“ (1974., 15). Višekratno je isticao kako u prihvaćanju jezikoslovnih novosti mjerilo moraju biti učeničke mogućnosti i potrebe (1974., 6-9; 1976., 15-16; 1980., 35; 1996., 95), ali je također upozoravao na opasnost da iz težnje za približavanjem jezičnih apstrakcija učenicima ne nastane takvo „pojednostavnjivanje koje se može izroditi u vulgarizaciju, pa čak i izdaju znanstvene egzaktnosti“ (1980., 33-34).

Nije se priklonio ni zagovornicima gramatiziranja niti je bio pristaša „kampanja antigramatiziranja koje su gramatiku gotovo izgnale iz osnovne škole“ (Težak, S., 1980., 19).⁴ Mjeru u ostvarivanju triju osnovnih zadataka nastave hrvatskoga jezika (osposobljavanje učenika za pravilno govorenje i pisanje standardnim jezikom, stjecanje osnovne lingvističke naobrazbe kao dijela opće kulture, razvijanje mišljenja) (Težak, S., 1976., 7; 1980., 10; 1996., 31-32) našao je u funkcionalnoj nastavi gramatike, to jest u takvu poučavanju i učenju gramatike koje „mora omogućiti učeniku shvaćanje funkcije jezika i pomoći mu da usavrši vlastitu jezičnu komunikaciju“ (1980., 25), ali i u takvoj nastavi koja težište poučavanja uspostavlja s obzirom na dob učenika: „Kvaliteta jezične komunikacije raste u funkciji, potvrđuje se i usavršava u praksi, pa kad je riječ o učenju gramatike, bez sumnje, bit će najbolji put koji udružuje praksu i teoriju ostvarujući istodobno sve tri svrhe: razvoj misli, izraza i znanja (...) u skladu sa psihofizičkim napredovanjem učenika“ (1980., 27). Stoga najprikladnijim pristupom u nastavi jezika od trećeg do osmog razreda drži jezičnoizražajni pristup,⁵ koji prihvaća i kao osnovu za izradu udžbenika: „Udžbenik za razdoblje od III do VIII razreda zasniva se na jezičnoizražajnom pristupu i na funkcionalnoj didaktičkoj gramatici“ (*Koncepcija udžbenika za jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje*, 1981., 12).⁶

Uvodeći novosti, Stjepko Težak gradio je na postignućima svojih prethodnika. Mislimo pritom na stajališta koja su zastupali Tone Peruško i Ljudevit Jonke. Jonke je istaknuo potrebu sustavnog učenja gramatike u nastavi materinskoga jezika,⁷ dok je Peruško, razmišljajući kako to provesti u osnovnoškolskoj nastavi, „našao izlaz u dijalektičkom jedinstvu dviju krajnosti, koje je nazvao prigodnost i sistematičnost te u nužnosti da se one pomiruju

⁴ Osvrćući se na odražavanje teorijskih stajališta u nastavnoj praksi, Težak navodi da je gramatiziranje, to jest pretjerano formalističko učenje gramatike obilježilo razdoblje između dvaju svjetskih ratova, dok se u prvim poratnim godinama u tvrdnji da se govorna praksa razvija neovisno o ovladavanju osnovnim jezičnoteorijskim znanjem pronalazilo uporište za „izgon gramatike iz općeobrazovne škole“ (Težak, S., 1980., 19).

⁵ Taj je pristup „utemeljen na funkcionalnoj didaktičkoj gramatici (koji uz praktične vježbe jezičnog komuniciranja obuhvaća i spoznavanje odabranih jezičnih činjenica nužno za brže i uspješnije ovladavanje standardnim jezikom)“ (*Koncepcija udžbenika za jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje*, 1981., 12).

⁶ Izrada koncepcije udžbenika za jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje povjerena je Joži Skoku i Stjepku Težaku (isto, 1).

⁷ „Poučavanje jezika koje je samo sebi svrhom udaljava učenika od prave funkcije materinskog jezika i vodi u formalizam. A ono drugo poučavanje, koje se temelji na razmišljanju i zapažanju, rascjepkano je, nesistematično, ne daje jezik u cjelini. Jezik je sistem znakova, pa i sistem sistema, i potrebno je uvoditi postepeno u njegovu cjelovitost i funkcionalnost, sistematski i smišljeno, ne od slučaja do slučaja, ne parcijalno, nego cjelovito“ (Jonke, Lj., prema Težak, S., 1980., 18).

didaktičkim sredstvima“ (Težak, S., 1980., 18). Te dvije krajnosti Težak je pak pomirio načelom sustavnosti i nesustavnosti, pri čem je metodička/didaktička sustavnost nezaobilazna: „Ovo načelo cilja na jezikoznanstvenu sustavnost: neki se jezični sadržaji uče prema sustavu dotičnoga jezičnoga gradiva, a drugi nesustavno – prema didaktičkim načelima sustavno“ (Težak, S., 1996., 194). U srednjoškolskoj nastavi „sve se gramatičko gradivo uči sustavno: fonetika, fonologija, morfologija, sintaksa, leksikologija“ (isto, 105). Valja imati na umu i to da sustavnost, kako ističe Težak, ne znači i potpunost, to jest sustavnost „pretpostavlja samo bitne sastavnice jezičnih struktura bez kojih bi sustav bio okrnjen ili ne bi funkcionirao kao sustav“ (isto, 105).

Zahvaljujući, između ostaloga, i takvim metodičkim polazištima, Stjepko je Težak već na početcima svojega znanstvenoga i stručnog rada u lingvističko-komunikacijskom sustavu⁸ vidio najprikladniji oslonac u poučavanju materinskoga jezika, a čijoj je afirmaciji u nastavi hrvatskoga jezika uvelike i sam pridonio: „(...) u hrvatske je škole (lingvističko-komunikacijski sustav, moja nap.) uveden vježbenicom *Naš jezik za IV. razred 1959. godine* i nizom udžbenika koji su slijedili pod istim naslovom i potom pod nazivom *Jezik, izražavanje i stvaranje za sve više razrede osnovne škole*“ (1996., 120).⁹ Iako taj sustav navodi kao osnovicu svojih udžbenika, u njima su ugrađena i obilježja analitičko-eksplikativnoga sustava, što obrazložemo u nastavku izlaganja.

Udžbenici *Naš jezik* (1959. – 1986.)¹⁰

U prvim udžbenicima kojima je Stjepko Težak bio autorom, u udžbenicima *Naš jezik*, odražavanje analitičko-eksplikativnoga sustava, u

⁸ Taj sustav „nastoji uskladiti lingvističku naobrazbu s učeničkim komunikacijskim potrebama. Učenici se upoznaju s jezičnim znanostima i teorijom komuniciranja u mjeri i na način koji ih osposobljava za usmeno i pismeno priopćavanje prema njihovim aktualnim i skorašnjim potrebama“ (Težak, S., 1996., 120).

⁹ Glede podnaslova *vježbenica* koji prati udžbenike *Naš jezik*, valja podsjetiti da je na izbor upravo toga naziva utjecala činjenica što je to bio jedinstven udžbenik s brojnim zadacima za učenike. To napominje i autor u prvome izdanju: „Sav udžbenik protkan je raznolikim i brojnim zadacima. (...) Ovaj udžbenik zapravo je jezična vježbenica pisana s težnjom, da se pomogne djetetu, kako bi što lakše i što brže steklo i razvilo određenu jezičnu kulturu“ (Težak, S.: *Naš jezik. Vježbenica za V razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1959., str. 80). S pojavom razgranatih udžbenika *Jezik, izražavanje i stvaranje* (od 1984.) izrađuje se i posebna radna bilježnica za učenika, ali je naziv vježbenica supostojao uz naziv radna bilježnica ne samo uz udžbenike hrvatskoga jezika nego i drugih predmeta, primjerice matematike i stranih jezika, sve do ove školske godine kada je u uporabi naziv radna bilježnica (usp. *Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu za šk. god. 2007./2008.* Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, internetske stranice Ministarstva).

¹⁰ U skladu s utjecajem politike na naziv hrvatskoga jezika u podnaslovu tih udžbenika stajalo je: u izdanjima od 1959. do 1964. samo vježbenica za četvrti, peti itd. razred osnovne škole, u izdanjima od 1965. do 1971. vježbenica hrvatskosrpskog jezika, a od 1972. do posljednjih izdanja toga udžbenika 1986. vježbenica u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika. Kao što je dobro poznato, svojim su imenom Hrvati službeno mogli nazvati svoj jezik tek nakon stjecanja državne samostalnosti pa ovdje upućujemo na članak Stjepka Težaka *Sjaj i bijeda imenovanja i svrstavanja jezika hrvatskoga* (u knjizi: *Hrvatski naš osebnjuni*, 1995., Školske novine, Zagreb, str. 17–21) koji donosi sve nazive kojima se u prošlosti imenovao hrvatski jezik.

kojem se uz heuristički razgovor „afirmira indukcija, samostalno izvođenje definicija, pravila i paradigma i tekstovna analiza“ (Težak, S., 1996., 115), ponajviše se očituje u strukturi udžbeničke jedinice. Metodičke dionice u izlaganju gramatičkoga, pravopisnoga i gradiva jezičnoga izražavanja slijede induktivni spoznajni put. Nakon polaznoga teksta, iz kojeg se izdvajaju i zapažaju jezične pojave (*Promotrimo*), slijedi utvrđivanje njihovih bitnih obilježja (*Razmislimo* i *Odgovorimo*), uopćavanje i izvođenje definicija i pravila (*Zapamtimo/Imajmo na umu*), provjeravanje na novim primjerima (*Provjerimo*) i uvježbavanje - primjena (*Zadaci*).¹¹ Ovisno o složenosti i značajkama gradiva pojedine se etape ponavljaju ili izostavljaju (Težak, S., 1976., 24). Metodičke dionice izlaganja novoga gradiva oblikovane su dijaloški, pitanjima i odgovorima, a odgovori su iscrpni i uglavnom opsežni. Na heuristički razgovor upućuju i autorove napomene u Priručniku za nastavnika: „U ovoj etapi (*Razmislimo*; moja nap.) učenici po mogućnosti samostalno rješavaju postavljeni problem. Treba im sugerirati da promatraju i razmišljaju nad označenim primjerima i da ne traže odgovor u Vježbenici prije nego sami nađu svoje rješenje“ (isto, 25), te dalje: „Odgovor najprije mora formulirati sam učenik. (...) Nakon toga od nekoliko dobrih odgovora razred izabire ili preoblikuje zajedničku formulaciju i uspoređuje ju s onom u udžbeniku“ (isto, 25).

Iako je istaknuto kako su za koncepciju udžbenika *Naš jezik* od didaktičkih zahtjeva osobito bila relevantna dva, a to je da je udžbenik knjiga za učenika i da je to radna knjiga, opsežna metodička oprema s metodičkim dionicama koje uglavnom slijede strukturu nastavnoga sata također je bila pouzdan vodič učiteljima u metodičkoj pripravi za nastavu. Na taj način udžbenici i prateći priručnici Stjepka Težaka bili su knjige iz kojih su učili ne samo učenici nego i mnogi nastavnici hrvatskoga jezika. Valja, međutim, napomenuti da je Težak, pružajući model nastave hrvatskoga jezika, pravopisa i jezičnoga izražavanja, uvijek pozivao učitelje na stvaralački pristup: „Način obrade pojedinih pojmova samo je jedan od mnogih mogućih, i ne treba da posluži nastavniku kao recept ili propis, već kao poticaj za iznalaženje novih i specifičnim uvjetima prilagođenih puteva“¹² ili, petnaestak godina poslije, kada navodi: „Ni jedan udžbenik ne može biti jednako upotrebljiv za sve sredine i za sve učenike. Baš zato nastavnik mora svaki put razmisliti: Koji je postupak najuspješniji? Onaj u udžbeniku, ili veća odnosno manja njegova modifikacija, ili pak sasvim drukčiji, originalni pristup?“ (Težak, S., 1976., 28).

¹¹ Usp. Težak, S., 1996., 106.

¹² Težak, S. (1959.), *Naš jezik. Vježbenica za IV razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, str. 80.

Udžbenici *Jezik, izražavanje i stvaranje* (1984. – 1998.)¹³

S novim nastavnim planom i programom, uvedenim osamdesetih godina prošloga stoljeća, u kojem je nastavni predmet hrvatski jezik uvršten u jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje, nastaju i novi udžbenici *Jezik, izražavanje i stvaranje*. U skladu s korelacijsko-integracijskim pristupom, na kojem se temeljio novi nastavni program, u tim se udžbenicima nastojalo ponuditi više polaznih tekstova preko kojih se mogu uspostaviti unutarpredmetne i međupredmetne korelacije, te ostvariti čvršće povezivanje sa sadržajima ponuđenima u udžbeniku književnosti (čitanci). Udžbenik dobiva i naziv prema programskim cjelinama jezičnoga i umjetničkog odgojno-obrazovnog područja koje obuhvaća, a to su: jezik i izražavanje i stvaranje.¹⁴

Metodička je oprema, inače, i nadalje opsežna, zadržani su podnaslovi i slijed metodičkih dionica iz udžbenika *Naš jezik*, s tom razlikom da je unesena nova dionica *Razgovaramo o tekstu*. Još jedna razlika proizašla je iz prihvaćanja razgranatog tipa udžbenika,¹⁵ što je podrazumijevalo uvođenje radne bilježnice pa su zadatci za učenike na kraju udžbeničke jedinice pretežito izostavljeni ili ponuđeni u manjem broju, jedan do tri zadatka. Objašnjenja gramatičkih pojmova, pravopisnih pravila i oblika jezičnoga izražavanja, koje na način heurističkoga razgovora daje autor udžbenika, i u tim su udžbenicima iscrpna i opsežna, što pridonosi njihovoj naglašenoj informativnosti. Udžbenici *Jezik, izražavanje i stvaranje* također pružaju model rada učitelju.

Ostali udžbenici Stjepka Težaka

Stjepko Težak u drugoj polovini devedesetih godina prošloga stoljeća izrađuje udžbenike od petoga do osmog razreda, surađujući s više autora. S Ladom Kanajet izrađuje udžbenik za peti razred *Moj hrvatski*, prvo izdanje 1996., zatim pod istim nazivom sa Zvonimirom Diklićem udžbenik za šesti razred, prvo izdanje 1997., sa Zoricom Klinžić udžbenik za sedmi razred, prvo izdanje 1998., te s istom autoricom i s Marijanom Bacanom udžbenik za osmi razred, prvo izdanje 1999. Koncem devedesetih sa Zvonimirom Diklićem okušao se i kao autor srednjoškolskih udžbenika. Od 1998. uzastopce nastaju

¹³ I kod tih su udžbenika politički razlozi utjecali na naziv hrvatskoga jezika. Puni naziv tih udžbenika do hrvatske samostalnosti bio je *Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski ili srpski jezik*, zatim od 1991. *Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik hrvatskoga jezika*, a od 1993. *Hrvatski jezik: jezik, izražavanje i stvaranje*. Izmjene i dopune uglavnom su se odnosile na sadržaje povezane s društvenim i političkim promjenama, dok je koncepcija udžbenika i metodička oprema najvećma ostala nepromijenjena.

¹⁴ Usp.: "Sadržaji jezičnog i umjetničkog odgojno-obrazovnog područja raspoređeni su u tri programske cjeline: umjetnost, jezik i izražavanje i stvaranje" (Diklić, Z., 1980., 184).

¹⁵ Razgranati tip udžbenika sastoji se od udžbenika za književnu, filmsku i scensku umjetnost i priručnika za nastavnika uz taj udžbenik; udžbenika za jezik i izražavanje i stvaranje te priručnika za nastavnika; jedinstvene radne bilježnice za književnu, scensku i filmsku umjetnost te za jezik, izražavanje i stvaranje; ostalih tekstovnih, vizualnih, auditivnih i audiovizualnih sredstava (višeizvorni sklop) (*Koncepcija...*, 1981., 3).

udžbenici za prvi, drugi i treći razred trogodišnjih strukovnih škola, koji su bili u uporabi do 2003. godine. U najnovije doba, 2005. godine voditelj je autorske skupine koja je izradila udžbenike od petoga do osmog razreda pod nazivom *Hrvatski jezik*, a čine ju za udžbenike u petom i šestom razredu Marijan Bacan, Marcela Boban, Marina Čubrić, Ana Mesić i Milan Paun, te za udžbenike u sedmom i osmom razredu Marcela Boban, Ana Mesić i Milan Paun.

Svi se ti udžbenici odlikuju pouzdanim predstavljanjem sadržaja, te definicijama i pravilima koji ne iznevjeravaju načelo znanstvenosti, a nastoje se tako oblikovati da budu primjereni učeniku. Glede udžbenika te skupine, posebno ćemo se osvrnuti na udžbenik za peti razred *Moj hrvatski*, Težak – Klinžić, zbog primijenjenih metodičkih rješenja koja predstavljaju značajniji pomak u osuvremenjivanju udžbenika.

U tom se udžbeniku već na prvi pogled zamjećuje osjetno rasterećenje metodičke opreme. Polazni lingvometodički predlošci pretežito su vrlo kratki i privlačnih naslova temeljenih na igri riječi (primjerice: *Trojka VE – VE – VE*, *Zvijezda između zvijezda u zviježđu*, *U potrazi za smijehom, smješićem ili smiješkom*, *Nije vrijeme za nevrjeme*). Zanimljiva je novost kohezivna uloga lingvometodičkih predložaka, što se očituje u tematskoj cjelini *Nepromjenjive riječi*. Cjelina počinje motivacijskom pričom o dječaku koji je pronašao kartu skrivenoga blaga: u svakoj udžbeničkoj jedinici te cjeline (*Prilozi*, *Prijedlozi*, *Usklici i čestice*, *Veznici*) jedna je epizoda u potrazi za skrivenim blagom koja korisnika udžbenika – učenika čini sudionikom pustolovine i to dovodeći ga u situaciju da sam proizvodi ciljane vrste riječi. Pričom o skrivenom blagu povezuju se pojmovi koji su i u gramatici povezani – nepromjenjive vrste riječi pa ona pridonosi kategorizaciji gramatičkih pojmova. Na taj način lingvometodički predlošci integriraju gramatičke sadržaje (nepromjenjive vrste riječi) i udžbeničke jedinice u tematsku cjelinu, dok otvorenost priče omogućuje i uključivanje učenika.

Nadalje, rasterećenju metodičke opreme pridonosi i napuštanje navođenja opširnih i iscrpnih odgovora u heurističkom razgovoru autora udžbenika s učenikom, te postavljanje pravih pitanja¹⁶ koja potiču učenikovu aktivnost. Primjerice, uz podnaslov *Mjesni govori* umjesto objašnjenja autora nalazimo upute i pitanja: „Pozorno u oblačićima pročitaj tekst koji izgovaraju Vedrana, Veselko i Vesna. Uoči po čemu se razlikuju mjesni govori Splita, Varaždina i Mostara. Da je među njihovim slikama i tvoja slika, što bi pisalo u oblačiću iznad tvoje glave? Razlikuje li se tvoj mjesni govor od njihova?“ (Težak – Klinžić, 2006., 8). U izlaganju gradiva u tom se udžbeniku funkcionalno iskorištavaju slikovni i grafički prikazi, što pridonosi smanjenju opsega udžbeničke jedinice, a svaka udžbenička jedinica obrade novoga gradiva završava metodičkom dionicom *Naučili smo*, u kojoj se sažeto ističe najvažnije. Na taj se način u većoj mjeri iskorištavaju mogućnosti knjige kao medija, a navedeni postupci ujedno pridonose smanjivanju informativne i

¹⁶ U udžbenicima se mogu razlikovati prava pitanja i pseudopitanja. Prava su ona pitanja na koja odgovara učenik, dok kod pseudopitanja odgovor daje autor udžbenika.

jačanju metakognitivne uloge udžbenika. Udžbenička jedinica samo djelomice pruža model rada učitelju, što upućuje na to da se u većoj mjeri razlučuju kompetencije udžbenika i kompetencije učitelja.

Po navedenim obilježjima taj se udžbenik uključuje u onu struju izrade udžbenika za koju držimo da naznačuje smjer kretanja izrade udžbenika u skoroj budućnosti. Udžbenici će, naime, više „upućivati na sekundarne izvore, u još će se većoj mjeri smanjiti informativnost udžbenika, te razgraničiti kompetencije udžbenika i kompetencije učitelja, što će dovesti do napuštanja koncepcije izrade udžbenika prema koncepciji nastave“ (Nemeth-Jajić, J., 2007., 182) i u skladu s tim „utjecati na opseg udžbenika koji će biti smanjen, a udžbenici oslobođeni `težine`“ (isto, 182).

Što smo učili i što smo naučili od Stjepka Težaka kao autora udžbenika

Ima nekih postupaka u načinu predstavljanja gramatičkoga, pravopisnoga i gradiva jezičnoga izražavanja, koje do sada još nismo istaknuli, a zastupljeni su, u većoj ili manjoj mjeri, u svim udžbenicima Stjepka Težaka.

U svojim je udžbenicima Težak pokazao kako funkcionalno iskoristiti crtež, te grafičke i shematske prikaze u zornom predočivanju gramatičkoga gradiva. Pokazao je mogućnosti iskorištavanja stripa,¹⁷ čijoj su afirmaciji u nastavi hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja uvelike pridonijeli upravo njegovi udžbenici, zatim jezičnih igara, dosjetaka, humora. Prvi je u svoje udžbenike unosio šaljive pjesme i priče temeljene na igri riječima a zasićene jezičnim činjenicama koje se obrađuju.¹⁸ Kao lingvometodičke predloške uvrštavao je učeničke uratke i time neizravno poticao učeničko stvaralaštvo. Navedeni se postupci primjenjuju i u današnjim udžbenicima.

Vrijednim držimo istaknuti još jedan način približavanja apstraktnih gramatičkih pojmova i pravopisnih pravila učenicima, a na čije su mogućnosti također uputili udžbenici Stjepka Težaka. Riječ je o metodički osmišljenom, slikovitom i metaforičnom načinu objašnjavanja gramatičkih pojmova i izlaganja pravopisnih pravila, koji ne samo što pridonosi predočljivosti apstraktnih pojmova nego potiče i stvaralačko mišljenje.¹⁹ Tako se, primjerice, služba glagola u rečenici predočuje metaforom *srce rečenice* („Glagol je srce

¹⁷ Strip („stripovanu priču“, „stripovanu priču“) uvrštava kao polazni lingvometodički predložak već u prve svoje udžbenike *Naš jezik* od 1959. godine.

¹⁸ Primjerice, pjesma Grigora Viteza *Krava čita novine* u udžbeniku *Naš jezik* za četvrti razred polazni je tekst udžbeničke jedinice *Imenice u rečenici* (Težak, S., 1974., 54; II. neizmijenjeno izdanje), zatim u udžbenicima *Hrvatski jezik: jezik, izražavanje i stvaranje* za peti razred pjesma Zvonimira Baloga *Svaka glava svoju kapu ima* lingvometodički je predložak za obradu genitiva (1994., 46; IV. neizmijenjeno izdanje), a *Zelena priča* Vlade Halovanića (isto, 69) za deklinaciju pridjeva.

¹⁹ Usp.: „Metafora razvija analogije i bogati asocijacije, što su odlike kreativnosti. Neuobičajena, deautomatizirana metafora čini da svijet vidimo drukčije, na nov način, povezuje ono što se na prvi pogled ne može povezati. Stoga se i proces nastajanja, smišljanja metafore i proces razumijevanja njezina značenja temelji na kreativnom mišljenju. Osim toga, kao i druga sredstva slikovitog izražavanja metafora govori čini predočljivim. To olakšava praćenje i razumijevanje govora, a kada je riječ o apstraktnim pojmovima, razina se apstrakcije uvelike smanjuje i pojmovi se naglo bistre“ (Nemeth-Jajić, J., 2003., 150).

rečenice“)²⁰ i poredbom: „Kao srce rečenice, glagol otvara mjesto drugim riječima (...).“²¹ Personifikacija se pak iskorištava u udžbeničkoj jedinici *Rečenični i pravopisni znakovi* (Težak – Diklić: *Moj hrvatski 6*, 1997., 18-21): ti su znakovi oživljeni i predstavljaju se učeniku (trotočje, crtica, točka sa zarezom, izostavnik i zagrada), te u prvoj osobi jednine kazuju svoju službu u rečenici i pravila o bilježenju. Slikovitost i metaforičnost u objašnjavanju gramatičkih pojmova primjenjuju se i u udžbenicima drugih autora.²² Sve su to postupci kojima su udžbenici Stjepka Težaka pridonosili osuvremenjivanju nastave gramatike i pravopisa.

Promotrimo li udžbenike Stjepka Težaka u vremenskom slijedu od starijih prema najnovijima, zamijetit ćemo da je učio i on. Njegovi današnji udžbenici u usporedbi s prijašnjima već na prvi pogled djeluju privlačnije i razigrano. Nije tome razlog samo zavidna razina likovno-grafičke opreme današnjih udžbenika nego i takva metodička oprema koja ostavlja puno više slobode i učeniku i učitelju, što se među novijim udžbenicima kojima je suautorom, kako smo prethodno istaknuli, najviše očituje u udžbeniku *Moj hrvatski 5* (Težak – Klinžić).

Djelujući kao autor udžbenika dugi niz godina, Stjepko Težak svojim nas je primjerom učio kako pristupati udžbenicima kao metodičari: i danas su nezaobilazna njegova promišljanja svrhe učenja hrvatskoga standardnoga jezika u odnosu na dob učenika i implikacije koje imaju i na nastavu hrvatskoga jezika i na izradu udžbenika; pokazao je nužnost izrade koncepcije udžbenika na jasnim teorijskim postavkama, spremnost na uključivanje suvremenih metodičkih spoznaja i u skladu s tim spremnost na osuvremenjivanje svojih udžbenika, i to s mjerom koja mu je davala čvrst oslonac zahvaljujući kojem nikada nije gubio iz vida ni hrvatski književni jezik ni učenika. Odgovarajući zahtjevima vremena i ugrađujući nove didaktičke spoznaje, udžbenici Stjepka Težaka bili su uvijek na razini suvremenih dostignuća te vrste knjiga, a neki postupci koje je primjenjivao nadahnjuju i danas. Sve nas to navodi da izustimo rečenicu: da Profesor nije sam rastao, ne bismo ni mi rasli s njim.

Zaključak

Izradom udžbenika, koje je bilo samo jedno od područja njegova djelovanja, Stjepko Težak bavio se dugi niz godina. Potvrdivši se svojim znanstvenim i praktičnim djelovanjem kao začetnik i promicatelj moderne

²⁰ Težak – Diklić: *Hrvatski jezik: jezik, izražavanje i stvaranje. Udžbenik za VI. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1993., str. 11; Težak – Diklić: *Moj hrvatski 6. Udžbenik za VI. razred osnovne škole*, Znanje, Zagreb, 1997., str. 9.

²¹ Isto, str. 11 i 9.

²² Usp. udžbenik Centner – Peko – Pintarić *Zlatni dani 3*, u kojem se za objašnjenje pojma subjekta iskorištava metafora (2005., 120-121), i udžbenik Falak – Puljak – Žderić *Učim hrvatski 3*, u kojem su personificirani subjekt i predikat (1998., 33).

nastave hrvatskoga jezika, Stjepko Težak također je dao golem doprinos teoriji i praksi izrade udžbenika.

Bio je autorom i suautorom udžbenika u širokom rasponu od trećega razreda osnovne škole do trećega razreda trogodišnjih strukovnih škola, ali se najviše i najduže bavio izradom udžbenika za više razrede osnovne škole, gotovo cijeli svoj profesionalni vijek. To je i razlogom što je ime Stjepka Težaka kao autora udžbenika s vremenom u stručnoj javnosti postalo jamstvom za pouzdane i kvalitetne udžbenike hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja na tom stupnju školovanja, a što potvrđuju i udžbenici koji su i danas u uporabi.

Prilog 1. Tablični prikaz udžbenika Stjepka Težaka. Udžbenici su poredani po stupnju školovanja (po razredima) i naslovima.²³

AUTOR/AUTORI	NASLOV	IZDAVAČ	GODINA
Težak, S.	Naš jezik: vježbenica za III. razred	Školska knjiga	1973. – 1983.
Težak, S.	Naš jezik: vježbenica za IV. razred	Školska knjiga	1959. – 1984.
Težak - Brigljević ²⁴	Naš jezik: vježbenica za V. razred	Školska knjiga	1960. – 1982.
Težak - Brigljević	Naš jezik: vježbenica za VII. razred	Školska knjiga	1960. – 1985.
Težak - Brigljević	Naš jezik: vježbenica za VIII. razred	Školska knjiga	1962. – 1986.
Težak, S.	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski ili srpski jezik u 5. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1984. – 1990.
Težak - Diklić	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski ili srpski jezik u 6. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1985. – 1990.
Težak - Brigljević	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski ili srpski jezik u 7. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1985. – 1990.
Brigljević - Težak	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski ili srpski jezik u 8. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1985. – 1990.
Težak, S.	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski jezik u V. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1991. – 1992.
Težak - Diklić	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za hrvatski jezik u VI. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1991. – 1992.
Težak - Brigljević	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik hrvatskoga jezika u VII. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1991. – 1992.

²³ Vježbenicu *Naš jezik* za šesti razred osnovne škole izradio je Ivo Brabec (prvo izdanje 1960., posljednje izdanje 1984.).

²⁴ Prva izdanja sastavio je s Brigljevićem, poslije samo Težak.

Težak - Brigljević	Jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik hrvatskoga jezika u VIII. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1991. – 1992.
Težak, S.	Hrvatski jezik: udžbenik za jezik, izražavanje i stvaranje u V. razredu osnovne škole	Školska knjiga	1993. – 1995.
Težak - Diklić	Hrvatski jezik: jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za VI. razred osnovne škole	Školska knjiga	1993. – 1996.
Težak - Brigljević	Hrvatski jezik: jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za VII. razred osnovne škole	Školska knjiga	1993. – 1997.
Težak – Brigljević	Hrvatski jezik: jezik, izražavanje i stvaranje: udžbenik za VIII. razred osnovne škole	Školska knjiga	1993. – 1998.
Težak - Kanajet	Moj hrvatski 5: udžbenik za V. razred osnovne škole	Školska knjiga	1996. – 2005.
Težak - Diklić	Moj hrvatski 6: udžbenik za VI. razred osnovne škole	Znanje	1997. –
Težak - Klinžić	Moj hrvatski 7: udžbenik za VII. razred osnovne škole	Školska knjiga	1998. – 2006.
Težak – Klinžić - Bacan	Moj hrvatski 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole	Školska knjiga	1999. –
Težak - Klinžić	Moj hrvatski 5: udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole	Školska knjiga	2006. -
Težak i sur.	Hrvatski jezik 5: udžbenik za peti razred osnovne škole	Školska knjiga	2005. -
Težak i sur.	Hrvatski jezik 6: udžbenik za šesti razred osnovne škole	Školska knjiga	2005. -
Težak i sur.	Hrvatski jezik 7: udžbenik za sedmi razred osnovne škole	Školska knjiga	2005. -
Težak i sur.	Hrvatski jezik 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole	Školska knjiga	2005. -
Težak - Diklić	Hrvatski jezik: udžbenik za I. razred trogodišnjih strukovnih škola	Znanje	1998. – 2003.
Težak - Diklić	Hrvatski jezik: udžbenik za II. razred trogodišnjih strukovnih škola	Znanje	1999. – 2003.
Diklić - Težak	Hrvatski jezik: udžbenik za III. razred trogodišnjih strukovnih škola	Znanje	2000. – 2003.

Napomene:

1. Udžbenici kod kojih je naznačena samo godina prvoga izdanja usklađeni su s novim Nastavnim planom i programom za osnovnu školu i u uporabi su ove, 2007./2008. školske godine.
2. Popis udžbenika Stjepka Težaka sastavljen je prema katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Sveučilišne knjižnice u Splitu.

Literatura

- Bendelja, N. (1975.), *Naš jezik za IV razred osnovne škole. Priručnik za nastavnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Brigljević – Diklić – Gudelj-Velaga – Subotić – Težak (1979.), *Naš jezik za VI razred osnovne škole. Priručnik za nastavnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Centner – Peko – Pintarić (2005.), *Zlatni dani. Udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb.
- Diklić, Z. (1980.), „Neka metodička objašnjenja i tumačenja programskih sadržaja umjetničkog područja“, *Suvremena metodika*, br. 4, str. 184–200.
- Diklić - Težak (1987.), *Jezik, izražavanje i stvaranje. Priručnik za nastavnika za VI. razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb.
- Falak – Puljak – Žderić (1998.), *Učim hrvatski 3. Udžbenik za treći razred osnovne škole*, Profil, Zagreb.
- *** *Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu za šk. god. 2007./2008.*, Internetske stranice Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.
- *** „Konceptcija udžbenika za jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje“ (1981.), *Suvremena metodika*, br. 1, str. 1–15.
- *** *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006.), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb.
- Nemeth-Jajić, J. (2003.), *Načelo stvaralaštva u udžbenicima hrvatskoga jezika za 3. i 4. razred osnovne škole*, Zbornik radova 3. dana osnovne škole Splitsko-dalmatinske županije *Prema kvalitetnoj školi*, HPKZ - Ogranak Split, str. 150–157.
- Nemeth-Jajić, J. (2007.), *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*, Redak, Split.
- Peruško, T. (1961.), *Materinski jezik u obaveznoj školi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Težak, S. (1974.), *Naš jezik za III razred osnovne škole. Priručnik za nastavnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak, S. (1976.), *Naš jezik za V razred osnovne škole. Priručnik za nastavnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak, S. (1980.), *Gramatika u osnovnoj školi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak, S. (1995.), *Hrvatski naš osebujni*, Školske novine, Zagreb.
- Težak, S. (1996.), *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak – Klinžić (1999.), *Moj hrvatski 7. Priručnik za učitelja*, Školska knjiga, Zagreb.
- *** Udžbenik (1978.), IX. međunarodni kolokvij Giessen / Basel / Leuven / Montecastelo / Winchester / Crikvenica, Školska knjiga, Zagreb.

SUMMARY

STJEPKO TEŽAK – AUTHOR OF PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS

Writing textbooks was only one of Stjepko Težak's activities. His Croatian textbooks were used by generations to learn standard Croatian.

Methodological underpinnings determined by a functional approach and a linguistic and communication system influenced his numerous Croatian language textbooks. This refers to the use of drawings, cartoons, figures, schemas, language games, humour, jocular poems and stories, as well as students' work. Težak also used a methodologically based, figurative and metaphorical presentation of grammar terms to make grammar more student-friendly. His latest textbooks illustrate a more relaxed and a more playful approach, trying to make them the books for students and not for teachers.

Most of his textbooks are written for the fifth to eight grade primary schools, even though he wrote a wide range of textbooks for all grades of primary and secondary school. His textbook-work, both theoretical and practical, made him one of the authorities in the theory and practice of making Croatian textbooks.

Key words: Stjepko Težak's textbooks, teaching Croatian language, functional approach, functional and communication system, methodology in textbooks, modernization of textbooks.

Primljeno: 25. rujna 2007.

ANA PINTARIĆ*

NOVELE »ZLATOOKIN OSMIJEH« STJEPKA TEŽAKA

Dr. Stjepko Težak ugledni je sveučilišni profesor, znameniti hrvatski jezikoslovac, autor gramatika, udžbenika, jezičnih savjetnika i znanstvenih knjiga. U radu se tematiziraju novele *Zlatookin osmijeh* (1996.), »da se vidi i ova vrsta moga rada«, kako je profesor napisao svojoj studentici. Rad se sastoji od tri dijela: /1/ Život i djelo(vanje) Stjepka Težaka, /2/ Zlatookin osmijeh, /3/ Jezično-stilske osobine.

Ključne riječi: Stjepko Težak, Zlatookin osmijeh, novele

1. Stjepko Težak (1926.-2006.) rođen je u Požunu kraj Ozlja. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao profesor hrvatskoga jezika radio je u osnovnim i srednjim školama (Legradu, Banjoj Luci, Kustošiji) te na Pedagoškoj akademiji i Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Obranio je doktorsku disertaciju *Ozaljski govor*, volio književnost, hrvatski jezik, jezično izražavanje i film, napisao je brojne udžbenike, knjige o jeziku i nastavi jezika, objelodanio niz stručnih i znanstvenih radova, dobitnik je nagrada »Ivan Filipović« (1970.) i »Davorin Trstenjak« (1984.), uređivao je *Modru lastu*, bio je i član-suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. O izboru svoga životnoga poziva profesor Težak je napisao: »Zavičajni govor, na kojem su svoj književni jezik temeljili Zrinski i Frankopani, a poslužio je i Jurju Križaniću kao rječnička, naglasna i gramatička podloga za njegovu utopijsku sveslavensku gramatiku, u osnovi čakavski, ali danas pokajkavljen i štokavskim nitima protkan, kriv je za moj doktorski rad *Ozaljski govor*, za moje postupno kretanje u znanstveno bavljenje dijalektologijom, poviješću jezika i suvremenim hrvatskim jezikom, kao i za današnji moj posao redovitog profesora na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.«¹

Zbirku novela *Zlatookin osmijeh* Stjepko Težak izdaje 1996. godine. Realističnim motivima djetinjstva ova je zbirka na tragu *Zlatnih danaka* (1918.) Jagode Truhelke, *Moje Zlatne doline* Zlate Kolarić-Kišur i *Vukovarskih uspomena* s. Mariangele Žigrić (1998.). U svim se djelima prepleću sretne i gorke slike. Jagoda Truhelka opisuje osječko djetinjstvo u donjogradskoj Labudovoj ulici i Tvrdi do preseljenja u Zagreb. Zlata Kolarić-Kišur iznosi najljepše slike djetinjstva u Zlatnoj dolini. S. Mariangela Žigrić opisuje sretna i teška vukovarska sjećanja do 1950-ih godina. Stjepko Težak prelazi okvire

* Prof. dr. sc. Ana Pintarić, Filozofski fakultet, Osijek

¹ Stjepko Težak: Autobiografski zapis, u: Stjepko Težak: Zlatookin osmijeh, Školska knjiga, Zagreb, 1996., 108.

djetinjstva te niže slike svoga nastavnikovanja a uključuje i motive Domovinskoga rata.

Među navedenim piscima i njihovim djelima razvidne su još neke poveznice. Svoje uspomene svi četvero ukoričuju u kasnijim godinama: Truhelka u 54-oj, Zlata Kolarić-Kišur u 78-oj, s. Mariangela u 67-oj, a Stjepko Težak u 70-oj.

Zbirka novela **Zlatookin osmijeh** (1996.) sadrži dvanaest naslova: *Skladatelj i gatalinka*, *Smrt princa Karnevala*, *Slavin akvarel*, *Pismo bez nadahnuća*, *Kraljica Ana*, *Zlatookin osmijeh Mona Lise*, *Čar Ivanjske noći*, *Dvije Dore*, *tri Josipa i ja*, *Kip domovine leta 197...*, *Suza na vlati*, *Na Kupi čun i Mjesec u rijeci*.

2. **Zlatookin osmijeh** je zbirka biografskih novela u kojima Stjepko Težak kronološki otkriva i predstavlja slike iz svoga ozaljskoga djetinjstva, preko nastavnikovanja u Kustošiji i Legradu sve do Domovinskoga rata 1990-ih godina. Težakove su novele slojevite. U prvom je planu djetinjstvo na slikovitim ozaljskim i kupskim predjelima (*Skladatelj i gatalinka*), školovanje i odrastanje uz baku (*Kip domovine leta 197...*, *Suza na vlati*), učiteljavanje u Legradu i Kustošiji (*Slavin akvarel*, *Kraljica Ana*, *Zlatookin osmijeh Mona Lise*, *Čar Ivanjske noći...*) te odvajanje od doma i Domovinski rat (*Na Kupi čun*, *Mjesec u rijeci*). Likovi su stvarni: osim pisca koji se krije iza lika dječaka Pavela i Tomice, javljaju se njegovi prijatelji Miško, Zlatko, Makso, Vlado, braća Crnčić, Igor, Ana, Biserka, Dubravka, Ivica, Ivanka, Zdenka, Zlata, Jura, autorova baka, bojnič. Pisac je uglavnom pripovjedač (*Skladatelj i gatalinka*, *Smrt princa Karnevala*, *Pismo bez nadahnuća*, *Zlatookin osmijeh Mona Lise*, *Dvije Dore*, *tri Josipa i ja*, *Kip domovine leta 197...*), a ponekad ulogu pripovjedača prepušta objektivnom (*Slavin akvarel*, *Kraljica Ana*, *Mjesec u rijeci*) i subjektivnom pripovjedaču (*Čar Ivanjske noći*, *Suza na vlati*, *Na Kupi čun*). Pripovijedanje je zanimljivo, ton je šaljiv i duhovit, razigran i ozbiljan, protkan socijalnim, tragičnim i ratnim motivima.

Novela **Skladatelj i gatalinka** opisuje najranije piščevo djetinjstvo, razigrano, raspjevano i siromašno, koje protječe u igri i kupanju u Kupi, dječjim nadmudrivanjima, ali i dubokim socijalnim osjećajima. Ton se novele mijenja od početne vedrine do isticanja socijalnih problema. Glavni lik je dječak Pavel koji s prijateljem Miškom svakodnevice napasa kravicu i uživa u slobodnom djetinjstvu u prirodi. Nemir u njihov život unese gospodin iz grada koji obeća za deset gatalinki platiti trideset dinara. Toliko dinara razigra maštu siromašnih dječaka i oni s puno nade krenu u potragu za malim zelenim žabama. Ali, iako su obišli sve vrbike, prekopali blato i gacali u vodi do koljena, gatalinkama ni traga. Čak ni Miško, mudrijaš i »velemajstor za sve one majstorije u kojima sam ja bio šeprtlja«,² nije mogao ništa učiniti. Žablji se kreket čuo na sve strane, ali to nisu bile gatalinke. Ne želeći izgubiti trideset dinara, dječaci se dogovore da će gospodinu ponuditi deset običnih žaba. Gospodin je

² Stjepko Težak: *Skladatelj i gatalinke*, isto, 9.

dobronamjerno prihvatio njihovu ponudu te ih za uloženi trud i jučerašnje pjevanje pjesmice *Žabe su na gozbi bile, regale su kvak, kvak, kvak*, nagradio deseticom. Dječjoj sreći nije bilo kraja, ali ni novim nevoljama.

Prvo je Miško ustanovio da je krava Perka progutala njegov srebrnjak. Budući da Miško nije mogao otpjeti to da je Pavelova desetica u džepu, a njegova u Perkinu želucu, predloži pravedno nadmetanje iz pračke - za Pavelovu deseticu: tko pogodi nacrtanu žabu, njegova je desetica. Iako je Pavel smatrao da to baš nije pravedno, pristao je, kao što je i inače pristajao na sve prijedloge starijega i jačega prijatelja. Miško je donio dvije nacrtane žabe i pračke, crteže postavio na ogradu i nadmetanje je počelo. Ali, umjesto razrješenja situacije, ubrzo je odjeknuo zvuk razbijena stakla na kući susjeda Blaža te su uplašeni dječaci pobjegli. Uveče je Pavel potihom ušao u kuću. Uplašio se kada je vidio da susjed Blaž razgovara s majkom. Zastao je i osluhnuo. Susjed se žalio na neimaštinu i razbijen prozor koji treba popraviti, a nema novaca ni za lijek koji je ženi neophodan. Pod tim se teškim riječima Pavel zamisli i osjeti kako ga je »ožegla desetica u džepu kao da je užarena pa kad je djed izjavio da je posljednji dinar jučer izdao za porez, izvukao sam srebrnjak iz džepa i pružio ga Blažu: »Ovo sam dobio za prodane žabe. Uzmite! Kupite lijek.«³

Pavel i Miško su prijatelji, ali Miško, dvije godine stariji i jači, preuzima ulogu vođe. Domišljat je, okretan, poduzetan i samouvjeren, često nadobudan prema Pavelu. Obično je svoju kravicu na pašu dovodio pola sata kasnije tvrdeći da je njegova krava »brža i pametnija od moje pa joj ne treba toliko vremena koliko mojoj da bi se dosita napasla.«⁴ Zatim, iako je Pavel ugovorio s gospodinom posao o gatalinkama, Miško mu nameće svoju pravednu podjelu nagrade: »Meni dvadeset, tebi trideset dinara.«⁵

Nakon razigrane i raspjevane početne scene, raspoloženje se pod utjecajem socijalnih motiva naglo mijenja. Kada Pavel čuje da bi za deset žaba mogao zaraditi trideset dinara, pomisli na djeda koji se muči negdje u američkim kamenolomima: »Trideset dinara za deset žaba! Bože, pa za trideset dinara djed se muči tri dana u kamenolomu!«

U Truhelkinim *Zlatnim dancima* ima jedna snažna scena suosjećanja s tuđom nevoljom. Kada je drvosječa Đorđo pričao o svojim životnim nevoljama i tragedijama, uboga se Kristina povukla u tamu i navukla maramu na oči da nitko ne vidi kako plače nad tuđom nevoljom. Na sličan način i Pavel doživljava susjedovu nevolju. Smatrajući se krivcem zbog razbijenoga stakla, još ga je više rastužila susjedova nevolja. Kao da je u trenu nestalo onoga razigranoga i bezbrižnoga kupskoga jarčića, Pavel je osjetio kako je susjedova nevolja veća od djedove koji radi u dalekoj Americi, ožeže ga desetica i ponudi je susjedu. Socijalni je motiv snažno izražen u još dvjema novelama: *Kipu domovine leta 197.* i *Suza na vlati*.

³ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinke, isto, 16.

⁴ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 9.

⁵ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 10.

Novela **Kip domovine leta 197...** naslovom podsjeća na *Kip domovine vu početku leta 1831*. Pavla Štoosa te na *Kip domovine leta 188** Antuna Gustava Matoša, u kojima se predočava gorko-ironično-tragična priča jednoga naroda. Brojnim se odlascima u Ameriku, Argentinu ili Njemačku obitelj svela na dvije krajnje generacije: baku i unučad.

Poput Meštrovićeve Majke koja čuva povijest Hrvata, baka »baka sjedi za prostrtim stolom...U crnini...«⁶ i čuva kućni prag. Sve je oprečno, prijetvorno, beznadno i ironično. Umjesto radosti, kao da se priprema pogrebna povorka: baka u crnini, svijeće, umjetno cvijeće, kolači, rakija... Tako već desetljećima baka priprema dom za povratnike koji generacijama rade u Americi, Argentini, Njemačkoj... Umjesto obitelji, na Badnjak se na jednom mjestu nađu božićne čestitke: jedna, koju je djed 1914. poslao iz »Merike«,⁷ druga, koju je 1939. poslao muž iz Amerike, treća, koju je poslije rata iz Njemačke poslao sin.

Djed je iz Argentine pisao: »Sretan Božić i Novo leto 1914. želi ti, draga Barice, tvoj Ivan. Poljubi Maricu. Je li kej narasla? Računam da bi na jesen došal doma. Nikej sam priskrbil, mislim da bu dost za novu hižu i malo zemlje. Sve najbolje i svim našim, tecu Marku i njegovim, kumu Jandriću i kumi Cili, stricu i strini, njegovemu štefiću (kak mu ide f školi?), vujni Ljubi i mali Slavici. F pismu ti šaljem pet dolari, tak da ti se najde za saku silu...«⁸ Umjesto djeda, došao je rat..

Iz Argentine je 1939. godine pisao Toma: »Draga žena i dica, pri nas je Novo leto zbilja pravo leto, a ne zima, i ni tak lipo kak vu naši brigi. Sama ravnica i sama kukuruza. Ja se nadam da bum ovo leto zadnji put argentinsku kukuruzu bral i da bum najkasnije o Petrovi doma. Sazidali bumo štalu, dopeljali elektriku, kupili još koji komadićak zemlje. Nemoj Ljubicu udati ove zime da joj i ja pir prispijem. Sretnu Novu godinu 1939. želi vam vaš tata Toma.«⁹ Umjesto Tome, došao je novi rat.

Treću je čestitku poslala unuka Zlata iz Njemačke: »Sretna ti Nova godina, bako! Ja, na žalost, moram biti ovdje da ovoj dječici napravim novogodišnje veselje. A i daleko je, pa se ne isplati trošiti za tko kratko vrijeme.«¹⁰

Stigla je i posljednja čestitka, mamina i tatina: »Draga mama, oprosti, ali nikak nismu mogli dojt za Novo leto. Gospa Hilda nas je klela i preklinjala da je ne ostavljamu v najveći harametnjavi. Ovdi je jako snig i čuda je skijašev. Da imam deset ruk, posla ne bi na vrime obavili. Tak nas ove zime opće ne bu domov. Sad je glavna sezona, a unda još dojde i fašnik, kad je isto tak gostov. Došli bumu na proliće za sigurno. Unda ti bumu najpotribniji. Triba bu

⁶ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 78.

⁷ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 80.

⁸ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 80.

⁹ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 81.

¹⁰ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 81.

tršće obrizati i okopati i se druge težačke posle obaviti. Sretnu Novu godinu...«¹¹

Previše iznevjerenih nada za jedan život. Kada je sve čestitke stavila pod jelu i poredala jednu pokraj druge, »baka je posrnula prema stolcu, ukočeno se zagledala u šarenu čestitku sa srnama na zaleđenom potoku i časkom tako ostala ukipljena sa suzama sleđenim u očima i na licu.«¹² A kada je u unukovim očima razabrala želju za odlaskom u Njemačku, uspravila se i s praga svečano i odlučno rekla: »... V Njemačku ne buš išal!¹³... Ne buš nikam išal!«¹⁴ Ironično na kraju odzvanjaju zvuci s gramofonske ploče: Sinje more svijetu reci/da svoj narod Hrvat ljubi!

Taj se teški splet radosti i tuge, raspjevanosti i tragičnosti nastavlja i u noveli **Suza na vlati**. Dok su nekada djedovi i očevi odlazili trbuhom za kruhom, a žene s djecom ostajale uz ognjište, danas s muževima odlaze i žene a na ognjištu ostaju bake i unučad. Težak je i tvrd razgovor između svekrve i snahe: »Ja ne ću kak vi dvadeset i pet let biti prez muža, sama, s dvoje dice oko vrata! – Ali zato imaš hižu, imaš štalu, imaš blago, imaš zemlju! Kuliko ji je takvi? Da ni moj Martin prošal u Ameriku, bili bismo najgora sirotinja, tuđe sluge. Sad smo ipak svoji gospodari. – Da, gospodari ste meni i moji dicit, a svomu sinu niste. Da jeste, ne bi išal u Njemačku. Muž vam se vrnil iz Merike da bi ga pokopali u domaći ilovači, a sin vam već biži u Njemačku. I opet bute sami! Ja ne ću tak, ne ću, ne ću, ne ću i stoput ne ću. Žena mora biti s mužem. Ako un ide na Misec, idem i ja s njim. – Jadna baka! Suđeno joj da bude sama. Kuću kućila, zemlju obrađivala, blago timarila, djecu podizala sama, sama, i sad kad bi trebalo da malo odahne – opet ostaje sama.«¹⁵

Treća tematska cjelina, školske zgrade i nastavnikovanje, okupila je najveći broj novela: *Smrt princa Karnevala*, *Slavin akvarel*, *Pismo bez nadahnuća*, *Kraljica Ana*, *Zatookin osmijeh Mona Lise*, *Čar Ivanjske noć* i *Dvije Dore*, *tri Josipa i ja*.

Smrt princa Karnevala je duhovita priča o školskim nevoljama i pokladnom običaju spaljivanja princa Karnevala. Budući da se pred mlađim školarcima potukao, dječak (pisac) je za kaznu morao napisati sastavak na temu *Stariji moraju biti uzor mlađima*. Bila je to tema bez nadahnuća pa je naš junak bezuspješno sjedio uz prazan list u bilježnici. Kako su bili fašnički dani, s ulice je dopirala buka i glazba te dječaku nikako da »zasvijetli žaruljica i privuče prvu spasonosnu rečenicu.«¹⁶ Još kada ga je fašnička pogrebna povorka pozvala da svira bugariju, malo se dvoumio, ali je uzeo glazbalo i krenuo. Opet se uveče sjetio zadaće, ali bilo je kasno. Ipak je nešto napisao:

¹¹ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹² Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹³ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹⁴ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 82.

¹⁵ Stjepko Težak, *Suza na vlati*, isto, 86.

¹⁶ Stjepko Težak: *Skladatelj i gatalinke*, isto, 20.

»Utorak. Upravo sam sjeo da napišem zadaću, kadli banuše maškare. Pozovu me da im se pridružim. Što sam mogao?! Slijedio sam primjer starijih.

Srijeda. Sprovod princa Karnevala. Nemaju svirača za bugariju. Pozovu mene. Poslušao sam starije od sebe. I poslovice kaže: Kud stariji okom, dobro dijete skokom!«

Zadaća je napisana, ali razrednica nije bila zadovoljna. Smatrala je da je trebalo pisati o roditeljima kao uzorima. Kraj priče ostao je otvoren. Učenik ne zna na čemu je pa se pita: »Jesam li danu riječ iskupio ili nisam?«¹⁷

Slavin akvarel na šaljiv način pripovijeda o izletu literaraca, likovnjaka, prirodnjaka, povjesničara i arheologa u potrazi za nadahnućima ili otkrićima.

Glavni lik je nadobudni Igor koji je smislio *genijalan* plan. Dok će ostali istraživati starine i tražiti nadahnuće za literarne uratke na čarobnim kupskim predjelima i ostacima nekadašnje utvrde, on će s Anom potražiti neotkrivene slike Slave Raškaj. »Čitao je on Peićevu knjigu o njoj. Sudeći po onom što Peić piše, ovdje još mora biti ljudi koji se nesretne slikarice sjećaju. Mogla bi se gdje na tavanu naći i koja njezina nepoznata slika.«¹⁸ Rečeno-učinjeno. Pokuca na vrata stare drvene kuće, ali se nitko ne odazove. Polako uđe, no nigdje nikoga. Igor pogledom obuhvati unutrašnjost kuće. Izazvan ljestvama prislonjenim o zid pod tavanskim poklopnim vratima, pomisli da je to put do neotkrivenih akvarela i poput lopova popne se na tavan. Ondje pravo neistraženo blago: sanduk do sanduka, a u sanducima svega i svačega: kukuruz, pšenica, ječam, raž, stare novine i knjige, a na dnu jednoga sanduka svežanj pejzažnih crteža s potpisom S. R. Igor se uznemiri i, misleći da su to akvareli Slave Raškaj, napusti kuću.

Diveći se svom uspjehu, lebdeći između sna i jave, najednom pod lipom ugleda priviđenje. »I gle! Pod lipom Slava. Lijepa, smeđokosa, začuđenih očiju, visoka čela – baš kao na autoportretu – s crtaćim priborom u krilu, a ruka s kistom zastala na pol puta pa boja kaplje u travu.«¹⁹ Posramljeni Igor sazna da su akvareli, koje je ukrao, njezini. Slova S. R. znače – Slava Ribarić.

Igor se pred djevojkom osjećao poput lopova. Provalio je u njezinu kuću, ukrao akvarele, a sada je ona zarobila njegovo srce. Ali, tko se nije svaki školski odmor zaljubljuvao u petnaestim godinama? »Smrtno ranjeni, umirali smo od ljubavi dok nas od mrtvih nije digla nova zvijezda«²⁰ i odsjaj sunčane zrake koji zlatom natoči njene oči. Hoće li to uspjeti modrolastašu i kraljici Ani?

Najkraća novela jest **Pismo bez nadahnuća** u kojoj dječak, poput romantičnog beznadnog zaljubljenika, uzaludno pokušava sročiti ljubavno pismo. Iako je junak napisao već nekoliko pjesmica, ljubavne mu riječi baš ne idu. Sve mu je bez veze. Odluči se snaći. Kao stari modrolastaš posegne za pjesmicama nepoznatih autora te se još obrati oblacima koji su, zna pouzdano, pomogli Puškinu, Ljermontovu, Nazoru, Cesariću i kome sve ne, ali

¹⁷ Stjepko Težak: Smrt princa Karnevala, isto, 23.

¹⁸ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 25.

¹⁹ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 28.

²⁰ Stjepko Težak: Kraljica Ana, isto, 38.

pomoći i nadahnuća niotkuda. Kako će ljubav znati da je ljubljena, ako joj se ne kaže? U istim su se jadima našli mnogi mladi pjesnici. Primjerice, Krilićev junak u priči *Ona +ja*, »sve je pokušao, ali ona ne primjećuje moju zaljubljenost, i to već tjednima.«²¹ Nakon mnogih pokušaja, junak (Krilić) odlučio se za sažeto pismo: »Ti mi se sviđaš! Zlatko.«²² Pismo je putovalo mnogim smiješnim putevima, ali nije stiglo do adresata. Je li Težakov patnik uspio poslati svoje pismo, ne zna se. Zna se samo da je u dubokoj boli »bez nade i nadahnuća.«²³ Dok su dječaci nespretno izražavali svoje ljubavne osjećaje, kraljica Ana imala je druge probleme.

U noveli **Kraljica Ana**, koju možemo nazvati novelom zabune, učenica Ana osjeti simpatije prema razredniku. Sanjarska Ana već zna kako će izgledati njihov prvi sastanak. Dok se pod zlatnim suncem budu sljubljuvale bijela boja broda i galeba s plavom bojom mora i neba i plavom bojom njezinih očiju, ona će ga čekati na palubi. Jer, sunce je samo za njih dvoje »od zlatnih ljusaka sagradilo most preko mora. Do neba. Titraju ljuške, treperi zlato prosuto po sunčevoj stazi od broda do nebosklona. Dršće modrina mora, sve nas čeka, sve nas hoće. Pođimo, kraljice moja!«²⁴ Ubrzo je razredniku stiglo pismo: »Razredniče, nađite priliku da se u Dubrovniku bar na pola sata nađemo nasamo. Vaša Ana.«²⁵ Razrednik se iznenadio kada je shvatio što se zbiva. Dok je Ana u njegovoj otvorenosti prema učenicima, pjesmi, razgovoru i šalama, prepoznala sunčani most »koji se ono od svojih odsjaja u moru satkalo za nas«,²⁶ iznenađeni se razrednik retorično upita: »O, zašto više niste djeca? Poput staraca u sve sumnjate. Ta ja nisam ništa tajio, ništa skrivao. Htio sam samo pokazati kako se organizira ekskurzija koja nije ni danguba ni muka.«²⁷

Novela **Zlatooki osmijeh Mona Lise** nastavlja priču o prvoj simpatiji. Kada se ona prvi put pojavila na razrednom pragu, zasjala je sunčana zraka i otkrila njezine zlatne oči. Otada, kad god im se pogledi sretnu, oči joj se zlate, »smeđa se boja pretače u boju staroga zlata, prelijeva se u moje oči, razlije mi se cijelim tijelom, uvire u svaku žilicu, nosi neku dotad neslućenu i neoćućenu ugodu i toplinu«,²⁸ sve do danas. Nevolja je jer su se svi dječaci zaljubili u razrednu Mona Lisu. Misleći kako Zlatooka gleda samo momke poput Hrvoja, našem je junaku preostalo da svoje ljubavne jade slaže u stihove. I ne sluteći, nadobudni je Hrvoje pomogao da se Zlatooka opredijeli. Eno, našega *zaljubljenoga bumbara* na Jarunu, čeka svoju ljubav. Ona malo kasni, što je i običaj, ali će doći. Već se u daljini nazire djevojka na biciklu. Sigurno je ona.

²¹ Zlatko Krilić: *Ona+ja*, u: Šaljive priče i priče bez šale, ABC naklada, Zagreb, 2002., 36.

²² Zlatko Krilić: *Ona+ja*, isto, 40.

²³ Stjepko Težak, *Pismo bez nadahnuća*, isto, 31.

²⁴ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 32.

²⁵ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 38.

²⁶ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 37.

²⁷ Stjepko Težak: *Kraljica Ana*, isto, 38.

²⁸ Stjepko Težak: *Zlatooki osmijeh Mona Lise*, isto, 40.

Još jedna-dvije simpatije i oproštaj s djetinjstvom, tema je novele **Čar Ivanjske noći**. Literarno je sijelo toga ljeta održano na mjestu gdje se Jadransko more grli s hrvatskom zemljom. Više od stvaranja pjesmica literarci su se nadali Biserkinjoj ljubavi, no ona je svoju pozornost usmjeravala »danas k meni, sutra k tebi, prekosutra k njemu, i to ne uvijek istim redom.«²⁹ Zato su dječaci odlučili baciti novčić i pismom-glavom uvesti red tko će joj se i kada udvarati. Ali, Biserka je iznenada nestala. I, nikom ništa. Biserku je zamijenila Ivanka. Poput pravoga nesretnoga trubadura Tomica (pisac) je osjetio kako mu je »Ivanka uronila duboko u mozak, u svaku žilicu i živac, ni časa nisam mogao bez nje. Javljala mi se u sanjama, sanjao sam je na javi. Sve moje intelektualne i imaginacijske sile odano su stupile njoj u službu.«³⁰ I tako sve dok se »pronađeni dragulj ne pokaže krivotvorenim. Ili umjetnim koraljem bez mirisa mora. Staklena imitacija bisera.«³¹

Iza ljetovanja ostala je prisega da će se prijateljstvo nastaviti do groba. To je ujedno i piščev oproštaj od djetinjstva. Još se trebalo oprostiti s Kupom. »U pogodnom času iskrao sam se iz kuće i spustio na Kupu. Čamcem sam uronio u noć na rijeci, a sluhom i duhom u koncert zrikavaca. Imao sam dojam da su nebo i zemlja prožeti tužnim zrikanjem.«³² Jesu li to plakali zrikavci ili pisac za svojim djetinjstvom?

3. Četiri su se rijeke razlile dolinama zlatnih djetinjstava: Drava Truhelkinim, Orlava djetinjstvom Zlate Kolarić-Kišur, Dunav djetinjstvom s. Mariangele i Kupa Težakovim djetinjstvom.

U dane Truhelkina djetinjstva (druga polovina 19. st.) Dravom su plovili mnogi brodovi, odzvanjale su brodske sirene, kloparale vodenice, odjekivali dječji glasovi i smijeh.

Zlata Kolarić-Kišur piše: »Za kupanja na Orljavi praćakali smo se zajedno s patkama, ili smo se natjeravali po vrbiku.«³³

S. Mariangela Žigrić piše kako je Dunav »za Žigriće bio netko živ. Gotovo osoba. Kad bismo se vraćali s puta, najprije bismo pošli u vrt pozdraviti Dunav. Tek onda bismo ušli u kuću pozdraviti ukućane.«³⁴

Kupa je početni i završni motiv Težakove zbirke. Radnja počinje na njenim obalama (*Skladatelj i gatalinka*) i završava (*Mjesec u rijeci*) u jednoj od najčarobnijih noći. Ljepotu Kupe još više ističe »zlatna bogata, zreložita njiva, ugrijani zrak nad pšeničnim zlatom, bijele ovčice koje putuju preko Dobre niz Kupu, Mrežnicu i Koranu preko Plitvica i Velebita na Jadran, na more...«³⁵ Danju se na obližnjim pašnjacima napasa stoka, dok djeca plivaju i izvode vodene vragolije. Uveče i u noći Kupa postaje čarobnom ljepoticom. Tada se u

²⁹ Stjepko Težak: Medulinski cvrčak, isto, 50.

³⁰ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 58.

³¹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, 63.

³² Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 64.

³³ Zlata Kolarić-Kišur: Moja Zlatna dolina, isto, 87.

³⁴ S. Mariangela Žigrić: Dunav, isto, 15.

³⁵ Stjepko Težak: Suza na vlati, isto, 85.

njenim vodama »odslikava zvjezdano nebo u crnilu noći. Klanjaju joj se vrbe ogrnute neprozirnim velom tame koja se naglo prikrada iz šume.«³⁶ Samo sretni namjernici postaju svjedocima čudesne igre mjeseca i vode. Na isti način, kako su Drava i Dunav sastavni dio osječke i vukovarske povijesti, tako je i Kupa dio ozaljske povijesti. Divnu Kupu, *zeleni smaragd* gledao je junački branitelj Sigeta Nikola grof Zrinski 1556., i Petar Zrinski, Katarina Zrinska, Jelena Zrinska i Fran Krsto Frankopan.

U *Zlatookinu osmijehu* prevladava pripovijedanje prepleteno opisom, dijalogom i monologom. Posebice će čitateljima ostati u sjećanju neke scene i opisi:

- *opis seljačke kuće*: U opisu kuće prvo se iznosi vanjski a onda unutrašnji opis zagorske kuće koji odaje tradiciju, jednostavnost, siromaštvo, red i čistoću. »Kuća, stara, drvena, posivjelim crijepom pokrivena.«³⁷ Ušavši u kuću, pripovjedač otkriva jednu po jednu pojedinost. »Stol, stolci i dva kreveta. Na zidovima slike, Srce Marijino i Isusovo, fotografije starih seljaka.«³⁸ Sličan je opis i brezničke kuće. »Kuća u stilu ni plemićka kurija ni seljačka brvnara, gospodarske zgrade samozatajno utopljene u pitomi krajolik s povrtnjakom, cvjetnjakom i voćnjakom koji je neopazice prelazio u šumu prepunu sutonjih sjena.«³⁹

- *opis spaljivanja princa Karnevala*: Običaj spaljivanja princa Karnevala preuzet je iz poganskih vremena kada je trebalo pronaći i osuditi krivca za sve nevolje. Opis je živopisan i slikovit, protkan dijalogom i šarenilom boja. »Na čelu pogrebne povorke poskakuje Miško vijučić zastavom od šarenih papirnih vrpca. Za njim lijeno nabadaju Markovi volovi, a Marko pored njih svečano puceće na saonama, blijed kao pravi pokojnik, u crnu šeširu, bijeloj košulji i crvenim hlačama. Papirnata odjeća tu i tamo se raspala pa mu proviruju slamnati laktovi i koljena. Za saonama dostojanstveno korača biskup s ministrantima pa uciviljena udovica i rasplakana dječica, potom tamburaši, rodbina i ostali namjernici.(...) – Joj si ga tebi, princ Karneval, Boga si klel ki te je dal, vrag te je zel, ti potepuh i sih bedakov general – pijano se, mimo svih obrednih pravila, uplitao u pogrebnu ceremoniju stric Milić, posrćući za biskupom, noseći u ruci zemljani vrč požunac s vinom i škropeći sad mrtvaca, sad biskupa, sad radoznalce koji su se kesili kraj puta, ali je najčešće zalijevalo svoje promuklo grlo.«⁴⁰

- *opis Ivanjske noći*: »Njegov smo imendan proslavili uvečer uoči Ivanjdana plešući i pjevajući s krijesnicama, to jest u bijelo obučenim djevojčicama, u cvjetnom ivanjskom kolu: - Dobar večer gospodar, gospodinji i družini.«⁴¹

³⁶ Stjepko Težak: Na Kupi čun, isto, 89.

³⁷ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 27.

³⁸ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 27.

³⁹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 53.

⁴⁰ Stjepko Težak: Spaljivanje princa Karnevala, isto, 21.

⁴¹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto, 52.

- *idilična slika seoskoga života*: »Gotovo mladenački baka skida košaru s glave, prostire stolnjak po travi, vadi lonce, zdjele, tanjure, kruh, raspoređuje žlice, nože i vilice.«⁴²

- *oproštaj s djetinjstvom, idilična igra dječaka i mjeseca u vodi*: Bježeći od surove ratne stvarnosti, Mijo je uveče promatrao mjesec nad rijekom i njegova dvojnika u rijeci koji ga izazove na igru. Mijina igra s mjesecom nalikuje baletnoj igri. »...I opet ustukne Mijo i opet se poigra s mjesecom u rijeci, trčeći po obali, skrivajući se za grmlje. A onda mu padne na pamet nova igra. Dohvati stvrđnutu grudnu zemlju i tresne je svom suigraču u lice. Lice se razlije u kolobar svijetlećih iskrica, kolobar se podvostruči, potrostruči, razlije po valićima i napokon izduži u svijetli trak, zlatni most koji propinjući se žuri k dječakovoj obali. Dječak ustukne, povuče se natraške dublje na proplanak, a zlatni most pruži se za njim i otkinuvši se od suprotne obale ostane prekinut na polovici rijeke dotičući tamne travke na Mijinoj obali. Mijo priđe bliže, pruži ruku da ga podigne iz vode i zagri, ali on se odmakne i poput zlatnoga kobasičastog balona počne se naglo splašjavati. Pretvori se u duguljasti plameni jezik čiji se čas vrh, čas korijen odljepljivao od svoga sjajnoga stabla. Preko izdužene zlatne tikve mjesec u vodi vrati se u svoje prvotno, isprva malo titravo, a potom mirno okruglo obličje. I onda nastave već poznatu igru. Mijo zastane nasred proplanka, mjesec se nasadi nasred rijeke i pažljivo čeka sljedeći Mijin pokret. A onaj gore, zapravo njegov otac, uzvio nos i fućka mu se za sina u rijeci, za Miju na proplanku i zvijezdu izgublenu u svemiru. Razigrani dječak poleti na obalu, uzdignutih ruku poskoči prema mjesecu na nebu i vikne: - Mjeseče, reci je li ovo u rijeci tvoj dvojnik, sin ili brat! I kako ću iz ove igre u rat?«⁴³ (*Mjesec u rijeci*)

Stjepko Težak nije iznosio fizički izgled svojih junaka, nego je to prepuštao čitateljevoj mašti. Više je pozornosti posvetio psihološkom liku i to sljedećim osobinama:

- *radosti zbog osjećaja simpatije*: »Uto je zazvonio Sveti Marko, pridružila mu se sva zagrebačka zvona, ili je to zvonilo samo u mojoj duši, i ta unutarnja zvona prelila se u moj glas koji je zvonio Opatičkom ulicom pretačući se u priču iznenađenog, presretnog dječaka...«⁴⁴

- *zbunjenosti pred djevojčicom*: »Ja sam Igor... - smrsi u sramu, zbunjen i poražen, a prezime Tot mu je krkljalo negdje u grlu i prelijevalo se u Igor Tat. Igor Gori, Igor Najgori, Igor Mrtvac...«⁴⁵

- *sreći i razigranosti*: »Presretni, preradosni, trčeći i skačući po obali utihnule Kupe, tog predvečerja postadosmo pravi jarčići. Prekobacujući se, hrvajući se, nadvikujući se zaboravimo svoj svakodnevni posao, krave na paši i pogibelj koja na njih vreba iz obližnjeg djetelišta.«⁴⁶

⁴² Stjepko Težak: Suza na vlati, isto, 86.

⁴³ Stjepko Težak: Mjesec u rijeci, isto, 105.

⁴⁴ Stjepko Težak: Dvije Dore, tri Josipa i ja, isto, 76.

⁴⁵ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 29.

⁴⁶ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 12.

- *boli zbog rastanka s bakom*: »Kako je lijep zreli pšenični klas! Pšenica nema dugih osina kao ječam. Odakle sad ova kapljica rose? Rosa u podne! Skliže se sa zrna na zrno, niz vlat, na moj dlan i točno na bijeli mjehurić žulja, pa žulja i žeže kao žeravica. Zar je to moja suza? Što će reći strina, kuma, susjeda? O, bako, da znaš...«⁴⁷

Likovi su u *Zlatookinu osmijehu* identificirani govorno. Pisac, koji je i pripovjedač, govori književnim jezikom, dok su ostali likovi prepoznatljivi prema kajkavskom narječju ili žargonskom govoru. Primjerice, kajkavskim narječjem govori baka iz novele *Slavin akvarel* i baka iz novele *Kip domovine leta 197...* Evo primjera.

U susretu Igora, koji traži akvarele Slave Raškaj, i bake izmjenjuju se književni jezik i pučki kajkavski govor.

- Dobar dan, kuma! Jeste li vi poznavali Slavu Raškaj?
- Ku Slavu?
- Slikaricu Slavu Raškaj. Tu se rodila.
- Nikad čula za nju. Pri nas takvega prezimena nima.
- Kako nema. I škola vam se tako zove.
- Kad sam ja išla v školu, ni se tak zvala. Sad me druge brige taru.
- I baš nikad niste čuli za Slavu Raškaj, slikaricu, gluhonijemu bilježnikovu kćer. Umrkla je 1906. u Stenjevcu,
- Joj, pak ja se nis ni rodila tada. Ak je bila bilježnikova ći, unda pojte tam do stare poštarice, una bu vam se povidala.«⁴⁸ (*Slavin akvarel*)

U dijalogu između unuka i bake u noveli *Kip domovine leta 197...* baka govori kajkavskim narječjem, a unuk u štokavsko narječje unosi kajkavske riječi.

- Ali ja ću ići. Čim školu završim. U troje ćemo brže kuću dovršiti.
- Nikam ne pojedeš. Školali te bumu.
- Školali me bute? Pak bum kak Mirjana dva leta čekal posal! Ako ga uopće i dobijem.
- Ne buš nikam išal! Da li to vlak fućka?
- Da. Idem pred njih?
- poj, sinko.⁴⁹ (*Kip domovine leta 197...*)

Također se pisac često igra riječima. Npr., stvaranjem porodica riječi:
 »Žabe, žabe, žabice, žablje žabetine iz žive žabokrečine, dosta mi je vašega žabokreka, žabokrika, žaboslova kao i moga jalovoga žabolova!«⁵⁰
 »Biserko, biseru jadranskih biser-dubina! Uzbiseri se i razbiseri biser moga biser-srca, probiseri meni, biserčiću zabiserenom u biser biserastiji od

⁴⁷ Stjepko Težak: Suza na vlati, isto, 87.

⁴⁸ Stjepko Težak: Slavin akvarel, isto, 27.

⁴⁹ Stjepko Težak: Kip domovine leta 197..., isto, 79.

⁵⁰ Stjepko Težak: Skladatelj i gatalinka, isto, 7.

svemirskih biserčina nad biserčicama, koje ni noktu bisernom, ni zubićima bisernima, vi vlasi bisernoj doresle nisu. Biseru nad biserima, probiseri mi: Biseriš li me? Kako da ti biserim da bi se i Ti zabiserila u mene? Tvoj na smrt zabisereni Biserinko.«⁵¹

LITERATURA

- Kolarić-Kišur, Zlata: Moja Zlatna dolina, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
Hranjec, Stjepan: Pregled hrvatske dječje književnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
Krilić, Zlatko: Šaljive priče i priče bez šale, ABC Zagreb, 2001.
Težak, Stjepko: Zlatookin osmijeh, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
Žigrić, s. Mariangela: Vukovarske uspomene, Đakovo, 1998.

SUMMARY

SHORT STORIES *ZLATOOKIN OSMIJEH* BY STJEPKO TEŽAK

Dr. Stjepko Težak is a distinguished university professor, Croatian linguist, author of many grammar books, hand books, and research books. The paper focuses on the collection of short stories *Zlatookin osmijeh* (1996), 'to see this type of my work' as the professor himself wrote to a student of his. The paper consists of two parts: /1/ Life and work(ing) of Stjepko Težak, /2/ *Zlatookin osmijeh*, /3/ features of language and style.

Key words: Stjepko Težak, *Zlatookin osmijeh*, short stories

Primljeno: 1. listopada 2007.

⁵¹ Stjepko Težak: Čar Ivanjske noći, isto 49.

VESNA BJEDOV*

PRINOS STJEPKA TEŽAKA METODICI HRVATSKOGA JEZIKA¹

Prinos je metodici hrvatskoga jezika prof. Težak dao u svim predmetnim područjima. Na općeobrazovnoj razini odredio je bit i svrhu učenja hrvatskoga jezika, utemeljio didaktičko nazivlje i uspostavio odnos između planiranja i programiranja nastave. U području književnosti bavio se interpretacijom lirske pjesme i bajke u osnovnoj školi. U nastavi jezičnoga izražavanja posebno je isticao kulturu govora i osposobljavanje učenika za govornu komunikaciju. Također je postavio temelje nastavi filma ukazujući na važnost filmskoga odgoja i obrazovanja u oblikovanju mladoga čovjeka. U nastavi je jezika dao mnogobrojne didaktičke naputke temeljeći ih na metodičkim načelima, sustavima, pristupima. Važnim je čimbenicima ostvarivanje nastave hrvatskoga jezika držao učitelja, učenika i nastavne okolnosti. Posebice je isticao ljubav i brigu za hrvatski jezik, jezikoslovnu baštinu te važnost djelovanja u promicanju jezične kulture i pismenosti.

Ključne riječi: prinos metodici hrvatskoga jezika, tematsko planiranje.

U odgojno-obrazovnome svijetu ime je prof. Stjepka Težaka prisutno na svim razinama i u svim područjima nastavnoga predmeta hrvatski jezik. Prof. je Težak utemeljio nastavu hrvatskoga jezika, što znači da je svojim dugogodišnjim praktičnim i teorijskim djelovanjem vrlo jasno oblikovao didaktičko nazivlje, zatim proces ostvarivanja nastave hrvatskoga jezika te ulogu svih nastavnih čimbenika. Na temeljima njegovih postignuća počiva i današnja nastava hrvatskoga jezika, što govori u prilog činjenici da još uvijek nitko nije nadmašio prinos prof. Težaka metodici hrvatskoga jezika.

U svom teorijskom djelovanju na općeobrazovnoj razini, govoreći o nazivoslovnim odnosima, prof. je Težak vrlo precizno odredio značenje didaktičkih pojmova i razlike među njima. Primjerice, opisao je razliku između *obrazovanja*, *izobrazbe* i *naobrazbe* oslanjajući se na njihovu uporabu u djelima hrvatskih književnika Augusta Šenoa, Vjenceslava Novaka i dr.

U određivanju biti samoga predmeta, ukazao je na značenjsku slojevitost odredbene sintagme hrvatski jezik i objasnio ju posežući u njegove lingvističke i povijesne prilike. Njegova je zasluga i u utvrđivanju jezičnih obilježja i značenja pojmova *svrha*, *cilj*, *zadaca*, *zadatak* čime je odredio njihovu različitu uporabu u određenoj didaktičkoj situaciji. Također je uspostavio odnos između planiranja i programiranja nastave povezujući ih u jedan pojam – *projektiranje*, objašnjavajući da „Nastavni planovi i programi

* Mr. sc. Vesna Bjedov, Agencija za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek

¹ U naslovu se naziv *hrvatski jezik* odnosi na nastavni predmet.

hrvatskoga jezika samo su konkretni projekti za pojedine odsječke općega osnovnoškolskoga ili srednjoškolskoga kurikula, u kojem hrvatski jezik nije samo predmet poučavanja nego i jezik kojim se poučava.“ (Težak, 1996.: 194.)

Iako se pojam *tematskoga planiranja* drži dijelom novijih odgojno-obrazovnih postignuća, prof. je Težak davno ukazao na potrebu takvoga načina planiranja utvrđujući mjerila općeobrazovnosti osnovnoškolske nastave i znanstvenih disciplina u srednjoj školi te načela aktualizacije, zavičajnosti, odgojnosti i povezivanja nastavnih područja, odnosno predmeta prema kojima treba provesti tematizaciju.

U opisivanju je didaktičkoga nazivlja prof. Težak posvetio pozornost klasifikacijskome sustavu *nastavnih metoda*, *njezinih vrsta*, *podvrsta* te *metodičkome postupku* i jasno istaknuo da se njihovo razvrstavanje temelji na zajedništvu učenika i učitelja, pri čemu je zorno utvrdio posebno učenikove, posebno učiteljeve aktivnosti tijekom primjene određene nastavne metode.

U sklopu nastavnih sustava i pristupa u nastavi hrvatskoga jezika, prof. je Težak ustanovio *lingvističko-komunikacijski nastavni sustav*, a u sklopu problemsko-stvaralačkoga sustava razvrstao je najčešće oblike gramatičke problemske nastave u *promatranje gramatičkih činjenica*, *rješavanje gramatičkih zadaća*, *ispravljanje jezičnih pogrešaka*, *školski jezični pokus* (i sve njegove podvrste) te *stvaranje tekstovne jedinice*. Tim je nazivima oblikovao različite samostalne učeničke istraživačke jezične djelatnosti.

U procesu ostvarivanja nastave hrvatskoga jezika prof. je Težak dao mnogobrojne prikaze nastavnih jedinica svih predmetnih područja. U književnome su području prinosi prof. Težaka najviše u interpretaciji lirske pjesme i bajke u osnovnoj školi.

Govoreći o interpretaciji lirske pjesme, osobitu je pozornost posvetio učenikovoju ulozi u svijetu poezije polazeći od njegova prihvaćanja lirske pjesme. U tom je smislu isticao učenikov doživljaj i razumijevanje lirske pjesme dovodeći ih u vezu s razvijanjem i poticanjem ljubavi prema lirske stvaralaštvu. Vrlo je jasno obrazložio zašto je neutemeljeno razmišljanje da je interpretacija lirske pjesme promašaj, temeljeći svoja motrišta na tome da cilj školske interpretacije književnoga teksta ima pedagoške temelje, što znači da je njezin smisao odgajanje učenika za književnu umjetnost, tj. oblikovanje književnoga ukusa. U tom je smislu školska interpretacija književnoga teksta ograničena učenikovim uzrastom, emocionalnim i spoznajnim mogućnostima, ali istodobno otvorena prema širim spoznajama umjetničkoga djela. Za uspostavljanje odnosa između lirske pjesme i učenika, prof. Težak ističe važnost učitelja te njegovo poznavanje psiholoških, pedagoških, metodičkih, književnih i lingvističkih znanosti. U svojim razmišljanjima o ustroju nastavnoga sata interpretacije lirske pjesme, prof. Težak uvažava postojanje određenih sastavnica koje određuju tijek nastavnoga sata, ali još više uvažava čimbenike (narav pjesme, dob i sastav učenika, nastavne zadaće) prema kojima će se organizirati interpretacija. Iako interpretacija lirske pjesme razumijeva

zajedničko djelovanje učenika i učitelja, veliku pozornost prof. Težak posvećuje učenikovom jezičnom stvaralaštvu koje može nastati u bilo kojem trenutku interpretacije.

Prof. se Težak zalagao za *višestruku interpretaciju iste lirske pjesme*, a njezino značenje za učenike objašnjava riječima: „Ako mu u trokratnom susretu (prvi put, recimo, negdje između sedme i desete godine, drugi put negdje između dvanaeste i petnaeste i treći put napokon između šesnaeste i osamnaeste) svaki put otkrijemo neke nove vrijednosti, učenik će spoznati da s njegovim rastom sazrijeva i njegova sposobnost sve dubljeg poniranja u tkivo lirske umjetnine i da su susreti s poznatim pjesmama potrebni baš kao i susreti s dragim poznanicima i prijateljima.“ (Težak, 1977.:57.)

Prof. je Težak zaslužan i za uvođenje pojma *panoramski sat lirike* kojemu pripisuje višestruke prednosti, posebice naglašujući unutarpredmetno povezivanje takvoga sata s lektirnim sadržajima, odnosno jezičnim izražavanjem. Svojim stavom da se u lirskoj pjesmi može istraživati i gramatička razina u određenim situacijama, prof. je Težak oslobodio učitelje ograničenja prema kojima se gotovo redovito izbjegavala takva raščlamba.

U području književnosti prof. je Težak veliku pozornost posvetio bajci, njezinoj zastupljenosti u svim razredima osnovne škole te različitim mogućnostima interpretacije.

U nastavi je jezičnoga izražavanja prof. Težak posebnu pozornost posvetio kulturi govora ukazujući na povezanost govornih sposobnosti i razvoja učenikova mišljenja. Njihova se stvaralačka uzajamnost može ostvariti govornim vježbama koje počinju slušanjem, nastavljaju čitanjem – *glasnim, doživljajnim, usmjerenim čitanjem u sebi, čitanjem po ulogama ili recitiranjem*. Iako se kultiviranje učenikova govora odvija tijekom cjelokupne nastave bilo kojega predmeta, prof. je Težak isticao da su neophodni posebni sati govornih vježba u sklopu nastave hrvatskoga jezika. Upravo je zbog toga dao osnovnu tipologiju govornih vježba u kojima je obuhvatio pravogovor, gramatiku, stil, kompoziciju. U oblikovanju i opimjerivanju govornih vježba, prof. Težak ukazuje na potrebu osposobljavanja učenika za govornu komunikaciju u svakodnevnome životu, ali i u sasvim određenim situacijama, primjerice, u vođenju poslovnoga razgovora, intervjuu, usmene dramatizacije i sl. Važnim dijelom nastave jezičnoga izražavanja prof. Težak drži i opisivanje koje razvrstava prema različitim mjerilima dajući vrlo razgranatu podjelu upravo zbog različitih nastavnih ciljeva koji se žele postići.

U sklopu je medijske kulture prof. Težak svoje djelovanje usmjerio prema nastavi filma oblikujući metodičke temelje. Polazeći od teorijskih ishodišta, metodiku je nastave filma ustrojio u četirima sastavnicama – *bit i svrha, načini ostvarivanja, nastavna praksa te provjera prakse i teorije*. Opisao je nastavu filma određujući joj načela, sustave, polazišta i pristupe opimjerujući ih u svim nastavnim metodama i oblicima. Razumijevajući važnost filmskoga odgoja i obrazovanja u oblikovanju mladoga čovjeka, prof. je Težak veliku pozornost posvetio upravo međusobnom djelovanju učenika,

filma, učitelja i nastavnih okolnosti posebno ih ugrađujući u mnogobrojne primjere metodičkoga oblikovanja i ostvarivanja nastave filma. Imajući na umu da je film dio predmetnoga područja medijska kultura, a ona nastavnoga predmeta hrvatski jezik, promatrao je odnos filma i književnosti, jezika, jezičnoga izražavanja, zatim filma i kazališta, stripa, radija, televizije, videa te društva u cjelini.

Prof. je Težak veliku pozornost posvetio pripremanju i ostvarivanju nastave hrvatskoga jezika.²

Polazeći od određivanja načela nastave jezika kao „...orijentira koji nastavnika usmjeruje u izboru nastavnih sustava, pristupa, oblika, izvora, metoda i metodičkih postupaka.“ (Težak, 1996.:96.), sustavno je i detaljno obuhvatio mnogobrojne jezične razine i utemeljio nastavu koja promiče razvoj jezičnih kompetencija. Nastavu je hrvatskoga jezika opisao u različitim programskim vrstama, a za ustroj nastavne jedinice predložio je temeljne sastavnice i njihove stupnjeve ostavljajući dovoljno prostora učiteljevoj kreativnosti. Govoreći o *pisanoj pripravi, nacrtu nastavne jedinice, odnosno scenariju nastavnoga sata*, ističe njezinu obveznost, ali i različitost u opsegu s obzirom na to je li namijenjena početnicima ili iskusnijim učiteljima, svakodnevnome ili uzornome predavanju. Također je shematski prikazao tijek nastavnoga sata koji se i danas primjenjuje u svekolikoj nastavnoj praksi. Prof. je Težak dao široku lepezu didaktičkih naputaka za ostvarivanje jezične nastave i time pridonio učiteljevom lakšem snalaženju u metodičkome oblikovanju nastave. Posebice je nastojao jezične sadržaje povezivati s ostalim predmetnim područjima, ali i s drugim predmetima, poglavito srodnim. Integraciju/sjedinjavanje, korelaciju/povezivanje i koordinaciju/usklađivanje držao je neophodnima u planiranju i ostvarivanju nastave hrvatskoga jezika. U tom je smislu isticao široke mogućnosti i važnost uporabe nastavnih izvora, sredstava i pomagala jer njihova svrhovita uporaba i te kako može utjecati na bolju nastavnu učinkovitost. Vrlo je jasno ukazao na potrebu korištenja udžbeničke literature na satu, ali i mogućnost uporabe ostalih lingvodidaktičkih predložaka.

Nezaobilazan je prinos prof. Težaka u određivanju uloge nastavnih čimbenika – učenika i učitelja. "Učenik je os oko koje se vrti svaka nastava pa i nastava hrvatskoga jezika. Zbog učenika je škola, zbog učenika se određuju predmeti, zbog učenika se u hrvatski jezik uvrštavaju određeni sadržaji. Zato i nastava mora biti po mjeri učenika." (Težak, 1996.:33.) Vrlo je zorno prof. Težak odredio ulogu učenika u nastavi, ali i u cjelokupnome školstvu. Osobito je znakovita posljednja rečenica navoda jer je to misao na kojoj počiva promjena u osnovnome školstvu zadnjih godina. Razmišljajući o učeniku kao dijelu temelja nastave hrvatskoga jezika, prof. se Težak poziva na biološka, psihofizička i odgojna načela koja oblikuju mladoga čovjeka. Imajući to u vidu, neprestano je isticao ljubav kao činjenicu kojoj treba težiti i u učenju

² Sintagma se *hrvatski jezik* odnosi na predmetno područje.

hrvatskoga jezika i u oblikovanju učenikovih osobina, razmišljanja, ciljeva. Isticao je radost u doživljaju jezika i bogaćenju učenikova rječnika.

Služeći se gramatičkim nazivljem, pedagozi su uobličili krilaticu *učenik-subjekt*, ali ju prof. Težak dopunjuje atributom *aktivan*, što znači učenik koji pita, raspravlja, istražuje, problematizira, surađuje s učiteljem i drugim učenicima. Teško je razdvojiti učenika od učitelja u nastavi jer je njihova povezanost jača i čvršća od učenja i poučavanja.

Prof. Težak učitelja doživljava kao čovjeka snažne osobnosti koji njeguje vlastitu govornu kulturu, prati postignuća unutar svoje struke, ali i šire, koji uči i odgaja vlastitom učenosti i odgojem. "Učitelj mora voljeti učenika.", poznata je rečenica prof. Težaka. Da bi pobudio kod učenika zanimanje i ljubav za hrvatski jezik, učenik mora učeniku biti prijateljem kojega krasi povjerenje i iskrenost. Svojim stručnim kompetencijama, kako teorijskim, tako i praktičnim, omogućiti učenicima ne samo jezični razvoj, nego i uopće razvoj hrvatskoga bića. U tom su smislu učiteljevo stvaralaštvo i kreativnost osobito važni jer spretnost, odmjerenost, nadahnuće, djelotvornost u didaktičkome oblikovanju pridonose raznovrsnijem i zanimljivijem ostvarivanju nastave, koja samim tim donosi i bolja postignuća.

Utemeljujući nastavu hrvatskoga jezika, prof. Težak ukazuje na *okolnosti* koje drži važnim čimbenikom određivanja uvjeta u kojima se ostvaruje nastava. Okolnosti su uzajamno povezane i s učenikom i s učiteljem pa na taj način bitno utječu na učinkovitost same nastave. Osobito važnim okolnostima nastave hrvatskoga jezika prof. Težak drži *jezične, kulturološke, zemljopisne, povijesne i gospodarske okolnosti*.

Polustoljetnim bavljenjem teorijskom i praktičnom nastavom hrvatskoga jezika, prof. je Težak utemeljio mjerila oblikovanja i ostvarivanja nastave hrvatskoga jezika. Njegovi su naponi bili usmjereni usavršavanju nastave hrvatskoga jezika, poglavito nastavnojezične i govorne prakse. Sve su njegove spoznaje bogato oprimjerene i vrsno obrazložene, ali ostavljaju dovoljno prostora novim idejama i znanstvenim istraživanjima. Na svim je razinama bavljenja nastavom hrvatskoga jezika prof. Težak uvijek isticao ljubav i brigu za hrvatski jezik i jezikoslovnu baštinu, njegovanje jezične kulture i pravilne uporabe hrvatskoga književnoga jezika. Dijelom svrhe nastave hrvatskoga jezika držao je i "...naučiti učenike hrvatski osjećati, hrvatski misliti, hrvatski govoriti, hrvatski pisati i hrvatski djelovati." (Težak, 1996.:31.) razumijevajući nacionalnu osviještenost u plemenitim, kršćanskim i ljudskim protegama. Tim spoznajama nastavljamo djelovati na svim putovima istraživanja i unapređivanja nastave hrvatskoga jezika.

LITERATURA:

- Skupina autora, 1977., Opisivanje u nastavi usmenog, pismenog izražavanja, Sarajevo
 TEŽAK, Stjepko, 1969., Interpretacija bajke u osnovnoj školi, PKZ, Zagreb
 TEŽAK; Stjepko, 1974., Govorne vježbe, V. izdanje, PKZ, Zagreb

TEŽAK, Stjepko, 1977., Prilozi interpretaciji lirске pjesme, PKZ, Zagreb

TEŽAK, Stjepko, 1990., Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini, Školska knjiga, Zagreb

TEŽAK, Stjepko, 1996., Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1, Školska knjiga, Zagreb

TEŽAK, Stjepko, 2000., Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 2, Školska knjiga, Zagreb

SUMMARY

STJEPKO TEŽAK'S CONTRIBUTION TO THE CROATIAN TEACHING METHODOLOGY³

Professor Težak contributed to the Croatian teaching methodology in all its aspects. Generally, he determined the essence and purpose of learning Croatian, established the didactic terminology, created links between programmes and syllabi. As for the teaching of literature, he focused on the interpretation of poems and fairy tales in primary school. He stressed the culture of speech and education for oral communication. Težak also set the groundwork for the teaching of film by underlining the importance of this type of education in shaping a young individual. He gave many didactic instructions based on methodological principles, systems and approaches. According to Težak, the important factors in the teaching of Croatian are the teacher, pupil and teaching environment. He especially pointed out the love and care for the Croatian language, language heritage, and the importance of promoting language culture and literacy.

Key words: contribution to Croatian teaching methodology, theme planning.

Primljeno: 2. listopada 2007.

³ The term *Croatian* in the title refers to Croatian as a subject in the curriculum..

DRAGICA DRAGUN***HRVATSKI NAŠ... STJEPKA TEŽAKA**

Jezično savjetodavno djelovanje Stjepka Težaka okupljeno je i ukoričeno u jezičnim priručnicima (savjetnicima) *Hrvatski naš svagda(š)nji*, *Hrvatski naš osebujni*, *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*, *Hrvatski naš (ne)podobni*. Rad promatra tekstove ukoričene u knjigama čiji naslovi otkrivaju kako je riječ o autoru koji i poetski *misli* jezik, a njihovo čitanje otkriva iznimnog poznavatelja kako povijesti razvoja hrvatskoga jezika, tako i suvremenoga, hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: Stjepko Težak, jezik hrvatskoga naroda, ravnopravna dvojnost jezika, jezična sloboda, samosvojnost hrvatskoga jezika, inojezični nasrtaji, opstojnost jezika

Uvod

Stjepko Težak, doktor filologije, jezikoslovac i sveučilišni profesor, ponajprije je bio usmjeren na jezikoslovna područja koja pokrivaju dijalektologiju, suvremeni hrvatski jezik, lingvostilistiku i normativistiku. „Prepoznatljivim znanstvenoistraživačkim pristupom uspješno se bavio metodikom nastave hrvatskoga jezika i filma, suvremenim hrvatskim jezikom, ali i poviješću hrvatskoga jezika. Proučavao je hrvatski književni jezik, ali i hrvatska narječja. Podjednako ga je zanimala lingvodidaktika i lingvostilistika, standardologija i dijalektologija, jezikoslovna teorija i komunikacijska praksa, povijest i sadašnjost materinskoga nam jezika...” (Pavličević-Franić 2006: 123). Napisao je niz djela koje se bave hrvatskim jezikom, pokrivajući područja od udžbenika i metodičkih priručnika do suautorstva na jednoj od najviše upotrebljivanih hrvatskih gramatika (Težak - Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, 1966.), kao i do rada na izradi nacрта za veliku hrvatsku gramatiku (*Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga jezika*, 1991.).¹ Autorom je i niza članaka posvećenih hrvatskoj jezičnoj kulturi i njezinom očuvanju. Tijekom dvadeset godina objavljivao ih je u Školskim novinama u stalnoj rubrici *Riječ*. Također, više od deset godina davao je jezične savjete u emisiji *Hrvatski naš svagdašnji* na Radiju Sljeme. Njegovo savjetodavno djelovanje okupljeno je i ukoričeno u jezičnim priručnicima (savjetnicima), a objavio ih je četiri: *Hrvatski naš svagda(š)nji* (1990.), *Hrvatski naš osebujni* (1995.), *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni* (1999.), *Hrvatski naš (ne)podobni* (2004.).

* Mr. sc. Dragica Dragun, asistentica, Filozofski fakultet, Osijek

¹ Odabrana bibliografija Stjepka Težaka nalazi se u: Pavličević-Franić, Dunja (2006). U spomen, Stjepko Težak. *Jezik* 53.4: 126-128.

Njegov Hrvatski naš...

U svom savjetodavnom radu Stjepko Težak bio je ponajprije branitelj opstojnosti hrvatskoga jezika. Ali nikada nije problemima koje je obrađivao pristupao neobjektivno ili neznanstveno. Njegov pristup nikada nije bio isključiv i jednostran. U predgovoru posljednje svoje knjige jezičnih savjeta *Hrvatski naš (ne)podobni* izrijekom to i navodi: „Ne mora se u jeziku sve i uvijek određivati po načelu ili - ili. Katkad se mora dopustiti i načelo i - i, dakle manje-više ravnopravna dvojnost pa čak i višestrukost (...) svoje jezične savjete i preporuke ne svodim na kategorični sud: pravilno – nepravilno, nego podsjećam na uporabne mogućnosti na različitim razinama standardnog jezika (...), a gdje treba i na razinama dijalektalnoga, žargonskoga, regionalnoga, mjesnog priopćavanja.“ (Težak 2004: 5). Ali, to ne znači da je Težak bio popustljiv prema svim onim natruhama koje su stoljećima, a i u današnje dane, zatrovali hrvatski jezik, često želeći mu negirati samosvojnost. Upravo to iznimno veliko poznavanje povijesti razvoja hrvatskoga jezika, kao i suvremenoga hrvatskoga jezika, omogućilo mu je da znanstveno objektivno i utemeljeno donosi sudove o korisnom i štetnom za hrvatski jezik, a njegov izraz omogućio mu je da se savjetima približi i širem krugu pučanstva. Naime, u pisanju savjeta, iako je često posezao i „za etimološkim podacima, povijesnojezičnim primjerima i obavijestima o stilističkim vrijednostima pojedinog jezičnog znaka“ (Težak 2004:5), Težak nikada nije „težak“, nerazumljiv, zamoran i suhoparan. Stilom se uspio približiti širem krugu zainteresiranih znajući da hrvatski jezik nije samo za one koji se njime bave, već je i jezik urbanih mladih ljudi, kao i *kumica na placu*. Upravo i na taj način daje svoje savjete, upozoravajući na različite razine i funkcionalne stilove koje mora svojom polivalentnošću zadovoljiti standardni jezik. Zbog toga se i pri čitanju njegovih savjeta osjeća da su to upravo savjeti, a ne prinude i obveze. Takav popularnoznanstveni pristup prisutan je od prve njegove knjige savjeta - *Hrvatski naš svagda(š)nji* (1990.)

U toj knjizi, nastaloj u turbulentnim razdobljima kada se Hrvatska napokon uspijeva osamostaliti (kako politički i gospodarski, tako i jezično), Težak u predgovoru *O riječi našoj današnjoj i svagdašnjoj* upozorava na kontinuitet razvoja hrvatske riječi sve od Bašćanske ploče do današnjih dana. „Razmišljajući o svojim prijedlozima, preporukama i savjetima imao sam u vidu tu razvojnu crtu hrvatskog književnog jezika na cjelokupnoj povijesnoj okomici. A uzimao sam u obzir i činjenicu da jezik naš današnji nije ni jučerašnji ni sutrašnji, ali mora biti i jučerašnji i sutrašnji.“ (Težak 1990: 6). U ovom prividnom protuslovlju, kako kaže Težak, očituje se polazište svih njegovih jezičnih promišljanja. Riječi su, i jezik u cjelokupnosti, stalno pod pritiskom dviju suprotnih težnji – ostati isti i mijenjati se. Upravo zato uvijek i nastaju nesporazumi oko riječi, a jedini način kako bi se izbjegla jezična anarhija kojom bi se izgubila sposobnost komunikacije kako na prostornoj vodoravnoj osi, tako i na okomitoj povijesnoj osi, prije svega dobro je poznavanje jezika – kako njegove povijesti, tako i sadašnjosti, u svim složenim odnosima njihovih sastavnica. Svoja polazišta Težak ne nameće

čitatelju kao činjenicu koja je svima sama po sebi poznata, već ga u početnom dijelu knjige upoznaje sa značenjima pojmova kao što su: kultura riječi, jezična tolerancija, jezična norma, dijalekt i književni jezik, žargon, vulgarizmi... Tek nakon što je uspostavio osnovne teorijske odnose, upušta se u rješavanje jezičnih dvojbi, zavrzlama i nedosljednosti, ali i u čišćenje naplavina koje su pod utjecajem susjednih jezika djelovale na razvojni tijek osobnosti hrvatskoga jezika.

U poglavlju se *Jezična tolerancija* također očituje Težakov odnos prema riječima: „A da bi se odabrala prava, najizračajnija i najriječitija riječ, treba riječ poznavati. Neprijatelji su jezične tolerancije neznanje, mržnja i pretjerana ljubav. (...) Jezična se tolerancija ne ostvaruje progonom riječi. Ne zabranjujemo riječ, nego njezinu nakaradnu upotrebu. Nema opasnosti od riječi, ma koja i kakva ona bila, nego od njezine sprege s drugima i naboja koji joj daje pisac ili govornik uključujući je u rečenicu mržnje, nasilja, podlosti, licemjerja, egoizma, šovinizma, netolerancije i drugih zala. Samo naoštrena namjerom, riječ posiječe gore od mača.“ (Težak 1990: 12-13). Razvidno je kako Težak odbacuje pristup jeziku obojen emocijama i ponajprije se zalaže za znanstvenoistraživački pristup, kako odbacuje svako politiziranje, a zalaže se za činjenicu. A činjenica je ono što je sadržano u višestoljetnoj razvojnoj niti hrvatskoga jezika koju ustvrđuje na prvim stranicama knjige. Uz uvodna teorijska, u knjizi nalazimo poglavlja posvećena pravopisnim nedoumicama, dvojnim gramatičkim oblicima, tvorbi riječi, semantičkim nijansama, sintaktičkim i leksičkim problemima.² Zanimljivo je primijetiti kako se neki problemi o kojima je Težak pisao prije skoro dva desetljeća još i danas često pojavljuju kao jezikoslovna pitanja (npr. poglavlja *Glasovati ili glasati*, *Uskršnji ili uskršnji*).

U knjizi *Hrvatski naš osebujni* (1995.), koja je „po načinu pisanja, po tematici, po svrsi i poruci“ (Težak 1995: 5) svojevrsan nastavak prethodne knjige, Težak još više ističe važnost samosvojnosti hrvatskoga jezika, posebice u odnosu na srpski jezik. U *Prislovnom pripomenku* (uvodno poglavlje) objašnjava razloge zašto je naslovio knjigu ovakvim naslovom, i što u njemu znači pridjev osebujan: „Hrvatski je osebujan – po tom što je jedno od bitnih obilježja hrvatskog naroda; – po tome što se razlikuje od srpskog s kojim su ga htjeli stopiti; – po tom što su mu, niječući mu osebujnost, nadijevali različita imena; – po svojim izvorištima; – po načinu standardizacije; – po osobinama koje mu kao standardnom jeziku dotječu iz triju osnovnih narječja; – po problemima koje kao standardni jezik postavlja pred svoje govornike, pisce i jezikoslovce.“ (Težak, 1995: 5). Tim riječima Težak je ukratko sažeo svu tematiku svoje knjige. U početnom poglavlju³ govori o snazi i ljepoti hrvatske riječi, da bi u sljedećim poglavljima ukratko upozorio

² Poglavlja u knjizi *Hrvatski naš svagda(š)nji*: Jezik naš današnji, Jezične mijene i zamjene, Književni jezik i njegovi pratioci, Jezik u medijima i umjetnostima, Pravopisne nedoumice, Dvojni oblici, Plodnost rječotvorja, Značenjske tančine, Riječ u rečenici, Presađenice i posuđenice iz tuđih vrtova

³ Poglavlja u knjizi *Hrvatski naš osebujni*: Proslovni pripomenak, Moć i ljepota riječi, Osebujnosti jezika hrvatskoga, Jezični savjetodavci, Jezični uljezi, „Nova“ hrvatska riječ, Jezične nedoumice

na čimbenike koji utječu i koji oblikuju osebnost hrvatskoga jezika, posebice naglašavajući tronarječno izvorište na kojemu se napaja (npr. *Sjaj i bijeda imenovanja i svrstavanja jezika hrvatskog, Svi hrvatski jezici, Ozaljski jezično-književni krug, Suvremeni hrvatski hibridni književnojezični tip...*). Također, čitatelja je upoznao s djelovanjem jezičnih savjetodavaca (o djelotvornosti jezičnog savjetništva govori na primjerima Tome Maretića, Vatroslava Rožića i Nikole Andrića), ali i s hrvatskim rječnicima, gramatikama i pravopisima nastalim tijekom višestoljetnog razvojnog kontinuiteta jezika koji se tijekom povijesti svakako nazivao, ali je oduvijek bio hrvatski, jezik hrvatskoga naroda. „Što se svijesti hrvatskog naroda tiče, prateći je zabilježenu od *Bašćanske ploče*, koja - doduše - hrvatskim naziva samo kralja, a ne i jezik, do najnovijih zapisanih ili izgovorenih izjava u svim slojevima hrvatskog naroda, ustanovljujemo neprekinuti naraštajni niz onih što svoj jezik zovu hrvatskim.“ (Težak 1995: 18). Sljedeća poglavlja, koja čine veći dio knjige, donose odgovore na neka problematična jezična pitanja (najviše na području leksikologije i tvorbe).

Osnovni je cilj i motiv ove knjige, uz naravno davanje jezikoslovnih savjeta i blagotvornog utjecanja na izgradnju jezične kulture hrvatskih govornika, prije svega i izgradnja svijesti o osebnosti jezika kojim govorimo – na svim onim razinama spomenutim u uvodnom poglavlju. „Isticanje osebnosti hrvatskog jezika može se pričiniti suvišnim jer već atribut hrvatski oglašuje taj jezik posebnim, osebnim, različitim od svih drugih jezika. Ali baš su nam taj atribut doveli u pitanje, a s njime i osebnost jezika kojim govorimo.“ (Težak 1995: 5). Knjiga *Hrvatski naš osebnost* Težakov je svesrdan doprinos izgradnji samosvojnosti hrvatskog bića koje „riječju jezik ne obuhvaća samo tjelesni organ i govorni komunikacijski sustav nego i sebe sama, tj. pojam – *narod*“ (Težak 1995: 18).

Osnovno polazište u ispisivanju knjige *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni* (1999.) Stjepko Težak pronalazi u sukobu različitih shvaćanja razvoja hrvatskoga jezika u vremenu kada je jenjalo političko potiskivanje njegova imena. Novostečena jezična sloboda opterećena je „težnjom za neograničenom slobodom jezične komunikacije ili zahtjevom za strogim jezičnim normiranjem i državnim sankcioniranjem.“ (Težak 1999: 5). Hrvatski govornik našao se u situaciji da ne zna kako treba govoriti – s jedne strane je negodovanje zbog „novog“ hrvatskog jezika ili zbog pretjerane arhaizacije, s druge strane je prosvjedovanje zbog nastavljenog posrbljivanja, a negoduje se i zbog jezične nesigurnosti i anarhije. Želeći čitatelju pomoći da se osjeća sigurnim u svojoj jezičnoj kompetenciji, Težak dajući svoje savjete i u toj knjizi polazi „sa stajališta da je hrvatski jezik i u vremenu nasilnog rashrvaćivanja sačuvao bitna obilježja svoje samosvojnosti te da mu nisu nužne revolucionarne promjene“ (Težak 1999: 5). Odgovore na jezična pitanja Težak i ovdje objašnjava trojako – na razini podrijetla, na razini norme suvremenog hrvatskog jezika i na razini suvremene hrvatske jezične prakse. U slučajevima kada se te tri razine ne poklapaju, poseže i za potanjim odrednicama koje također ne moraju voditi jedinstvenom zaključku, ali

svakako pomažu u donošenju sigurnijeg i boljeg izbora. Dodatne odrednice koje mu pomažu u donošenju sudova temeljito je raščlanio i opisao u *Riječi uvodnoj*, a one su – samosvojnost hrvatskoga jezika (prednost daje jezičnom znaku po kojem se hrvatski razlikuje od drugih jezika), sustavnost (prednost daje jezičnom znaku koji je dio hrvatskoga sustava), priopćajna svrhovitost (prednost ima jezični znak kojim se omogućuje brzo i jasno sporazumijevanje i koji ima stilsku funkcionalnost), opća prihvatljivost (u prednosti je jezični znak koji je prihvatljiv hrvatskom govorniku neovisno o njegovim zavičajnim govornim navikama), proizvodna plodnost (prednost ima jezični znak pogodan za bogatiju jezičnu proizvodnju) i standardnost (prednost ima jezični znak već usvojen u hrvatskom standardnom jeziku). Ta su načela prisutna u cjelokupnom Težakovom savjetodavnom radu. Bitno je primijetiti i njegov odnos prema povijesti riječi, odnosno razlog zbog kojeg u jezičnim savjetima objašnjava i etimologiju. „Iskoraci u povijest hrvatske riječi ovdje nisu radi oživljavanja zastarjelica, nego radi pokazivanja koliko nas i kako neke riječi povezuju s predcima i omogućuju lakše sporazumijevanje Hrvata na vremenskoj okomici.“ (Težak 1999: 7). „Vjerujem da misaono aktivan čovjek ne će odbiti zaboravljenu hrvatsku riječ samo zato što ga njezino uključivanje u jezičnu uporabu sili na određeni napor i lišava stanovite duhovne udobnosti.“ (Težak, 1999: 10) Upravo tim zaboravljenim riječima Težak posvećuje prvo poglavlje knjige, a savjete daje ne na način da propisuje upotrebu neke zastarjele riječi u suvremenoj jezičnoj uporabi, već preporučuje, upozorava i naglašava vrijednost tih riječi – kako na stilskoj, tako i na obavijesnoj razini. U sljedećim poglavljima⁴ Težak se nastavlja baviti većinom leksikološkom problematikom – kroatizmima, tuđicama, posuđenicama, srbizmima, slavenizmima i bliskoznačnicama. Važno je primijetiti kako u *Riječi uvodnoj* Težak najavljuje još jedan veliki problem koji će pogoditi hrvatski jezik. „A ugroza ne struji samo sa srpske strane. Možda mnogo više s anglofonske (...) U našem mentalnom sklopu mnogo toga pogoduje engleskoj riječi kojom se u zakutak i zaborav potiskuje hrvatska riječ.“ (Težak 1999: 7)

Slične riječi nalazimo u uvodnim napomenama naslovljenima *Uz četvrtu iz niza* u posljednjoj Težakovoj knjizi savjeta *Hrvatski naš (ne)podobni* (2004.). „Čini se da nam je u ovom času ipak ozbiljnijom prijetnjom anglikacija hrvatskoga jezika. (...) Zbilja je teško shvatiti da nam naš novinar izraz *korak po korak* u zagradama mora prevesti na engleski: *step by step*, a još je teže pomiriti se s izjavom učenika Hrvata da mi je engleski jezik ljepši od hrvatskog...“ (Težak 2004: 6) Težak ističe da se odlučno suprotstavlja inojezičnim nasrtajima ne zbog ksenofobičnih osjećaja već radi zaštite i spašavanja hrvatske riječi kojoj prijete zaborav i zabran. Govoreći o anglizmima Težak nije zadržao purist. „Razumije se, anglizme ne ćemo goniti ako su već općeprihvaćeni u kojem uskom, obično vrlo stručnom i teško

⁴ Poglavlja u knjizi *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni: Riječi zaboravljene, Riječi hrvatske, Riječi tuđe i posuđene, Riječi srpske i slavenske, Riječi bliskoznačne, Riječ pjesnička*

prevodljivom značenju ili ako su stilski obilježene riječi u tekstovima gdje je takva uporaba primjerena sadržaju, prostoru i vremenu.“ (Težak 2004: 9). Problemu engleskog jezičnog utjecaja posvetio je odlomak nazvan *Hrvatski naš hrengleski*. Inače, za ovu je knjigu karakteristično da su gotovo svi odlomci u prvom poglavlju *Hrvatski na povijesnoj vjetrometini*, a koji govore o povijesnim nazivima hrvatskog jezika, nazvani tako da u sebi sadrže zamjenicu naš⁵ (*Hrvatski naš (ne)podobni, Hrvatski naš slovinski, slovenski, slavonski i slavenski, Hrvatski naš ilirski, Hrvatski naš hrvatski, Hrvatski naš na ilirsko-hrvatskosrpskoj prekretnici, Hrvatski naš hrvatskosrpski, Hrvatski naš hrengleski, Hrvatski naš globalni, internacionalni, kozmopolitski*). U tim je odlomcima Težak još jedanput prikazao kontinuiranu razvojnu liniju hrvatskoga jezika, koji je tijekom povijesti bio na vjetrometini i mnogi su mu htjeli zametnuti ime i samosvojnost, ali je on uvijek bio, i bit će, naš jezik, dakle jezik hrvatskoga naroda. Nadalje, Težak se pita zbog čega nas napadaju i optužuju za jezični nacionalizam kada branimo svoj jezik, a to isto rade i Francuzi, Nijemci, Mađari, Irci, Slovaci i brojni drugi narodi. Pita se kako to da nam govore da je „obrana nacionalnog jezika jezični šovinizam“ (Težak 2004: 6). Nakon, mogli bismo reći karakterističnog, uvodnog dijela knjige u kojemu se ustvrdila i potvrdila kontinuirana samosvojnost i odnos hrvatskoga jezika prema srpskom i ostalim jezicima (u ovoj knjizi naglasak je na utjecaju engleskog) slijede poglavlja⁶ u kojima se rješavaju jezični problemi koji se odnose „pretežno na pojedine leksičke segmente (skupine riječi) hrvatskoga jezika“ (Pranjković 2004). Tako na skupini pridjeva, imenica i glagola Težak nastoji „u bliskoznačnicama objasniti sitne značenjske razlike“ (Težak 2004: 5) zaključujući da „do jezične vrsnoće ne dolazi se rođenjem nego učenjem“ (Težak 2004: 5). A složiti ćemo se s Ivom Pranjkovićem i potvrditi kako je riječ o knjizi koju čine tri raznolike sastavnice – jezičnosavjetnička, „ladanovska“ i kulturnopovijesna.⁷

Zaključak

Jezični savjetodavni rad, ukoričen u ove četiri knjige, predstavlja nam Stjepka Težaka kao vrsnog jezikoslovca koji gradi koju obrađuje pristupa

⁵ Naslovima Težak ističe činjenicu kako napokon uz zamjenicu naš može stajati pridjev hrvatski, a što je tijekom minulih stoljeća bilo potirano

⁶ Poglavlja u knjizi *Hrvatski naš (ne)podobni*: Hrvatski na povijesnoj vjetrometini, Ne/podobne, ne/počudne, nepogodne, ne/prikladne i druge riječi ovima nalik, Sudar naravi, prirode, čudi i značaja, Blagoglagoljivi glagoli

⁷ Govoreći o knjizi *Hrvatski naš (ne)podobni* Ivo Pranjković zaključuje: „Sve u svemu, ovu pomalo neobičnu knjigu profesora Stjepka Težaka čine tri raznolike sastavnice. Jedna je jezičnosavjetnička, i inače tipična za Težakovo popularno pisanje o jeziku, druga je pomalo „ladanovska“ (propituje korjenoslovni i značenjski identitet pojedinih riječi i pojedinih skupina riječi), a treća je kulturnopovijesna (vezana uglavnom za nazive hrvatskoga jezika, tj. za prvu tematsku cjelinu u knjizi). Mislim da je svaka od tih sastavnica na svoj način i zanimljiva i respektabilna i privlačna i strukturirana tako da bude dostupna širem čitateljstvu, pa Hrvatski naš (ne)podobni profesora Stjepka Težaka svesrdno preporučujem svima onima koje zanima hrvatski standardni jezik i njegova kultura.“ (Pranjković 2004)

znanstveno, a savjete daje prije svega argumentirano i lingvistički stručno. No njegovi savjeti, kao što je već naglašeno, nisu suhoparni stručni tekstovi, već tekstovi koji su pisani jasno i razgovijetno, a mogli bismo reći gotovo i poetski nadahnuto (posebice se to nadahnuće očituje u naslovima poglavlja i odlomaka). Svoja jezična promišljanja ponudio je „svim intelektualnim radoznalcima, ljubiteljima i stvaraocima jezika, napose učiteljima, odgojiteljima, profesorima, novinarima i publicistima – bez mjere da ikomu išta namećem, ali sa željom, da promislivši dobro o mojim tumačenjima, razlozima i dokazima, u svojoj jezičnoj praksi ostvaruju ono o čemu su se, čitajući ovu knjigu, i sami osvjedočili.“ (Težak 1999: 10). Svojim radom Stjepko Težak trudio se probuditi pomalo zaspalu ljubav prema izvornoj hrvatskoj riječi, ali isto tako i očuvati, obraniti i osvijestiti znak jednakosti koji stoji između pojma Hrvat i hrvatski jezik. Uspostavljanjem i naglašavanjem povijesnog kontinuiteta te jednakosti Težak rasplamsava osjećaje ljubavi i ponosa koje svaki govornik hrvatskoga jezika nosi u sebi, ali ih dugi niz godina nije iskazivao. Njegovim je djelovanjem „jezična građa postajala primjerena i razumljiva ne samo jezičnim znalcima nego svima koji se zanimaju za „hrvatski naš svagda(š)nji“, kojima je važno znati „hrvatski naš podobni ili nepodobni“, koji ne žele zaboravu prepustiti „hrvatski naš osebujni““ (Pavličević-Franić 2006: 124).

Literatura:

- Pavličević-Franić, Dunja (2006). U spomen, Stjepko Težak. *Jezik* 53.4: 121-128.
 Pranjković, Ivo (2004). Jezičnosavjetničke asocijacije. *Vijenac*. 01.04.2004.
 Težak, Stjepko (1990). *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine
 Težak, Stjepko (1995). *Hrvatski naš osebujni*. Zagreb: Školske novine
 Težak, Stjepko (1999). *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*. Zagreb: Tipex
 Težak, Stjepko (2004). *Hrvatski naš (ne)podobni*. Zagreb: Školske novine

SUMMARY

OUR ... CROATIAN LANGUAGE BY STJEPKO TEŽAK

Advisory linguistic activity of Stjepko Težak has been collected and bound in the linguistic manuals (handbooks of advice) *Our Everyday Croatian Language*, *Our Distinctive Croatian Language*, *Our (Un)forgotten Croatian Language*, *Our (Un)suitable Croatian Language*. This paper considers the texts bound into the books whose titles reveal that the author *reflects* on the language in a poetic manner as well; by reading those texts one will discover an extraordinary expert on both the historic development of the Croatian language and the contemporary Croatian language.

Key words: Stjepko Težak, language of the Croatian people, equal language duality, linguistic freedom, autonomy of the Croatian language, assaults from other languages, language viability

Primljeno: 1. listopada 2007.

RIJEČI – ZRCALO JEZIKA

S. Težak, Z. Klinžić, M. Bacan, *Moj hrvatski 8*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., prikaz

Udžbenik *Moj hrvatski 8* autora S. Težaka, Z. Klinžić, M. Bacana u izdanju Školske knjige, oblikovan prema zahtjevima Hnosa u okviru Nastavnoga plana i programa vraća priču o poučavanju hrvatskoga jezika njezinim početcima, njezinom iskonu – RIJEČI.

Sam naziv udžbenika eksplicitno asocira kako je hrvatski jezik sastavni dio učeničke osobnosti i unatoč jezičnoj egzaktnosti i hermetičnosti, učenik ga postupno usvaja kroz povijest hrvatskoga književnoga jezika, suvremenu jezičnu normu i suvremena jezična kretanja. Pri oblikovanju udžbenika, osim sadržaja propisanoga nastavnoga gradiva, autori su izrazitu pozornost usmjerili i na vizualni identitet udžbenika s posebnim osvrtom na ulogu boje kada je u pitanju njezin osnovni recipijent – učenik.

Naime, naslovom *Moj hrvatski 8* dominira ružičasta boja koja simbolizira tajnu koju će svaki učenik ponaosob postupno otkrivati usvajajući propisane jezične zakonitosti. No, naslovnicom udžbenika u najvećoj mjeri dominira ljubičasta boja koja simbolizira strpljenje koje je učeniku potrebno kako bi rabeći kritičko mišljenje oblikovao osobni stav o jezičnim zakonitostima tijekom razvoja hrvatskoga književnoga jezika (9. – 20. st.). Osim dorađenosti vizualnoga identiteta udžbenika, autori su i raspodjelom i obradbom propisanih nastavnih jedinica izvrsno uspjeli objediniti i jednostavnost i preglednost, što je odlika vrsnih metodičara i didaktičara koji povezuju teoriju i praksu u nastavnomu procesu. Obrađene su nastavne jedinice sadržajno u skladu s Hnosom jer autori poštuju zadane teme, ali i Hnosova načela koja su prepoznatljiva u jednostavnosti i sažetosti obradbe nastavnih jedinica te su na taj način prilagođene učenicima. Udžbenik koncepcijski objedinjuje različite lingvističke discipline (fonetika, fonologija, morfologija, sintaksa, leksikologija, dijalektologija, stilistika i dijakronijska lingvistika) i daje na uvid hrvatsko jezikoslovno nazivlje navedenih disciplina što je u skladu sa zahtjevima Hnosa. Sadržaj je udžbenika uokviren opetovanjem slovnčkoga gradiva (5. – 7. razreda) i pravopisnoga gradiva (5. – 8. razreda).

Upravo ovakav sadržaj udžbenika upućuje učenika na uporabu Gramatike hrvatskoga jezika (S. Težak, S. Babić), Hrvatskoga pravopisa (S. Babić, B. Finka, M. Moguš) i Rječnika hrvatskoga jezika (V. Anić) te učenik postaje istraživač u nastavnom procesu postupno usvajajući suodnos pojmova HRVATSKI JEZIK / STANDARDNI (KNJIŽEVNI) JEZIK.

U žarištu je sadržaja udžbenika RIJEČ koju autori promatraju na razini glasova (Glasovi hrvatskoga književnoga jezika ; Glasovne promjene), na razini oblika riječi (Postanak, uloga i uporaba riječi ; Nastajanje novih riječi ; Podrijetlo riječi), na razini rečenice (Red riječi u rečenici), na razini stila (funkcionalni, znanstveni, književnoumjetnički, administrativno– poslovni stil), na razini narječja (štokavsko, čakavsko i kajkavsko narječje) i na razini povijesti (hrvatski jezik u 20. stoljeću).

Lingvometodički su predlošci pomno birani iz vrsnih hrvatskih književnih djela, hrvatskih medija te usmene i dijalektne književnosti. Predlošci su različiti, a zanimljivo je da ih autori rabe, osim za motivaciju, i kako bi učenicima pojasnili postojanje pjesničke slobode kao otklona od slovnice. Navodeći pjesničku slobodu, autori povezuju slovnice i književnost te se izravno pozivaju na unutarpredmetno povezivanje (prema prof. dr. sc. S. Težaku) kao nužnost koja briše hermetičnost jezičnih zakonitosti, a nastavni proces postaje avantura zvana istraživanje.

Radna je bilježnica u potpunosti usklađena s udžbenikom, rasporedom i redoslijedom nastavnih jedinica. Pitanja i zadatci su jasni i jednoznačni, a učenik ih može samostalno rješavati služeći se udžbenikom. Udžbenik i radna bilježnica čine zaokruženu, smisaonu cjelinu u usvajanju, opetovanju i usustavljanju nastavnoga gradiva.

Autori udžbenika *Moj hrvatski 8* jezik promišljaju kao živo tkivo, živo biće koje se razvija i doživljava promjene. Promjene vidljive u razvoju hrvatskoga književnoga jezika i suvremenim jezičnim kretanjima omogućuju učeniku otvaranje prostora hrvatskoga jezika stvaranjem pukotina unutar kojih ostavlja otisak glasa, sloga, riječi, rečenice i naposljetku teksta poštujući pravopisna pravila.

Mirta Mihaljević